
Fri til å velge?

*En studie av hvordan afrikanske samfunnsforskere utfordrer vestlig
liberaldemokratidiskurs*

Ingeborg Brenne Reigstad

**Hovedoppgave i statsvitenskap
Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo
Våren 2002**

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord.....	v
1. INNLEDNING: PROBLEMSTILLING OG BAKGRUNN	1
1.1 BAKGRUNN: VALGBØLGE 1990-94	3
1.1.1 Vestens politikk overfor Afrika.....	3
1.1.2 Afrikanske eliter og demokratibevegelsers rolle.....	5
1.1.3 Demokratistatus per 2002.....	7
1.2 UTFORDRINGER FOR AFRIKANSK FORSKNING	8
1.2.1 Fra 'utvikling' til 'demokrati' i afrikansk forskning.....	8
1.2.2 Asymmetri mellom afrikansk og vestlig Afrika-forskning.....	10
1.2.3 Rammebetingelser for afrikansk forskning	11
1.3 OPPGAVENS DESIGN	13
1.3.1 Avgrensning	15
2. ANALYTISK TILNÆRMING	16
2.1 BRUK AV 'VESTEN' OG 'AFRIKA'	16
2.1.1 Generalisering av 'Vesten'	16
2.1.2 Generalisering av 'Afrika'	16
2.1.2.1 Afrika sør for Sahara?	17
2.2 UTVALG AV AFRIKANSKE FORSKERE	18
2.2.1 Presentasjon av utvalgte afrikanske forskere	19
2.2.2 Menneskes demokratidebatt.....	21
2.3. ANALYSEVERKTØY: ARGUMENTASJONSANALYSE OG DISKURSANALYSE	21
2.3.1 Formål for argumentasjonsanalyse.....	22
2.3.2 Tolkning i argumentasjonsanalyse: et spørsmål om validitet	22
2.3.2.1 Reliabilitet.....	23
2.3.3 Argumentasjonsanalyse i praksis: pro-/kontra-metoden.....	24
2.3.4 Kritiske refleksjoner omkring argumentasjonsanalyse	25
2.3.5 Diskursanalyse som analysestrategi.....	26
2.4 INFORMASJONSINNSAMLING	27
3. TEORETISK TILNÆRMING	28
3.1 LIBERALDEMOKRATI	28
3.1.1 Begrepet 'liberal'	29
3.1.2 Begrepet 'demokrati'	30
3.1.2.1 Dimensjoner for demokratiklassifisering.....	31
3.1.3 Kjerneelementer i liberaldemokrati.....	34
3.1.4 Liberaldemokrati der individuell frihet er overordnet alt annet	35
3.1.5 Liberaldemokrati der likhet er framhevet.....	35
3.1.6 Liberale og demokratiske verdier er gjensidig forsterkende.....	36

3.1.7	<i>Paradokser og utfordringer i liberaldemokratisk teori</i>	37
3.2	VESTLIG LIBERALDEMOKRATIDISKURS	39
3.2.1	<i>Vestlig liberaldemokrati</i>	40
3.2.2	<i>Nyliberalisme og begrensning av det demokratiske rom</i>	41
3.2.3	<i>Vestlig politisk bistandskondisjonalitet overfor Afrika</i>	42
3.2.4	<i>Vestlig teoretisering om demokrati i Afrika</i>	42
3.2.4.1	<i>"Good governance"</i>	43
3.2.5	<i>Det vestlige liberaldemokratiet som hegemoni og "historiens slutt"?</i>	44
3.2.6	<i>Den vestlige liberaldemokratidiskursen utfordres</i>	45
3.2.7	<i>Oppsummering</i>	45
4.	ANALYTISK RAMMEVERK: OPPSUMMERING	47
5.	AFRIKANSK DEMOKRATIFORSKNING 1985-1990	50
5.1	AFRIKANSK DEMOKRATIDEBATT I AFRIKA	50
5.1.1	<i>Fra 'utviklingsstat' til 'utviklingsdemokrati'</i>	50
5.1.1.1	<i>Liberaldemokrati: en styreform for de få</i>	51
5.1.2	<i>Demokratidebatt i tidsskriftet "Africa Development" 1988-89</i>	52
5.1.2.1	<i>Debattema: Har demokrati verdi i seg selv eller mest instrumentelt</i>	53
5.1.2.2	<i>Vesten har ikke monopol på liberaldemokrati</i>	56
5.1.3	<i>Fra fokus på staten til sosiale bevegelser</i>	57
5.1.4	<i>Det folkelig-demokratiske alternativet</i>	58
5.1.5	<i>Konsosiert demokrati er løsningen</i>	60
5.1.6	<i>Staten må Demokratiseres</i>	61
5.1.7	<i>Afrikanske alternativer</i>	62
5.1.8	<i>Demokrati er en forutsetning for utvikling</i>	63
5.1.9	<i>Strukturtilpasning er et hinder for demokrati</i>	64
5.2	HVORDAN BLIR VESTLIG LIBERALDEMOKRATIDISKURS UTFORDRET?	65
5.2.1	<i>Klassifisering av forskernes demokratioppfatning, og hvordan denne utfordrer vestlig liberaldemokratidiskurs</i>	65
5.2.2	<i>Hvordan utfordres vestlig liberaldemokratidiskurs eksplisitt?</i>	67
6.	AFRIKANSK DEMOKRATIFORSKNING 1994-2000	69
6.1	'LIBERALDEMOKRATI', 'VESTLIG LIBERALDEMOKRATI' OG 'DEMOKRATI'	69
6.1.1	<i>Påstand: "Liberaldemokrati= den vestlige styreformen"</i>	70
6.1.2	<i>Påstand: "Forskjell på liberaldemokratiteori og vestlig demokratipraksis"</i>	73
6.1.3	<i>Påstand: "Demokrati er universelt, ikke vestlig demokrati"</i>	73
6.1.4	<i>Oppsummering</i>	75
6.2	RETTIGHETER OG FRIHETER	75

6.2.1 Påstand: " Sosiale og økonomiske rettigheter er betingelse for politiske og sivile"	76
6.2.2 Påstand: "Politiske og sivile rettigheter er som tomme skal på grunn av styring utenfra"	79
6.2.3 Påstand: "Rettigheter er kontekstavhengige"	79
6.2.4 Påstand: "Rettigheter må ta utgangspunkt fellesskapet, ikke individet"	81
6.2.5 Oppsummering	82
6.3 STAT OG ØKONOMI	83
6.3.1 Påstand: "Dagens svake stater må ikke begrenses"	83
6.3.2 Påstand: " Uavhengig kommersiell klasse ingen garanti for økonomisk vekst"	85
6.3.3 Påstand: "Allerede nok begrensninger for en begrenset stat"	85
6.3.4 Statens legitimitetsgrunnlag	89
6.3.5 Oppsummering	89
6.4 DET SIVILE SAMFUNNET OG DEMOKRATI	91
6.4.1 Påstand: " Afrikansk sivilsamfunn er forskjellig fra vestlig"	91
6.4.2 Oppsummering	95
6.5 PLURALISME OG FLERPARTISYSTEM	96
6.5.1 Påstand: "Politisk pluralisme kun for de som har økonomisk frihet"	96
6.5.2 Oppsummering	98
7. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	100
7.1 KLASSEFISERING AV DEMOKRATIOPPFATNING	102
7.2 HVORDAN UTFORDRES VESTLIG LIBERALDEMOKRATI-DISKURS	104
7.2.1 Ulike forståelser av vestlig liberaldemokratidiskurs	105
7.2.2 Oppsummering	110
7.3 KONKLUSJON: UTFORDRES LIBERALDEMOKRATI- TEORI OGSÅ?	110
7.3.1 Avsluttende kommentar	112
7.4 OPPGAVENS BEGRENSENINGER – OG VIDERE FORSKNINGSUTFORDRINGER	113
LITTERATURLISTE OG APPENDIKS	115
Litteraturliste	115
Nettreferanser og intervju	119
Appendiks 1: De utvalgte afrikanske forskernes tekster	120
Appendiks 2: Andre afrikanske forskeres tekster	124

FORORD

Temaet for denne oppgaven ble bestemt allerede i 1995, da jeg ved siden av å ta statsvitenskap mellomfag var engasjert i redaksjonsarbeidet med *Fellesrådet for Afrikas* årbok "Demokrati i Afrika". De afrikanske bidragsyterne i boka kom med tanker og vinklinger til demokratispørsmålet jeg ikke hadde tenkt på før, og det slo meg etter hvert hvor selvfølgelig det er for mange vestlige forskere å ikke tilnærme seg Afrika gjennom kontinentets egne intellektuelle. Hvorfor er det slik?

Gjennom arbeidet med oppgaven har jeg møtt mange skeptiske holdninger til afrikanske forskere blant norske og vestlige akademikere. Mitt inntrykk er at holdninger som "afrikanske forskere er bare opptatt av eksterne årsaker", "de er så usynlige", "de deltar ikke i den globale demokratidiskursen", "de snakker bare retorikk" eller "de er opphengt i utdatert marxisme" er ganske utbredt.

Etter min mening innebærer det et snev av hovmod å være opptatt av demokrati og utvikling i Afrika, og samtidig ignorere landets egne forskere. Jeg håper at denne oppgaven kan inspirere til å lytte mer til de som vet bedre hvor skoen trykker, og kaste lys over et viktig, men dog forsømt kapittel i forskningen om demokrati i Afrika.

Det er heldigvis mange som skal takkes for at oppgaven ble ferdig; det ville ha vært tungt å være alene om en slik prosess. Mine to veiledere fortjener en stor takk. Først til Tore Linné Eriksen som i 2000 oppmuntret meg til å gå i gang med temaet, og som gjennom sitt Afrika-engasjement og sin endeløse kunnskap og litteratursamling om temaet, har spilt en viktig rolle. Deretter til Olle Törnquist (hovedveileder fra august 2001) for god veiledning og oppfølging, det nødvendige kritiske blikk, og for å ha åpnet spennende innfallsvinkler til studiet av demokrati. Jeg vil også takke dr.gradsstipendiat Dan Banik for interessante samtaler om friheter og demokrati.

Siden desember 2000 har jeg vært så heldig å være tilknyttet *Senter for utvikling og miljø (SUM)*. Dette har vært en utrolig fin ramme rundt arbeidet med oppgaven, både faglig, sosialt og materielt. En stor takk til medstudenter på SUMs hovedfagslesesal for godt arbeidsmiljø og oppmuntring underveis; særlig til Bente Damsleth for både samfunnsmessige og ikke-faglige samtaler; Johanne Volløyhaug for gode språkdiskusjoner; og til Camilla Houeland for sprudlende Afrika-engasjement.

Også en stor takk til de som har lest gjennom hele oppgaven og kommet med konstruktive spørsmål og innspill: Camilla Buzzi, Espen Solem og min ektefelle Ketil Reigstad.

Til slutt en takk til nærmeste familie for at dere har lagt til rette for arbeidet med hovedoppgaven. En spesiell takk til mine foreldre, Kristiane og Tore Brenne, for all oppmuntring, støtte og hjelp gjennom en lang studietid; den har vært uvurderlig.

Og takk til verdens fineste gutter, Amund (5) og Erlend (2), som gjennom hele prosessen har vært til stor glede for sin mor, og til Ketil for all støtte og tålmodighet, særlig i sluttspurten (rettere sagt "langspurten"...).

Oslo, 26. april 2002

1. Innledning: Problemstilling og bakgrunn

Democracy is not an artifact that can be introduced and sustained regardless of context, either as an intellectual enterprise or as part of a foreign aid package. The guarantors of democracy cannot be constitutional safeguards engineered by consultancy, but the organised presence of social and political movements which need democratic freedoms for their very existence and which will therefore struggle to defend them.

Mahmood Mamdani (1995b:56)

Formålet med denne hovedoppgaven er å belyse hvordan afrikansk demokratiforskning utfordrer det som noe forenklet kan kalles *vestlig liberaldemokratidiskurs*¹. Å bryne afrikansk forskning opp mot nettopp **vestlig** liberaldemokratidiskurs er interessant av flere grunner. I kjølvannet av den kalde krigens slutt fikk *vestlig liberaldemokrati* en dominerende posisjon i den globale demokratidiskursen; noen kaller det et *hegemoni* (Abrahamsen 2000). Trekløveret liberaldemokrati, liberalisme og kapitalisme ble erklært som den mest levedyktige form for samfunnsorganisering (Fukuyama 1989, 1992), og denne modellen ble eksportert fra vestlige land til Afrika og andre deler av verden. Under slike omveltninger er det nærliggende å spørre: Hva mener det afrikanske kontinentets egne demokratitenkere?

For å tilnærme meg dette, tar jeg utgangspunkt i to forhold: For det første gir mange afrikanske forskere selv uttrykk for at den afrikanske demokratiforskningen har en underordnet rolle i forhold til dominerende vestlig forskning om demokrati i Afrika (Diouf og Mamdani 1994; Mamdani 1995a; Mkandawire 1999b). For det andre tar jeg, på bakgrunn av å ha lest en rekke afrikanske forskeres tekster om demokrati, utgangspunkt i at afrikanske forskere med tilknytning til demokratidebatten i Afrika knytter sin demokratidiskurs opp mot den vestlige – og at de *utfordrer* denne. Utgangspunktet er derfor ikke *hvorvidt* de afrikanske forskere utfordrer den vestlige liberaldemokratidiskursen, men *hvordan* de gjør det.

Gjennom et utvalg av sentrale afrikanske samfunnsforskeres tekster om demokrati søkes derfor følgende hovedproblemstilling belyst:

¹ Hva som legges i denne forenklete samlebetegnelsen diskuteres senere; grundig i kapittel 3. *Liberaldemokrati* i ett ord brukes gjennom hele oppgaven, i stedet for *det liberale demokrati/liberalt demokrati* (etter råd fra Norsk Språkråd).

Hvordan utfordrer de utvalgte afrikanske forskernes argumentasjon om demokrati vestlig liberaldemokratidiskurs?

I tillegg til å se hvordan denne utfordres, er jeg også ute etter å se om også den bredere liberaldemokratiteorien utfordres. Dette for å se om det er flere likhetspunkter mellom denne og det demokratiet de utvalgte afrikanske forskerne argumenterer for enn hva gjelder den vestlige liberaldemokratidiskursen.

Til grunn for problemstillingen ligger et analytisk skille mellom 'demokrati' , 'liberaldemokrati' og 'vestlig liberaldemokrati'. Dette gjøres fordi den statsvitenskapelige litteratur gir klart inntrykk av at 'demokrati' er et omstridt og kontroversielt begrep, med et vell av ulike definisjoner, oppfatninger og forståelser. Dette står i kontrast til den relativt ukritiske bruken av *demokrati* i forbindelse med politisk bistandskondisjonalitet til Afrika på begynnelsen av 1990-tallet:

Contrary to the image of the worldwide democracy with shared goals and aspirations, there is not one, but in fact many democratic discourses. Importantly, not all of these discourses equate democracy with state minimalism and economic liberalism, and in particular the majority of Africa's poor people may not share the same definition of democracy as that embodied in much of the contemporary literature and the good governance agenda.

(Abrahamsen 2000:84)

Når jeg søker å se hvordan vestlig liberaldemokratidiskurs utfordres, er mitt teoretiske utgangspunkt følgende måter denne kan forstås som: kjennetegn og fellestrekk ved vestlig liberaldemokrati generelt, de vestlige liberaldemokratienes praksis, de vestlige landenes politiske kondisjonalitet overfor Afrika, hovedstrømmen av vestlig Afrika-forskning om demokrati; det som forenklet kan kalles *nyliberalismen* og dens begrensning på det demokratiske rom; og den vestlige dominansen i den globale demokratidiskursen.

Hensikten med studien er altså ikke å trekke konklusjoner om vestlig liberaldemokratis relevans i Afrika; heller ikke å skulle bryne ulike afrikanske forskeres demokratioppfatninger opp mot hverandre.

Som ramme rundt problemstillingen ligger den såkalte *valgbølgen* i Afrika på begynnelsen av 1990-tallet; det afrikanske forskere oppfatter som "asymmetri" mellom afrikansk og hovedstrømmen av vestlig demokratiforskning, og den afrikanske demokratiforskningens rammebetingelser generelt.

1.1 Bakgrunn: Valgbølge fra 1990-94

Fram til 1990 var det kun de fem afrikanske landene Botswana, Mauritius, Gambia, Senegal og Zimbabwe som kunne betegnes som liberaldemokratier. I de resterende 48 landene var styresettene per 1990 mer eller mindre autoritære og diktatoriske (Wiseman 1995). Men endringer var i emning: I perioden 1990-1994 gjennomførte 40 av 53 afrikanske land *flerpartivalg*. Men i rundt halvparten av disse landene fortsatte imidlertid den tidligere autoritære ledelsen å styre, som resultat av valgseier (*ibid*); og kun litt over halvparten av valgene ble stemplet som ”frie og rettferdige” (Diamond 1999:xiii). De resterende 13 landene var per 1994 enten diktaturer², i borgerkrig³ eller hadde andre styreformer/ uavklart politisk situasjon⁴.

Overgangen fra autoritære regimer til *formelle flerpartisystemer* i ¾ av landene i Afrika fikk raskt mange betegnelser: ”the second liberation”/”the second independence” (Nyong’o 1992a), ”the third wave of democratisation” (Huntington 1991), ”the new wind of change” (Riley 1992), ”founding elections” (Bratton og van de Walle 1992), ”innføring av *demokrati*”, ”demokratiseringsbølge” og ”valgbølge”. Her brukes altså den mer nøytrale betegnelsen ’valgbølge’.

I det følgende ser jeg på hvilken rolle eksterne aktører, afrikanske eliter og afrikanske demokratibevegelser spilte i denne valgbølgen.

1.1.1 Vestens politikk overfor Afrika

De vestlige giverlandene satte i 1990 krav om at afrikanske land måtte avholde flerpartivalg/ innføre demokrati for å fortsatt kunne motta bistand og lån. Men kondisjonaliteten var ikke ny: siden tidlig på 1980-tallet hadde de internasjonale finansinstitusjonene, med de vestlige donorenes støtte, pålagt gjeldstyngede afrikanske land å innføre strukturtilpasningsprogrammer. I Verdensbankens rapport om Afrika fra 1989⁵ ble det stilt krav om at de afrikanske landene måtte innføre ”good governance”⁶; et krav som var begrunnet med at dette var nødvendig for at strukturtilpasningsprogrammene skulle skape økonomisk vekst, noe de i liten grad hadde gjort siden de ble innført på begynnelsen av 1980-tallet. I denne ”good

² Nigeria og Sierra Leone styrt av militærjuntaer, kupp i Gambia i 1994.

³ Angola, Liberia, Rwanda, Somalia, Sudan, (Tsjad).

⁴ Uganda (nullparti), Swaziland (monarki), Eritrea nylig uavhengig og uavklart situasjon.

⁵ *Sub-Saharan Africa: From crisis to sustainable growth. A long term perspective study.*

⁶ Den engelske betegnelsen ”good governance” er innarbeidet i diskursen, også i mye som skrives på norsk. Jeg velger derfor å bruke det engelske ordet, da jeg mener at den norske oversettelsen ”god styring”/”godt styresett” ikke i tilstrekkelig grad fanger opp det som ligger i dette sentrale begrepet, brukt av hele det multilaterale systemet av lånegivere og donorer, inkludert norske.

governance”-diskursen, anført av IMF og Verdensbanken, var i første omgang ikke demokratiske elementer som sivile, politiske, sosiale og økonomiske rettigheter foreløpig på dagsorden. Kravet var at landene skulle ha en mer teknisk-administrativ styring, med vekt på institusjonelle rettigheter og lovstyre (”rule of law”) for å regulere alt fra korrupsjon til privatrettslige forhold (Verdensbanken 1989).

Kravet om flerpertivalg og demokrati kom først og fremst fra de vestlige bistandsgiverne. Først ut var USAID, som i 1990 utdypet ”good governance”-kravet fra Verdensbanken med strategidokumentet The Democratic Initiative. Her ble opprettelsen av flerpertisystem basert på politiske og sivile rettigheter, samt påfølgende valgavholdelse, nevnt som satsingsområder for USAs bistand til Afrika:

Experience has shown that our relations with democratic countries tend to be more constructive and to enjoy more consistent domestic support than our relations with authoritarian regimes. There is growing evidence that open societies which value individual rights provide better opportunities for economic development than do closed systems which stifle individual initiative.

USAID (1990:2)

Det ble erklært at USA framover kun gi ville gi bistand og opplæring til afrikanske land som prioriterte markedsstyrt økonomi framfor statlig administrert (*ibid*). OECD var på samme linje:

The connection between democratic practice and economic efficiency has become more and more apparent (...) Market systems need accountability, rule by law and transparency in decision-making.

OECD (1990)

Ikke mange måneder senere hadde begge de innflytelsesrike eks-kolonimaktene Storbritannia og Frankrike lagt inn betingelser om *politisk liberalisering* i sine strategier for fortsatt bilateralt bistandssamarbeid. Storbritannias utenriksminister Douglas Hurd uttalte i juni 1990 at landet ville favorisere:

(...) countries tending towards pluralism, public accountability, respect for the rule of law, human rights and market principles.

ODI (1992)

Ikke lenge etter fulgte også resten av det vestlige donorsamfunnet etter⁷: valgdemokrati skulle innføres i Afrika. Afrikanske land kunne følgelig se langt etter å

⁷ De skandinaviske landene og Nederland var imidlertid til å begynne med noe skeptiske til denne kategoriske kondisjonaliteten. Det ble understreket at demokratisering tar tid, og at formelle flerpertivalg ikke er tilstrekkelig. Midler ble i større grad enn hos andre donorer omdisponert til NGOer og andre ikke-statlige aktører for å styrke samfunnets rolle i demokratiseringsprosessen.

få lån fra Verdensbanken og IMF eller å fortsatt motta bilateral bistand uten å ha gjennomført flerpartivalg (Adejumobi 2000).

Når det gjaldt hovedlinjene i den vestlige politikken overfor Afrika fra 1990, var denne unison. Ingen vestlige regjeringer protesterte særlig høylydt på at Verdensbanken og IMF fortsatt påla afrikanske land strukturtilpasningsprogrammer.

Hva har så vært afrikanske eliter og demokratibevegelsers rolle i valgbølgen?

1.1.2 Afrikanske eliter og demokratibevegelsers rolle

De autoritære lederne i afrikanske land, som selvsagt ønsket å holde på makten, opplevde generelt ikke denne kondisjonaliteten som særlig truende. Sammenliknet med eventuelle krav og opprør nedenfra, var kravene utenfra relativt lette å forholde seg til. Selv om disse betingelsene altså innebar innføring av flerpartivalg og dermed en teoretisk risiko for å tape makten, lå det ikke noe krav fra Vesten om omfordeling av goder eller innføring av sosiale og økonomiske rettigheter for folk flest. Det er imidlertid ulike oppfatninger om hvor stor rolle den eksterne kondisjonaliteten den spilte i avholdelsen av flerpartivalg versus presset nedenfra og innenfra, og det ligger utenfor denne oppgavens rammer å skulle drøfte dette inngående.

Disse ulike oppfatningene om kondisjonalitetens betydning for valgbølgen kommer også til uttrykk hva gjelder rollen afrikanske ”demokratibevegelser”⁸ spilte når det gjaldt å sette demokrati og flerpartivalg på dagsorden både før og rundt 1990. Jeg går her kort inn på disse ulike forklaringene.

Siden midten av 1980-tallet hadde organisering av ulikt slag økt i omfang, med krav om blant annet demokrati. Noen organisasjoner framsto som *politiske partier*; de fleste som *sosiale bevegelser* (Mamdani og Wamba-dia-Wamba 1995). Hvorfor kom disse kravene mot slutten av 1980-tallet?

En type forklaring legger vekt på at kravet om endring hadde sin rot i protestene mot strukturtilpasningsprogrammene⁹ (SAP), som blant annet hadde ført til nedskjæring av offentlig sektor, manglende velferdstjenester, arbeidsløshet og fordoblede matpriser, - det vil si *økonomisk* motiverte grunner til å stille krav om folkelig deltakelse og demokrati (Mkandawire og Olukoshi 1995; Abrahamsen

⁸ Hvem disse bevegelsene besto av, varierte fra land til land – det samme gjelder grad av organisering og dens omfang. Studenter, advokater, lærere, akademikere, fagforeningsaktivister var imidlertid dominerende innslag i de fleste land.

⁹ I perioden 1980-89 signerte 38 land tilsammen 244 slike programmer (Cornia et al 1994).

2000:10). Denne forklaringen framhever at styring utenfra i form av slike programmer alltid vil ha autoritære innslag:

It is resistance to SAP, not SAP itself, that breeds democratic forces. SAP can be credited with having contributed to this development, not because of its liberalism, but because of its authoritarianism.

(Beckman 1992:84)

Andre mener det var kampen mot de undertrykkende regimene; *for* politiske rettigheter og friheter, altså rent *politisk* motiverte årsaker til at kravet om flerpartivalg ble framsatt rundt 1990. De autoritære regimenenes nypatrimonale¹⁰ og korrupte karakter, og deres manglende evne til å skape økonomisk vekst og bedre levekår, blir i et slikt perspektiv sett på som hovedgrunnen til organisering nedenfra (Bratton og van de Walle 1992; Wiseman 1995; Clapham 1993)¹¹.

En forklaring som forener de to ovennevnte, er at bevegelsenes kamp mot de autoritære regimene i utgangspunktet var *økonomisk* motivert som resultat av misnøyen med SAP, men at de etter hvert fikk klare *politiske* elementer: det var de autoritære regimene som hadde inngått avtaler om gjennomføringen av strukturtilpasningsprogrammer, og som dermed måtte stilles til ansvar - og gå av til fordel for folkevalgte representanter (Chazan et al. 1999; Nyong'o 1992a).

Noen legger også vekt på "smitteeffekten" fra de tidligere østblokklandene; det symbolske ved å se at endring er mulig (Bratton og Rotchild 1992). Mkandawire (1994) mener imidlertid at det var helt *tilfeldig* at begivenhetenes gang i Sovjet/Øst-Europa sammenfalt med økende folkelig mobilisering og organisering i Afrika, mot strukturtilpasningsprogrammenes virkninger og de autoritære regimenenes makt- og ressurskonsentrasjon. En mellomforklaring er at da Muren falt, bidro dette på ulike måter som en "catalyst for action" (Nyong'o 1992a). Joseph (1991) mener det først og fremst var signalene om at apartheid i Sør-Afrika sto for fall som var utslagsgivende for sterkere mobilisering på andre deler av det afrikanske kontinentet.

Uansett forklaring: disse bevegelsene vant i liten grad fram gjennom valgurnene. Årsakene til dette kan være mange: for svak organisering innad; at de ikke var organisert som *politiske partier*, men primært folkelige grasrot-/opprørsbevegelser;

¹⁰ Dette begrepet brukes mye i litteratur om stat, samfunn og demokrati i Afrika. Begrepet har rot i Weber-terminologi, og bygger på 'patrimonialisme' som betyr styre uten regler og lover, mens 'nypatrimonialisme' betegner en type stat der reglene som er skrevet ned og vedtatt i praksis ikke følges. Begrepet har således fellestrekk med 'korrupsjon'.

¹¹ Dette perspektivet finner vi en tilsvarende variant av hos O'Donnell og Schmitter (1986) i deres studie av transisjoner i Latin-Amerika.

fragmentering; manglende ytrings- og organisasjonsfrihet både formelt og reelt; manglende valgkampapparat; sårbar økonomi (mange logisk nok avhengig av finansiering utenfra); og praktiske kommunikasjonsproblemer med potensiell velgermasse som dårlig infrastruktur, store avstander og manglende lese- og skrivekyndighet. Protester rettet mot situasjonen der og da lar seg heller ikke over natten omforme til en enhetlig demokratibevegelse: kravet var endring *per se* – økt levestandard, ikke nødvendigvis demokrati, samtidig som forventningene var enorme etter at flerpartivalg var avholdt (Abrahamsen 2000). Samtidig hadde mange grupperinger og bevegelser en klar oppfatning av at det demokratiet de ønsket var annerledes enn det som ble innført. Selv om de formelle kravene ofte var formulert som ”flerpartivalg nå!”, som et politisk grunnlag for å adressere sine innholdsmessige krav (Mkandawire 1994:169), var målsettingen ofte mer omfattende:

The notions of democracy and democratisation which the students, workers and professionals and other groups with an active interest in the reform of African politics carry, run counter to those which the donors have tried to push.

(Olukoshi 1998a:45)

Sitatet gir uttrykk for at donorenes demokratibegrep var i konflikt med demokratibevegelsenes; det demokratiet disse kreftene ønsket var mer *intervensjonistisk* og omfattende (*ibid*).

1.1.3 Demokratistatus per 2002

1990-tallet har blitt kalt ”Afrikas demokratiseringstiår”, som da betegner alle de mer eller mindre – små og store – forsøk på demokratisering og etablering av demokratier. Selv om noen land har hatt mer demokratiutvikling enn andre, for eksempel etter indikatorer som valgdeltakelse, konsoliderte opposisjonsmønstre, og ivaretagelse av menneskerettigheter, betegnes imidlertid de fleste demokratiene i Afrika fortsatt for *skjøre*, og det er få steder at et virkelig *systemsifte* har funnet sted med blant annet oppbygging av demokratiske institusjoner, maktfordeling og desentralisering av makt (UNRISD 2000). De folkevalgte posisjoner er svekket, blant annet på grunn av et økende omfang av teknokratisk styre som fører til at daglige beslutninger legges i hendene på ”eksperter” og institusjoner utenfor demokratisk kontroll (*ibid*). I tillegg har de fleste landene fortsatt strukturtilpasningsprogrammer som fører til at innflytelse over økonomien avgis til de internasjonale finansinstitusjonene. Selv om mange land statistisk sett kategoriseres som ”demokratier”, er dette ofte etter en definisjon som vektlegger de

formelle valgprosedyrene; *valgdemokrati*. De fleste landene gjennomfører nå relativt regelmessige valg, både til presidentembete og parlament; selve valginstitusjonen kan dermed sies å være relativt konsolidert i flesteparten av landene. Kategorisering etter *grad av frihet* er vanlig i vestlige publikasjoner, og per 1998 betegnes kun 9 afrikanske land som *frie*¹²; 18 som *delvis frie*; og 16 *ufrie* (Freedom House 1999). ”Flerpartiautokratier” er en annen kategori, som gir uttrykk for at flerpartisystem i seg selv nødvendigvis ikke er noen garanti for demokrati (Lulumba-Kasongo 2001).

Hvorvidt man i det hele tatt kan og bør forvente synlige endringer innenfor et tidsrom på ti år, er et annet spørsmål. Hvis man har et langsiktig perspektiv, slik for eksempel demokratiutviklingen i Europa hadde, kan afrikanske land nå sies å være i en eller annen form for overgangsfase til demokrati.

1.2 Utfordringer for afrikansk forskning

Som bakgrunn for analysen av de utvalgte afrikanske forskernes demokratioppfatning, går jeg i denne delen nærmere inn på den afrikanske forskningen – endringer på 1980-tallet, rammebetingelser og asymmetri mellom afrikansk og dominerende vestlige forskning.

1.2.1 Fra ’utvikling’ til ’demokrati’ i afrikansk forskning

Etter å ha ligget mer eller mindre i ro siden frigjøringen, tok demokratidebatten i Afrika seg opp igjen rundt midten av 1980-tallet (Mamdani et al. 1988; Mkandawire 1999b; Tandon:intervju). Dette innebar følgelig en endring fra det som var i fokus tidligere, da *utvikling* var målet og økonomisk vekst ble betraktet som virkemiddelet. Denne ”utviklingsideologien” så sitt lys under uavhengighetskampen på 1960-tallet, da hensynet til nasjonal enhet og integrasjon, og behovet for økonomisk vekst/fattigdomsbekjempelse var legitimitetsgrunnlaget for ettpartistatene. Dette var begrunnelsen for at ”trade-off”¹³ i forhold til allmenn politisk deltakelse var nødvendig (Nyong’o 1992a). Flere afrikanske intellektuelle mener at afrikanske forskere selv et stykke på vei må ta selvkritikk for å ha ventet så lenge med å ta et oppgjør med ettpartistatenes ”utviklingsideologi”; ved å til og med godta at den akademiske ytringsfriheten deres var innskrenket hvis det måtte til for å tjene

¹² Diamond (1999) mener at ”fri” er en løs ekvivalent til *liberaldemokrati*.

¹³ Med ’trade-off’ menes en forhandling der det foreligger et null-sum-spill; det vil i denne sammenheng si at man ved å velge det ene – akademiske rettigheter – kan skade det andre; utvikling for flertallet.

nasjonens interesser, noe annet var ”uansvarlig” (Ake 1994a; Mamdani 1995b; Mkandawire 1999b). Som Claude Ake uttrykte det:

Why do we think we are entitled to demand academic freedom and why do we think that our demand deserves to be upheld by the rest of society?

(1994a:18)

Demokrati var lenge et tabuord i forskningsmiljøene, siden det truet synet på den nødvendige ”trade-off” mellom akademiske rettigheter og utvikling for flertallet (Mkandawire 1999b:21). Dette hang igjen sammen med den generelle ”trade-off”-tankegangen som preget ettpartistatene: politiske og sivile rettigheter er en luksus fattige land ikke kan ta seg råd til. Historikeren Joseph Ki-Zerbo fra Burkina Faso mente det overalt hang mentale skilt med inskripsjonen ”STILLHET. UTVIKLING PÅGÅR” (*ibid*:25).

Men mot midten av 1980-tallet var ”oppgjørets time” kommet: Flere afrikanske publikasjoner (Nyong’o 1987; Oyugi 1988; Mamdani et al. 1988; Shivji 1988¹⁴), tidsskriftsdebatter og konferanserapporter har et entydig budskap: Afrikas intellektuelle tror ikke lenger at utvikling er mulig uten demokrati; folket må være med å styre; det er ingen motsetning mellom deltakelse og utsiktene til økonomisk vekst; - nå er tiden inne for å kreve demokrati. Fra da av ble ”utvikling/nasjonsbygging”-paradigmet langt på vei sett på som en undertrykkelsesideologi (Mkandawire 1999b).

Et paradigmeskifte hadde med andre ord funnet sted i de afrikanske forskningsmiljøene, og det før den kalde krigens slutt. Demokratidebatten var med andre ord ikke ny da politisk kondisjonaltet fra vestlige bistandsgivere og internasjonale finansinstitusjoner ble satt på dagsorden i 1990.

1.2.2 Asymmetri mellom afrikansk og vestlig Afrika-forskning

Mange afrikanske forskere med tilknytning til demokratidebatten i Afrika mener at afrikansk forskning har en underordnet posisjon i forhold til den dominerende vestlige forskningen som støtter opp under den vestlige låne- og bistandskondisjonalteten i Afrika.

I flere sentrale vestlige publikasjoner er henvisningene til afrikanske forskeres publikasjoner knapt tilstedeværende. Artikkelen ”The impact of multipartyism in

¹⁴ Selv om referansene er fra 1987 og 1988, er de tre første publikasjonene basert på konferanser og workshops avholdt tidligere (1985).

Sub-Saharan Africa”¹⁵, skrevet av den nordamerikanske Afrika-forskeren Nicolas van de Walle, er i så måte illustrerende: av 83 referanser i litteraturlista, er afrikanske forskere nevnt fem ganger. I Michael Bratton og van de Walles innflytelsesrike bok *Democratic Experiments in Africa* (1997) er ikke statistikken mer oppmuntrende: 16 av 152 referanser viser til afrikanske forskere. Også i andre sentrale publikasjoner om utsiktene til demokratisering i Afrika, publisert rundt 1990, er afrikansk tenkning i liten grad trukket inn¹⁶. De afrikanske forskerne Thandika Mkandawire og Mahmood Mamdani kommenterer dette misforholdet slik:

While scholars in the North can afford not to know our scholarship, we cannot afford to be unaware of theirs. They can afford to have anecdotal knowledge about us, but we cannot afford to be unfamiliar with them. Indeed, as citation demonstrates, they can publish vast amounts of material without reference to our scholarship, but we cannot.

Mkandawire (1999b:31)

While reading some of the better known of Africanist works during a teaching job in the US in 1989, I was struck by how little an attempt most Africanists made to read African intellectuals. For I had always taken it as granted that, should I want to study North American society, I would approach it through its own intelligentsia, through their writings, their self-reflection.

Mamdani (1995b:609)

Afrikanske oppfatninger om demokrati er rett og slett understudert blant vestlige aktører, mener Bangura (1998:24). Dette viser at det er behov for å stille spørsmål om årsakene til hvorfor afrikanske forskere ikke opplever å bli tatt alvorlig, og at deres oppfatninger om demokrati på eget kontinent er mindre dominerende enn de vestlige; særlige nordamerikanske, forskernes synspunkter. Skyldes dette at afrikanske forskere ikke produserer noe som er av en slik vitenskapelig-akademisk kvalitet at det kan brukes av vestlige forskere? Eller er årsaken til at deres oppfatninger utelates at de ikke støtter hovedstrømningene i den vestlige forskningen omkring demokrati i Afrika? Eller er de afrikanske forskerne dårlige til å markedsføre sine synspunkter og publikasjoner, og isolerer seg i egne fora?

Her hersker det - som på andre områder i synet på Afrika og demokrati - ulike forklaringer og oppfatninger. Det sentrale i denne oppgavens sammenheng er å vise at en asymmetri må sies å eksistere. Dette kommenteres kort i oppgavens konklusjon.

¹⁵ Første presentert på Norsk Forum for Utviklingsforskning (NFU) årskonferanse i Bergen 5.-6. oktober 2000, bearbeidet versjon som bidrag i *Forum for Development Studies* 1:01.

¹⁶ Av de mest sentrale kan nevnes: Diamond et al. (1988), Hydén og Bratton (1992), Huntington (1992), Widner (1994), Wiseman (1995).

Asymmetrien kan illustreres med et tenkt eksempel: Det ville være utenkelig om kenyanske forskere hadde hatt innflytelse på gjennomføringen av økonomiske reformer i oljesektoren, og at norske forskere knapt kom til orde i deres analyser og publikasjoner om et slikt tema. De fleste akademikere vil være enige i at det er viktig at et land og et kontinents egen intelligentsia deltar i tankeprosessen bak demokratiutviklingen. Som nigerianske Claude Ake gir uttrykk for: "academic freedom is indeed a key factor in the establishing of democracy in Africa" (1994a:15).

Adebayo Olukoshi peker på en annen form for asymmetri, som går på innholdet i det demokratiet han mener den politiske kondisjonaliteten har foreskrevet for Afrika. Han mener at mange vestlige forskere og politiske aktører bruker "nest-best"-standarder når det gjelder demokrati i Afrika; standarder de neppe ville ha foreskrevet for demokrati i egne land. De demokratiene de vestlige landene selv hadde etter andre verdenskrig hadde en aktiv og intervenerende stat; og det ble generelt sørget for grunnleggende sosiale rettigheter for folket. Dette står i skarp kontrast til det Olukoshi omtaler som Vestens forsøk på å skape et slags begrep om *democratie tropicalisée* – en demokratisversjon for tropiske land (1999:457).

1.2.3 Rammebetingelser for afrikansk forskning

Hvordan er rammebetingelsene for afrikansk forskning i Afrika? Et utgangspunkt er at 85 prosent av den forskningen som gjøres om Afrika skjer utenfor kontinentet. En viss andel av denne foretas av afrikanske forskere på vestlige universiteter, men hovedvekten av Afrika-forskningen utføres av ikke-afrikanere.

De sentrale forskningsmiljøene i Afrika (på demokrati) er *Council for Development of Social Science in Africa (CODESRIA)* i Dakar; *Southern Africa Regional Institute for Policy Studies (SARIPS)* i Harare; *African Association of Political Science (AAPS)* i Harare (tidligere Nairobi); *Centre for African Studies (CAS)* i Cape Town; og ulike institutter og fakulteter på universitetene (særlig i Nigeria, og i Kampala, Dar-es-Salaam og Dakar).

Prinsippet om uavhengighet er et viktig ideal i all vitenskapelig forskning. For afrikanske forskere har dette prinsippet (siden 1980-tallet særlig) blitt utfordret på tre måter. For det første har de autoritære regimenenes undertrykking av intellektuelle vært omfattende; mange forskere har blitt sett på som trusler mot sitt lands regime. Reell ytringsfrihet har vært, og er fortsatt, en mangelvare mange steder, og for mange har

det vært helt nødvendig å gå i eksil. Forskerne, særlig de nigerianske, har opplevd streng sensur, omfattende trusler og forfølgelse (Mbaku og Ihonvbere 1998). I tillegg opplevde mange afrikanske forskere å bli overvåket av instanser som CIA under den kalde krigen (www.prairienet.org/acas/nsep97.html) .

For det andre har finansiering til uavhengig forskning sjeldent vært gitt fra eget lands myndigheter; og forskerne har følgelig måttet søke slik støtte fra andre kanaler. Vestlige donorer og NGOer er de vanligste bidragsyterne, ofte gjennom Afrika-baserte institusjoner og organisasjoner. Dette avhengighetsforholdet innebærer en risiko for kontroll over innholdet i forskningen. Utover det rent formelle som de fleste forskere uansett kontekst må forholde seg til - søknader, budsjetter, rapportering osv, har det for afrikanske forskere også vært et spørsmål om *kontroll av ideer* (Diouf og Mamdani 1994). Ingen andre kontinenter har vært så dominert av vestlige ideer og modeller som Afrika; noe mange forskere og institusjoner har uttrykt bekymring over (Mkandawire og Soludo 1999).

Yash Tandon mener denne finansieringen generelt har implikasjoner for hvilke *temaer* afrikanske forskere kan forske på. Et prosjekt om avdøde slektningers betydning for å legitimere lokale makthavere har liten sjanse for å få finansiering - i motsetning til et prosjekt som søker å analysere økonomiske og politiske betingelser for å skape bedre investeringsklima på landsbygda (intervju 19.10.01). På 1960-/70-tallet var en stor del av den uavhengige (ikke finansiert utenfra) afrikanske forskningen for det meste avhengighetsteoretisk og marxisme-inspirert, men hadde marginal internasjonal betydning (Shivji 1991).

Til slutt spiller de relativt ringe materielle kår inn. Det er store mangler i alt fra teknisk utstyr - kommunikasjon både elektronisk og infrastrukturelt - til kontorlokaler og tilgang på trykt materiale. Dette skaper en lite tilfredsstillende ramme rundt forskningsarbeidet, som indirekte kan bidra til å hemme den frie forsknings utfoldelse (www.codesria.org).

I tillegg blir afrikansk forskning utfordret av den økende ”policy”-orienterte bistanden og kravene til ”teknisk-administrativ” styring. Dette har ført med seg en stadig ekspanderende rådgivningsindustri (’consulting industry’) (Mkandawire 1998). ”Arbeidsdelingen” mellom de utenlandske konsulentene og afrikanske forskere er ofte slik at sistnevnte havner i en underordnet posisjon, noe som påvirker både afrikansk universitetskultur, selvtilit, intellektuell dagsorden og tidsbruk (*ibid*). Differensiering mellom individer og disipliner har blitt større, avhengig av hvor *salgbare* de er.

Hvis afrikanske forskere i det hele tatt blir invitert med i bransjens forskning, presenterer den utenlandske konsulenten gjerne et fullt ut konseptualisert forskningsprosjekt, ofte med uttalte "terms of references", og de afrikanske deltakerne reduseres raskt til "informerte innfødte" (*ibid*: 5). Dette resulterer i at det afrikanske forskere utfører innenfor konsulentbransjens prosjekter ofte utføres isolert; er intellektuelt sett ikke meriterende og til tider rett ut ydmykende; men rådgivningsindustrien er økonomisk sett meget lukrativ sammenliknet med andre lønnsmuligheter. Og i den elendige økonomiske situasjonen mange afrikanske forskere befinner seg, er det vanskelig å være selektiv i forhold til inntektskilder (*ibid*:6).

Om det er av de ovennevnte grunner eller andre: Stadig flere afrikanske forskere har på 1990-tallet funnet veien til vestlige universiteter og forskningsinstitusjoner (Mbaku og Ihonvbere 1998). Ironisk nok opplever mange å ha større innflytelse over demokratidebatten på sitt eget kontinent ved å operere utenfra, blant annet ved å slippe donorkontroll over forskning, dårlige materielle kår og innskrenket ytringsfrihet (*ibid*). Man kan anta at jo flere som reiser ut, jo vanskeligere kår er det for de som blir igjen. Virkningene av en slik "brain drain" eller hjerneflukt kan være alvorlige for afrikansk forskning i Afrika.

1.3 Oppgavens design

Så langt er problemstilling og bakgrunn for denne presentert. Hva slags design legges så til grunn for å besvare problemstillingen? For å kunne angripe problemstillingen må følgende spørsmål avklares:

- 1) Hvem er de "utvalgte afrikanske forskere" og hvordan velge ut deres tekster?
- 2) Etter hva slags analyseverktøy kan deres oppfatninger belyses?
- 3) Hva ligger i de teoretiske betegnelsene 'vestlig liberaldemokratidiskurs' og 'liberaldemokratiteori'?
- 4) Hvordan kan analytisk og teoretisk tilnærming samles til et analytisk rammeverk?

De to første spørsmålene angår oppgavens **analytiske tilnærming**, og neste kapittel vil presentere hvilke kriterier jeg har lagt til grunn for utvalget av forskere, samt gi en presentasjon av de utvalgte. Min analytiske tilnærming til de utvalgte afrikanske forskerne går kun gjennom deres *tekster*, og jeg redegjør for og diskuterer bruken av

argumentasjonsanalyse (en variant av tekst-/innholdsanalyse). Dette verktøyet har store fordeler når man søker å bringe klarhet i en argumentasjon, ved at man først identifiserer en påstand/tese forfatteren argumenterer for eller mot (Bergström og Boréus 2001). I tillegg trekker jeg inn noen innsikter fra diskursanalyse.

Den **teoretiske tilnærmingen** til analysen av tekstene kommer så i kapittel 3, der det teoretiske rammeverket for analysen presenteres. Dette rammeverket består av ulike retninger innenfor den bredere liberaldemokratiteorien, og ulike forståelser av 'vestlig liberaldemokratidiskurs'. I tillegg presenteres et sett av dimensjoner/kategorier ulike demokratiforståelser kan plasseres innenfor.

Hvordan den analytiske og teoretiske tilnærmingen kombineres til et **analytisk rammeverk** for analyse av afrikanske forskeres tekster, oppsummeres så i kapittel 4.

For å belyse problemstillingen deler jeg analysen av de utvalgte afrikanske forskernes demokratiforskning inn i to faser/perioder. Den første fasen (kapittel 5) analyserer tekster fra 1985-1990, fra det såkalte paradigmeskiftet i den afrikanske forskningen og fram til valgbølgen. Tekster fra denne perioden er inkludert for å se hvordan ulike forståelser av vestlig liberaldemokratidiskurs utfordres *før* den vestlige politiske kondisjonaliteten på begynnelsen av 1990-tallet. Den andre fasen (kapittel 6) tar for seg afrikanske forskeres tekster *etter* valgbølgen, fra rundt 1994 (da den første valgbølgen var over) og fram til i dag. Oppgavens avslutningskapittel inkluderer blant annet oppsummering av hvordan vestlig liberaldemokratidiskurs utfordres, samt at jeg diskuterer hvorvidt liberaldemokratiteori også utfordres.

1.3.1 Avgrensning

Studien omhandler ikke spørsmålene om hvorvidt islam er forenlig med (vestlig) liberaldemokrati, selv om koblingen mellom islam og politikk er sentral i mange afrikanske land. Oppgaven omhandler heller ikke eksplisitt demokrati på lokalt og regionalt plan; denne problemstillingen bringes bare inn der det faller naturlig. Generalisering omkring demokrati gjelder først og fremst styreformen på nasjonalt plan; det vil si hvilke grunnideer som ligger til grunn. Fokus er først og fremst på demokrati, ikke demokratisering, men det tette forholdet mellom de to gjør at også demokratisering bringes inn der det er relevant.

Av avgrensningshensyn begrenses bruken av empiriske eksempler - afrikanske "eksperimenter" med demokrati som *nullpartidemokrati* i Uganda, eller den etiopiske

varianten med inkludering av ”etniske rettigheter” bringes derfor ikke inn. Det er de generelle elementene i demokratidiskursen som stilles i sentrum.

2. Analytisk tilnærming

Å skrive en hovedoppgave på et begrenset antall sider om de enorme temaene ”demokrati” og ”Afrika” fordrer klare og presise avklaringer av hvilke begreper og enheter som defineres inn i analysen. Som i alt vitenskapelig arbeid er fallgruvene store og mange, og det er følgelig viktig å begrunne hvert steg i den analytiske tilnærmingen til materialet. Formålet med dette kapitlet er derfor å redegjøre for, begrunne og forklare de analytiske virkemidlene jeg benytter i oppgaven.

2.1 Bruk av ’Vesten’ og ’Afrika’

2.1.1 Generalisering av ’Vesten’

Med ”Vesten” menes landene i Nord-Amerika, Vest-Europa, Australia og New Zealand, med andre ord en slags forkortelse for ”de vestlige landene USA, Canada, Tyskland... osv”. I tillegg sier betegnelsen noe om landenes kjennetegn: den felles kulturarv og styringssystemet med liberale flerpartidemokratier med markedsøkonomi¹⁷ (Collins 1993).

Det er i denne oppgaven behov for å kunne forholde seg til ”Vesten” generelt, både som anfører av vestlig liberaldemokratidiskurs og som aktør overfor Afrika, særlig rundt 1990.

2.1.2 Generalisering av ’Afrika’

Siden formålet med oppgaven er å bringe klarhet i den afrikanske demokratidebatten, er det nødvendig å kunne forholde seg til generelle problemstillinger i forhold til demokrati i Afrika. Men er det mulig å generalisere over Afrika, et kontinent med 54 land, med stort mangfold både kulturelt, religiøst og geografisk? Ja, jeg mener det er mulig ut fra følgende begrunnelser:

De utvalgte afrikanske forskerne er selv bevisst på fellestrekk på kontinentet i sine publikasjoner om demokrati. Mange av de utvalgte tekstene fra afrikanske forskere har titler¹⁸ med ”demokrati i Afrika” i en eller annen form, og i antologiene omfatter

¹⁷Noen vil også argumentere for at Japan som økonomisk stormakt burde inn i denne kategorien; en diskusjon som i denne sammenheng er irrelevant.

¹⁸”Crisis management and the making of choicless democracies in Africa”; *Democracy and Development in Africa*; *The politics of opposition in Africa*; og *The struggle for democracy in Africa* - for å nevne noen.

de første kapitlene ofte en diskusjon av generelle spørsmål knyttet til demokrati for hele kontinentet, deretter illustrert med casestudier. Dette gjelder forsåvidt også for vestlige publikasjoner om samme tema¹⁹. Samtidig kritiserer afrikanske forskere generalisering av 'Afrika' i *praktisk* politikk; for eksempel at det stilles like krav til "alle" afrikanske land uten å ta hensyn til ulike kontekstuelle variabler.

Denne bruken av 'Afrika' generelt må forstås ut fra den historiske koloniarven, de politiske og økonomiske fellestrekkene; den panafrikanistiske filosofien²⁰ - at identiteten som "afrikaner" er knyttet til kontinentet, ikke bare det enkelte landet, noe som igjen kan forklares ut fra kunstige territorielle grenser og lite sammenfall mellom nasjon og stat.

2.1.2.1 Afrika sør for Sahara?

Det er imidlertid relativt utbredt i både afrikanske og vestlige publikasjoner om demokrati å skille ut "Afrika sør for Sahara" ettersom det er i disse landene at de ovennevnte fellestrekkene er mest framtrædende. Nord-Afrika²¹ analyseres da ikke eksplisitt, først og fremst på grunn av sin kulturelle og religiøse tilknytning til "den arabiske verden". En slik tilknytning har imidlertid også en del land sør for Sahara, og dette religiøst-kulturelle skillet kan derfor virke lite hensiktsmessig. Mange land i Nord-Afrika har dessuten fellestrekk med landene sør for Sahara: utbredt fattigdom, skjev fordeling, avhengige av bistand, og stor gjeld til Verdensbanken og IMF. Dessuten var de med i valgbølgen tidlig på 1990-tallet. Jeg mener derfor det i utgangspunktet er gode grunner til å inkludere de nordafrikanske landene i diskusjoner om demokrati i Afrika, men forholder meg her til vektleggingen hos afrikanske forskere, og følger deres eventuelle spesifiseringer av "Afrika sør for Sahara" eller "Afrika" i betydningen "hele kontinentet". Demokratidebatten knyttet til islam og demokrati er imidlertid avgrenset ut av oppgaven; en avgrensning som i seg selv ekskluderer en del demokratiproblematikk i de nordafrikanske landene. Noen definerer Sør-Afrika ut av den generelle "Afrika-debatten", på grunn av landets infrastruktur og økonomi. Også i slike tilfeller følger jeg tekstenes bruk av geografisk begrensning.

¹⁹ For eksempel van de Walle og Brattons *Democratic experiments in Afrika* (1992); Chabal og Deloz' *Africa works. Disorder as political instrument* (1998); Sandbrooks *Closing the circle. Democratization in Africa* (2000).

²⁰ Med 'panafrikanisme' siktes det til "Black Consciousness"-filosofi og den politiske retorikken etter uavhengigheten, med vektlegging av afrikanere felles identitet.

²¹ Det vil si Marokko, Algerie, Tunisia, Libya og Egypt.

2.2 Utvalg av afrikanske forskere

Et sentralt premiss for oppgavens analytiske fokus er hvilke afrikanske forskere jeg velger å konsentrere meg om. Selv om studien metodisk er rent kvalitativ, må forskerne²² likevel velges ut etter visse kriterier.

Utgangspunktet for mitt utvalg er for det første at de har publisert om temaet *demokrati*, og for det andre at de kan sies å være eller ha vært sentrale aktive i demokratidebatten i Afrika. Det første utvalgskriteriet er forsøkt innfridd gjennom søk i ulike databaser, gjennomgang av referanselister og samtale med folk med god kjennskap til afrikansk demokratiforskning. På grunnlag av dette åpenbarte det seg etter hvert et klart bilde over aktuelle forskere.

Det andre kriteriet setter større krav til inngående kjennskap til forskerne og deres posisjoner. Konkrete utvalgskriterier for å identifisere de mest sentrale forskerne har da vært: de som ofte siteres/henvises til av andre afrikanske forskere; generelt oppfattes som sentrale i Afrika av andre forskere og intellektuelle; kan sies å ha en viss "scholarly importance"; kommet med original og nytenkende forskning omkring demokrati i Afrika; har publisert i sentrale afrikanske tidsskrifter (og Afrika-orienterte vestlige) - og er eller har vært tilknyttet afrikanske forskningsmiljøer som har vært med i demokratidebatten²³.

Med 'afrikansk forskningsmiljø' menes både frittstående forskningsinstitusjoner som for eksempel CODESRIA i Senegal; akademiske nettverk som for eksempel den afrikanske statsvitenskapelige organisasjonen AAPS; og fakulteter og institutter på universitetene rundt om i Afrika.

I tillegg til å velge ut de mest sentrale, ønsker jeg også å dekke en viss *bredde*, det vil si representanter fra ulike forskningsmiljø. Med 'bredde' menes ikke da nødvendigvis uenighet innad i afrikansk forskning; siden formålet mer er å se hvordan den afrikanske demokratidebatten utfordrer den vestlige enn å bryne ulike afrikanske forskeres oppfatninger opp mot hverandre. Bredde angår snarere at ulike sider ved demokratispørsmålet berøres, fra ideene bak til fokus på økonomisk politikk og demokrati.

Men som nevnt tidligere: "hjerneflukt" er et problem; mange afrikanske forskere tar veien til vestlige forskningsinstitusjoner. Hvordan skal man forholde seg til disse?

²² Betegnelsen 'forsker' brukes som oversettelse av "scholar", "academics", "intellectual", "researcher" – termer som brukes om hverandre i det relevante materialet.

²³ Noen av forskningsmiljøene i Afrika, som for eksempel OSSREA i Øst-Afrika har i liten grad konsentrert seg om demokrati, og er følgelig ikke tatt i betraktning i denne sammenheng.

Et kriterium uansett er at vedkommende er eller har vært tilknyttet demokratidebatten på 1980- og 90-tallet. For de som ikke lenger opererer fra Afrika er et tilleggskriterium at disse forskerne på ulike vis ”vedlikeholder” sin tilknytning til Afrika ved å fortsette å publisere på afrikanske forlag/forskningsinstitusjoner; delta på konferanser i Afrika; og være med i styrever, utvalg og råd på de ulike forskningsinstitusjonene for å styrke og understreke sin egen tilknytning. Dette kan ytterligere forstås ved å se hvilken *kontekst* forskerne har sitt utgangspunkt i. Jeg antar at det er sannsynlig at motivasjonen bak afrikanske forskeres produksjon av vitenskapelige analyser bygger på en genuin bekymring og et engasjement for Afrikas problemer og utfordringer med henhold til demokrati og demokratisering; ofte er dette eksplisitt knyttet til et ønske om at forskningen også kan brukes preskriptivt.

På bakgrunn av de ovenfor beskrevne kriterier, har jeg valgt ut åtte afrikanske samfunnsforskere. Disse oppfyller kriteriene, og mange er valgt ut fordi de har publisert mye om temaet – og skiller seg dermed fra en del andre – også sentrale forskere. En oversikt over andre afrikanske forskere (og deres relevante tekster) med tilknytning til demokratidebatten i Afrika, finnes i appendiks 2.

2.2.1 Presentasjon av utvalgte afrikanske forskere

Her følger en kort presentasjon av de utvalgte (i alfabetisk rekkefølge). En oversikt over deres relevante tekster om demokrati finnes i appendiks 1 (antall tekster i parentes).

1) Claude Ake, fra Nigeria, statsviter. Døde i 1996 i en flyulykke, han var direktør for *Centre for Advanced Social Science* i Port Harcourt, Nigeria. Han var i 1986 styreleder i CODESRIA, og forskningsinstituttet har siden 1997 holdt årlige minneforelesninger. Han er av de som har publisert mest om demokrati i Afrika, og om flest felt innenfor temaet. I hans arbeider legges det særlig vekt på sammenhengen mellom demokrati og utvikling, og på innhold i demokratibegrepet i afrikansk kontekst. (10)

2) Yusuf Bangura, også fra Nigeria og statsviter. Han er utdannet ved London School of Economics, har tidligere forelest ved Ahmadu Bello-universitetet i Nigeria, vært aktiv i CODESRIA-tidsskriftet *Africa Development*, vært forsker ved universitetene i Stockholm og Uppsala, og er nå forsker ved *FNs forskningsinstitutt for sosial utvikling (UNRISD)* i Genève. Innenfor demokratifeltet er hans interesse

rettet inn mot spenningsfeltet mellom stat, samfunn og demokrati; stat og økonomi, samt mer teoretiske diskusjoner omkring demokratibegrepet. (4)

3) Mahmood Mamdani er fra Uganda, også statsviter, har doktorgrad fra Harvard, og vært direktør for *Centre for Basic Research* i Kampala; undervist ved Makerere Universitetet i samme by og ved universitetet i Dar-es-Salaam; og vært direktør for *Centre for African Studies* ved Universitetet i Cape Town (fram til 1999). Han er nå professor ved Columbia University, USA, og direktør for universitetets *Institute of African Studies*, samt styreleder for CODESRIA. Hans forskningsfokus er sivilsamfunn, sosiale bevegelser og demokrati; kulturelle versus universelle rettigheter; demokratiteori generelt; og om rammebetingelser for afrikansk forskning.(11)

4) Thandika Mkandawire er fra Malawi, og er samfunnsøkonom. Han var første direktør ved *Institute of Development Studies* i Harare rett etter Zimbabwes uavhengighet i 1980. Fra 1986 til 1996 var han generalsekretær i CODESRIA. Han var forsker på *Centre for Development Research* i København før han i 1998 ble direktør for *FNs forskningsinstitutt for sosial utvikling (UNRISD)* i Genève. Han har publisert om koblingen mellom strukturtilpasning og demokrati, om økonomisk politikk og demokrati, kondisjonalitet og demokrati, samt om afrikansk samfunnsforsknings betingelser. (10)

5) Peter Anyang'Nyong'o er fra Kenya, statsviter, og var leder for *African Association of Political Science* på begynnelsen av 1990-tallet. Han er nå professor ved Universitetet i Nairobi, og aktiv i opposisjonen mot Moïs regime (noe han ble arrestert for i februar 2001). Han er kjent for å ha utgitt de første ”demokratiantologiene” på slutten av 1980-tallet, og har skrevet mye om den demokratiske utviklingsstaten og om demokrati sett i historisk lys i Afrika. (9)

6) Adebayo O. Olukoshi er fra Nigeria, statsviter, og var tidligere professor på *Nigerian Institue of International Affairs* før han fra midten av 1990-tallet og fram til 2000 var forsker og programkoordinator ved Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala. Han er nå tilbake i Afrika som generalsekretær i CODESRIA. Hans fokus er på strukturtilpasning og demokrati, politisk opposisjon, nasjonalstaten og den demokratiske utviklingsstaten. (10)

7) Issa G. Shivji er fra Tanzania, jurist, og var på 1980-tallet professor ved juridisk fakultet på Universitetet i Dar-es-Salaam, avdeling for utviklingsstudier. Han har vært tilknyttet forskningsinstitusjonen SARIPS i Harare, og publisert på deres forlag, SAPES Trust. Relevant i denne sammenheng er hans arbeider om de konstitusjonelle

sidene ved demokrati, og hans eksplisitte kritikk av vestlig liberaldemokrati. Han er først og fremst med i utvalget som representant for paradigmeskiftet på slutten av 1980-tallet. (6)

8) Yash Tandon er opprinnelig fra Uganda, men betegner seg selv nå som zimbabwer etter å ha bodd der mesteparten av livet. Han er utdannet samfunnsøkonom, og har undervist ved en flere universiteter i Øst-Afrika. Han har vært leder for *International South Group Network* ved University of Fort Hare, Sør-Afrika; og forsker på *Institute of Development Studies* ved Universitetet i Harare. Han er nå direktør for UNDPs *Southern and Eastern Africa in Trade, Information and Negotiations Initiative (SEATINI)* i Harare. Hans demokratifokus er særlig på vestlige demokratimodeller i afrikansk kontekst. (4).

I tillegg til disse åtte forskerne, bringes seks tekster fra andre forskere kort inn i kapittel 5. Dette fordi deres synspunkter er viktige for å understreke og utdype demokratidebatten. Disse presenteres underveis kort i fotnoter; og deres bidrag i appendiks 1.

2.2.2 Menneskes demokratidebatt?

Blant de utvalgte forskerne er det dessverre ingen kvinner. Jeg har ikke lyktes i å finne en kvinnelig afrikansk forsker som oppfyller de utvalgskriteriene jeg har lagt til grunn. Denne kjønnsskjevheten i den afrikanske demokratiforskningen kan imidlertid sies å tilsvare trenden innenfor den dominerende vestlige Afrika-forskningen, der også kvinnelige demokratiforskere er klart i mindretall.

2.3 Analyseverktøy: argumentasjonsanalyse og diskursanalyse

Som analytisk verktøy for å analysere de afrikanske tekstene, har jeg valgt en variant av tekstanalyse; *argumentasjonsanalyse*, samt å bringe inn innsikter fra diskursanalysen (se nedenfor). *Tekstanalyse* deles inn i fem hovedretninger. Først *innholdsanalyse*, som er den eneste tydelige kvantitative retning, men som også kan anvendes kvalitativt; for det andre *argumentasjonsanalyse* som undersøker den eksplisitte argumentasjonen og tekstens meningsaspekt; deretter *idé- og ideologianalyse* der forekomsten av visse typer ideer og ideologier i tekster undersøkes; for det fjerde den *lingvistiske tekstanalyse* som ser på hvordan syntaksen avslører bestemte perspektiv på verden; og til slutt *diskursanalyse* som særlig ser på

tekstens meningsaspekt og hvordan ulike forestillinger skapes i en diskurs, og hvilke rammer som dannes om hva som kan sies (Bergström og Boréus 2001:20).

Jeg vil i det følgende drøfte hvorfor argumentasjonsanalyse kan sies å være velegnet til mitt formål; med andre ord en vurdering av analysens *validitet*. Studiens *reliabilitet* vil bli diskutert i forbindelse med redegjørelse og diskusjon av tolkningselementet i analyseteknikken.

2.3.1 Formål for argumentasjonsanalyse

For det første er det altså et hovedformål ved argumentasjonsanalyse å beskrive og rekonstruere argumentasjon. En slik beskrivelse av argumenter er viktig i forskning der man vil skape overblikk (*ibid*:89). Dette stemmer godt overens med mitt ønske om å belyse den afrikanske demokratidiskursen. Videre forholder analyseteknikken seg til det som i læren om retorikk kalles *logos*²⁴, det vil si framlegg som søker å overbevise mottakeren gjennom appell til intellekt og rasjonell evne til å dra konklusjoner. Til min bruk er det en fordel at teknikken forholder seg til den rasjonelle del av argumentasjonen, da dette gir en god form for avgrensning av arbeidet med tekstene. For det tredje er det et formål å få fram tekstens *meningsaspekt* i denne analyseteknikken, noe som også er velegnet for å begrunne fokus på argumenter som utfordrer vestlig demokratitenkning. Selve formålet med argumentasjonsanalyse passer med andre ord godt til mitt formål.

2.3.2 Tolkning i argumentasjonsanalyse: et spørsmål om validitet

Tolkning inngår i enhver tekstanalyse, og er mer eller mindre komplisert avhengig av hva slags problemstilling man har samt tekstens karakter (*ibid*:25). For teksttolkning generelt er det fire ulike forskningsstrategier: å relatere teksten enten til tolkeren, avsenderen, mottakeren eller den omgivende diskurs (da ikke særskilte aktører) (*ibid*: 25). Tolkeren må uansett valg av strategi stille seg spørsmålene: Har jeg primær interesse av å tolke teksten i min favør? Hvilke forutsetninger har jeg for å tolke? I argumentasjonsanalysen ligger den største spenningen mellom et avsender- og tolkerperspektiv (*ibid*: 145), og man må følgelig være meget bevisst på hva slags tolkning man etterstreber; om det er å forstå hva avsenderen mente eller hva tolkeren forstår ut fra det som faktisk står på papiret, tilpasset sin forskningskontekst?

²⁴ I tillegg til logos består læren om veltalenhet, retorikk, av *ethos* (karakter /personlighet/rolle til den som framfører utsagnet) og *pathos* (innlevelse, følelse, stemning hos den som uttaler seg). Retorikk har rot i antikken, særlig Aristoteles' skrifter og filosofi).

I denne sammenheng bør man i tolkningsarbeidet ta med seg to viktige innsikter fra *hermeneutikken*: For det første se på sin egen forforståelse eller fordommer; ingen møter en tekst ”tomhendt!; for det andre den hermeneutiske sirkel der tekst tolkes ut fra helhet, og helhet ut fra delene. Når tekstene er hentet fra et annet samfunn enn ens eget, er disse to innsiktene fra hermeneutikken særlig relevante (*ibid*:34). Her er også innsikter fra diskursanalysen relevant: at det ikke finnes noen objektivitet, virkeligheten er sosialt konstruert, og vi er alle mer eller mindre ”ofre” for denne måten å se verden på. Ut fra et slikt perspektiv står forskeren igjen med nærmest umulige oppgaver hvis nøytralitet- og objektivitetskriteriene i god forskning skal etterleves. Det er likevel mulig å tilstrebe å sette ”parentes” om seg selv og sin egen ”kunnskap”, slik at ikke egne vurderinger overskygger analysen (*ibid*:31). Validitet handler også om oppfatning av egen forforståelse, som gjøres bevisst ved tilegnelse av kunnskap om egen vitenskapskultur og den sosiale konteksten til undersøkelsesobjektet/-ene (*ibid*).

I praksis vil ingen av tolkerstrategiene kunne rendyrkes. I denne sammenheng er den rene tolkerstrategien mest relevante verktøy for å belyse problemstillingen. Tolkstrategien gir god mulighet til å kunne klassifisere og stykke opp tekstene, ordne de ulike argumentene inn under de emnene jeg velger, og i min sammenheng bidra til å skape klarhet i hvordan de afrikanske tekstene utfordrer den dominerende vestlige diskursen. Her betyr teksten det jeg som tolker ser at den betyr, det vil si at innsiktene fra hermeneutikken da er særs viktige å ta til etterretning.

2.3.2.1 Reliabilitet

I tekstanalyse er spørsmålet om hvor god *reliabiliteten* er knyttet til tolkning (*ibid*:37). For å ha god reliabilitet må to kriterier oppfylles: det første at intersubjektiviteten er god - at ulike personer kommer fram til det samme med samme analyseverktøy; det andre at intrasubjektiviteten er ivaretatt, ved at samme person får samme resultat ved analyse av det samme materiale på ulike tidspunkt, slik at konsekvent bedømmelse sikres, særlig hvis konklusjonen innebærer generaliseringer (*ibid*:38).

Det første kriteriet vil for denne studien innebære at andre må kunne spore mitt utvalg av tekster fra afrikanske forskere, finne igjen både premissene, referanser og kilder, og kunne komme til en tilnærmet lik konklusjon. Det vil alltid måtte være et visst rom for forskeren/studentens egne tolkninger, og følgelig nyanseforskjell i konklusjonen, jamfør innsikter fra hermeneutikk og diskursanalyse. I all teksttolkning

er det imidlertid alltid et problem å oppnå god intersubjektivitet (*ibid*:142), siden ulike mulige løsninger av rekonstruksjonen av argumentasjonen i tekstene ofte er mulige. Det andre kriteriet ivaretas ved at jeg må sørge for at jeg uavhengig av når analysen av materialet gjennomføres, kan få samme resultat. Dette vil være lettere å oppfylle, av samme grunner som vanskeliggjør det første.

Tekster som faller inn under samfunnsvitenskapelig diskurs følger visse mer eller mindre eksplisitte regler, som å sitere og referere til ideer og tanker fra andre, og bygge opp under en påstand /antakelse (*ibid*:17). God kildebruk og kildekritikk er nettopp en del av reliabilitetsspørsmålet.

2.3.3 Argumentasjonsanalyse i praksis: pro-/kontrametoden

Det finnes flere retninger innenfor moderne argumentasjonsanalyse, de mest brukte og kjente metodene innenfor deskriptiv analyse er pro-/kontrametoden²⁵ (Næss 1971)²⁶ og Toulmins analysemodell²⁷. Forskjellene er ikke store, og siden jeg velger å bruke pro-/kontrametoden, går jeg ikke nærmere inn på Toulmins her.

I pro-/kontrametoden søker man først etter *tesen*; det som tekstens avsender i et eller annet formål argumenterer for eller mot (Bergstrøm og Boréus 2001:96). Det kan finnes flere teser i samme tekst, men hver argumentasjon er bare knyttet til én tese – og ett eller flere argumenter. En tese kan være av normativ art, for eksempel ”man bør stemme mot EU”; preskriptiv²⁸ eller faktisk²⁹. Å argumentere er altså å gi begrunnelse for eller mot et argument, om argumenter styrker eller svekker den *tesen* man framsetter. I den deskriptive fasen av analysen leter man etter spissformuleringer i en tekst, i en eller flere teser; i de argumentene som framsettes for eller mot tesen – og relaterer så disse argumentene til hverandre.

I tillegg er det i de fleste tekster uttalte eller uuttalte *premisser*, som er lenken mellom en påstand (tese eller argument) og den påstanden som støtter eller svekker dette (*ibid*:99). Disse må tolkeren være klar over.

Rent teknisk må man i blant bearbeide teksten for å klargjøre strukturen, ved å presisere visse uttrykk, dele opp meninger som uttrykker flere påstander eller forenkle ved å sammenfatte flere meningsutsagn til én påstand. I denne modellen

²⁵ Næss selv fører metoden tilbake til Carneades (ca. 214-129 før vår tidsregning).

²⁶ Bruker her kun Bergstrøm og Boréus' gjengivelse av Næss (1971).

²⁷ Stephen Toulmin (1958): *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.

²⁸ Den preskriptive varianten av denne tesen ville ha vært ”Stem nei til EU!”.

²⁹ Eksempel på faktisk tese: ”Hyppigheten av avholdelse av flerpartivalg har økt i Afrika på 1990-tallet”.

brukes P for å betegne argument *for*; K for *motargument*³⁰. Klassifisering av argument kan skje enten etter form eller innhold (*ibid*: 124). Dersom det gjøres etter *form* bygger inndelingen på hva slags *premiss* som uttrykkes eller er underforstått for et argument. Slike mulige inndelinger kan være etter symptom, årsak, generalisering og motivasjon (*ibid*). I inndeling etter *innhold* er det *tema* som bestemmer dette.

2.3.4 Kritiske refleksjoner omkring argumentasjonsanalysens begrensninger

Så langt har jeg redegjort for hvorfor argumentasjonsanalysen egner seg til mitt formål. Men i hvilken grad byr verktøyet på begrensninger?

En første innvending i litteraturen er at analyseformen innebærer et snevert syn på hva mennesker faktisk gjør når de forsøker å trumfe gjennom sine synspunkter, siden argumentasjonsanalysen bare ser på *logos*, ikke *ethos* og *pathos* (*ibid*:140). Hvorvidt dette er et problem er avhengig av problemstillingen og tema; i min sammenheng kan dette være en utfordring, ja, siden noen av tekstene fra før valgbølgen har sterke innslag av både *ethos* og *pathos*. Dette kan da ikke prege tolkningen av tekstene.

For det andre kan teknikken by på to ulike tolkningsproblem: Den generelle spenningen mellom tolkningsstrategier, for eksempel ved struktureringen av argumentasjoner, gjør at det kreves et visst ”voldelig” innhogg i teksten for å gjennomføre strukturering av argumentene; at man til slutt nesten ”skaper argumentasjonen” selv. Dette er en utfordring jeg må forholde meg til. For å få et bilde av demokratidebatten går jeg inn og ”konstruerer” den, ser for meg at alle sitter rundt et bord, og en ”dagsorden” om demokrati lages (strukturen på analysen).

En metafor for dette er ”teltet på slagmarken”, der man kan se for seg at kampene raser, og afrikanske forskere samler seg innimellom i sitt telt for å diskutere hva de mener om det som skjer; strategier for videre kamp. Jeg velger altså å tolke tekstene som en del av en større helhet, *den konstruerte diskusjonen*, da jeg mener dette gir et bedre bilde av hva som i virkeligheten foregår innenfor den afrikanske diskursen, og bedre grunnlag for å *klassifisere argumentene etter innhold*. For det andre kan tolkningen ende med, som i konvensjonell dikttolkning, konklusjoner om mønstre som ikke avsenderen kan ha vært bevisst på (for eksempel av nye elementer i debatten legges til grunn for tolkningen, som har kommet til etter utgivelsestidspunktet). Dette er imidlertid vanlig siden argumentasjonsanalysen

³⁰ Videre kan argumentene sorteres etter første og andre ordens argumenter, førsteordens er de som argumenterer direkte for eller mot tesen: P1, P2, P3 ..., C1,C2 osv. Andreorden er argument mot førsteordens argumenter og betegnes for eksempel C1P2; første kontraargument mot andre proargument for tesen (Næss 1971)

forutsetter et visst mønster av rasjonalitet – og dermed analytikerens lesning heller enn avsenderens mening. Hvorvidt dette er problematisk, kan diskuteres, hermeneutikerne vil for eksempel argumentere for at noe annet er tolkerorientering er umulig.

Videre, for det tredje, er metoden arbeidsintensiv; det er klart tidkrevende å gjøre nøye argumentasjonsanalyser. Men man trenger ikke å gå hele veien i alle sammenhenger (*ibid*:143), ofte holder det at man bare finner de viktigste og vanligste argumentene i en debatt. Argument som ikke utkrystalliserer seg som argument direkte for eller mot tesen behøver ikke nødvendigvis gis oppmerksomhet.

I mitt arbeid med utvalg av tekster identifiserte jeg først i alt de 65 tekstene (blant de åtte utvalgte forskerne; se appendiks 1) som så relevante ut for problemstillingen. Det ville ha vært uoverkommelig i en hovedoppgavesammenheng å gå nøye inn på alle disse; jeg har derfor valgt ut de som er mest fruktbare for å illustrere problemstillingen. Noen av de tekstene som bringes inn, nevnes kun kort. Hvordan jeg *vektlegger* de ulike bidragene i analysedelen, er avhengig av hva slags vekt som forskerne selv legger på den argumentasjonen som er relevant for å belyse problemstillingen. Jeg har allikevel valgt å føre opp alle tekstene som omhandler demokratiproblematikken i oversikten over de utvalgte tekstene, men presiserer i analysen av tekstene hvilke det refereres til; og appendiks 1 gir en oversikt over de som er aktivt brukt i analysen.

En fjerde innvending er at argumentasjonsanalysen kommer til kort når det gjelder tekstenes større omgivelser, som hvorfor avsender bruker begreper som han/hun gjør – og hvordan de oppfattes av mottakere. I prinsippet kan man da i argumentasjonsanalyse behandle en tekst med et fascistisk budskap uten å knytte tolkningen av teksten til omgivende etikk om respekt for individet og andre kulturer³¹. I analysen av selve begrepene 'demokrati', 'liberaldemokrati' og 'vestlig liberaldemokrati' vil jeg derfor kort trekke inn innsikter fra diskursanalysen.

2.3.5 Diskursanalyse som analysestrategi³²

Det finnes en mengde definisjoner og oppfatninger av hva diskursanalyse er og hvordan den kan brukes. Det som er relevant i denne sammenheng er diskursanalysen som *analysestrategi*. Her forholder jeg meg til Faircloughs brede definisjon av

³¹ Evert Vedung (1977) inntar en ekstrem posisjon her, og mener at argumentasjonsanalyse og innholdsanalyse må forholde seg strengt til det teksten sier.

³² Spesifiseringen 'analysestrategi' brukes her for å skille fra diskursanalyse som teori.

'diskurs': "use of language seen as a form of social practice" (1995:7).

Diskursanalyse fokuserer med andre ord på å forstå språkbruk som noe som reguleres av sosiale og politiske strukturer og interesser, ut fra en forestilling om at språket ikke er nøytralt. I diskursanalyse – i motsetning til diskursteori – er man primært opptatt av forbindelsen mellom menings- og tekstproduksjon (Mathiesen 1997:3). 'Diskurs' bør imidlertid avgrenses fra 'kontekst', siden i det i diskurs altså ligger mer strukturelle faktorer, som makt og hegemoni (Bergström og Boréus 2001:18)

Relevant i denne sammenheng er da å se hvordan diskursanalyse kan brukes til å forklare de utvalgte afrikanske forskernes bruk av for eksempel 'liberaldemokrati'.

2.4 Informasjonsinnsamling

De afrikanske forskernes tekster er samlet inn gjennom en møysommelig prosess. For å kunne foreta et utvalg av forskere som er sentrale, og som særlig har vært tilknyttet afrikanske forskningsmiljø, har det vært nødvendig å lese gjennom et bredt spekter av publikasjoner. Utover hva som har vært tilgjengelig i Norge (Chr. Michelsens Institutt inkludert), har Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala vært en viktig kilde for materiale, ikke minst gjennom et opphold på deres bibliotek/arkiv. I tillegg har jeg hatt stor nytte av min veileder Tore Linné Eriksens private bok- og artikkelsamling om temaet. Tilgjengeligheten til materiale fra afrikansk demokratiforskning i Afrika må dermed sies å ha vært relativt bra.

Språklig sett er svært mye skrevet på engelsk, og slik sett tilgjengelig. En del er imidlertid kun tilgjengelig på fransk, og disse bidragene har jeg ikke brukt ressurser på å få oversatt, men jeg mener at dette ikke er en stor svakhet for studien.

Jeg har ikke vært på feltstudium, som forøvrig heller ikke kan sies å være en betingelse for å kunne skrive en tekstanalyseoppgave. Behovet for å kunne ha spurt forskerne hva de mener med ulike tema i tekstene har riktignok til tider vært stort, men på den annen side er det å kun forholde seg til tekstene avgrensende; noe som er nødvendig i arbeidet med et så omfattende materiale. Bruken av intervju ville i så fall først og fremst vært for å øke min forståelse av tekstene, ikke som henvisning for å presisere eventuelle uklarheter i tekstene. Av de utvalgte forskerne er kun Yash Tandon intervjuet.

3. Teoretisk tilnærming

*Theory is always **for** someone and **for** some purpose.*

(Robert Cox 1986:207)

Siden problemstillingen er å belyse hvordan utvalgte afrikanske forskeres argumentasjon om demokrati utfordrer vestlig liberaldemokratidiskurs, og om også liberaldemokratiteori generelt rammes av dette, trenger jeg både teoretiske verktøy til å klargjøre hva slags demokratioppfatning forskerne har, og hva som ligger i de teoretiske kategoriene som utfordres. Jeg har valgt å legge til grunn et sett av dimensjoner demokratioppfatningen kan klassifiseres etter; denne presenteres nedenfor.

Kapitlet er strukturert som følger: Først introduseres liberaldemokratiteori generelt, og deretter ser jeg nærmere på begrepets to deler – 'liberal' og 'demokrati'. Til sistnevnte presenteres dimensjonene demokrati kan forstås etter. Jeg går så inn på liberaldemokratiteori med dens kjerneelementer og ulike retninger; og deretter ulike innfallsvinkler til *vestlig liberaldemokratidiskurs*.

3.1 Liberaldemokratiteori

'Liberaldemokrati' - eller 'det liberale demokrati' - er først og fremst et akademisk begrep, mens 'demokrati' ofte brukes i dagligtale og praktisk politikk til å betegne det som teoretisk og analytisk vil kunne defineres som 'liberaldemokrati'.

'Liberaldemokrati' brukes også som ensbetydende med 'vestlig liberaldemokrati', mens jeg her legger til grunn et analytisk skille mellom de to. Dette ut fra at litteraturen byr på andre betydninger og definisjoner av 'liberaldemokrati' enn kun den såkalte *vestlige* praksisen. Selv om teoritradisjonen vokste fram i Vesten, og i første omgang knyttet til den politiske utviklingen i Vesten, betyr ikke det at *ideene* kan ha relevans andre steder. Det er da ideene som er universelle, ikke deres tilknytning til vestlig kontekst. Et slikt utgangspunkt begrunnes med at liberaldemokratiteorien favner bredt; med forankring i et spekter fra økonomisk til mer sosial liberalisme.

Et kort tilbakeblikk på teoritradisjonens utvikling danner grunnlag for å kunne skille ideene i liberaldemokratiteorien fra ulike lands praksis:

Liberaldemokratiteorien kan sies å stamme fra midten av 1800-tallet, med tenkere som James Madison, Jeremy Bentham og John Stuart **Mill**³³. Med den liberale tankegang omkring stat og individ som utgangspunkt, ble den demokratiske biten lagt til – eller, som Heywood uttrykker det: ”den økonomiske liberalismen ble forent med den politiske liberalismen” (1992:43). Den økonomisk-liberale tankegang med vekt på den begrensede nattvekterstat og markedets frihet hadde da allerede i nesten to hundre år vært dominerende i Europa – det som vanligvis kalles den klassiske økonomiske liberalismens gullalder. Den demokratiske tradisjon er som kjent eldre, med røtter tilbake til det antikke Hellas. På 16-/1700-tallet lå denne i bakgrunnen for den liberale. Innenfor denne demokratiske tradisjonen sto Jean-Jaques **Rousseaus** (1712-1778) ideer om *folkesuverenitet* og *allmennvilje* sentralt; ideer som sto i et motsetningsforhold til den daværende liberale tradisjon, som vektla lovsuverenitet og at det ikke kan sies å kunne eksistere noe allmennvilje som kan aggregeres. I ettertid kan Rousseaus ideer sies å være spiren til den mer egalitære retning innenfor liberaldemokratisk tenkning.

I moderne tid har tenkere som Joseph Schumpeter, John Rawls, Robert Dahl og David Beetham videreført og fornyet den liberaldemokratiske tradisjon. Som vi skal se nedenfor rommer den ulike retninger, og begrepets to bestanddeler, ’liberal’ og ’demokrati’ innbyr i seg selv til meningsbrytning. En avklaring av disse uavhengig av hverandre er derfor fruktbart.

3.1.1 'Liberal'

Begrepet ’liberal’ har vært i bruk siden 1500-tallet, og har siden den tid hatt et bredt spekter av betydninger. Det har blant annet siktet til ”en klasse av frie menn”, folks holdninger, grad av åpenhet, og sjenerøsitet (Heywood 1992:15). Mot slutten av 1700-tallet ble begrepet økende assosiert med *frihet* og *valgmulighet*. I både den franske og amerikanske revolusjon sto det vi i dag vil kalle *liberale ideer* sentralt; og disse ideene var for datiden radikale: kampen mot føydalismen, aristokratiet og den absolutte kongemakten inneholdt krav om fundamentale reformer, også revolusjonære endringer (jamfør de nevnte revolusjoner) (*ibid*).

³³ Mill levde fra 1806-73, og det er bøkene *On Liberty* og *Considerations of Representative Government* som har blitt stående som den første omfattende teoretisering omkring liberaldemokrati.

Per definisjon betyr 'liberal' "fri, frisinnet, med åpen personlighet" (www.leksikon.org). Politisk sett har begrepet de to kjente betydninger 'høyreliberal' og 'venstreliberal', også klassifisert henholdsvis som 'økonomisk liberal' og 'sosialliberal'. 'Liberalistisk' brukes ofte for å betegne 'økonomisk liberal'. Men tross ulikheter: felles er at de forenes i vektleggingen av ideen om det autonome individet og dets rettigheter, og at en viss økonomisk frihet er nødvendig.

I kjølvannet av høyrebølgen utover 1980-tallet, kom begrepene 'nyliberal', 'nyliberalistisk' og 'nyliberalisme' på banen. Denne spesifiseringen "ny-" ("neo-") viser til klassisk økonomisk liberalisme; at dagens nyliberalisme er en fornyelse av denne, med sterk vekt på markedets frie og spillerom og statens begrensede rolle. Disse betegnelse brukes først og fremst av kritikerne³⁴.

3.1.2 'Demokrati'

Statsvitere anvender betegnelsen hovedsakelig om en *politisk styreform*, og betegnelsen betyr da *folkestyre* (Statsvitenskapelig leksikon 1997:39). Begrepet stammer fra det antikke Hellas, og består rent etymologisk sett av delene i det greske ordet 'demos' og 'kratia' – vanligvis oversatt til 'folket' og 'styre'/'makt'³⁵. Utover dette er det mange veier fram til å definere innhold; uten å måtte velge én definisjon er det fruktbart å se på ulike måter demokrati kan forstås som. For analytisk bruk må vi ha noen holdepunkter å gå etter; noe som i det minste definerer *kjernen* og grunnprinsippene i styreformen.

Valg av definisjon kan være kontroversielt alt etter hvilket politisk grunnsyn man har til hvilken vitenskapelig tradisjon man opererer innenfor. I løpet av de siste 50 årene har også begrepet hatt mange forskjellige betydninger: Folkestyre, styre av folkets representanter, styre av folkets parti, flertallsstyre, proletariatets diktatur, maksimal politisk deltakelse, elitekonkurranse for folkelige stemmer, flerpartisystem, politisk og sosial pluralisme, like borgerrettigheter, sivile og politiske friheter, et fritt samfunn, et sivilisert samfunn, fri markedsøkonomi, det og det landets praksis, 'end of

³⁴ Et søk på Verdensbankens hjemmeside på 'neo-liberal' ga i alt 300 treff, der de fleste av disse var å finne i kritiske epostdebatter

³⁵ I det antikke Hellas var 'folket' i politisk sammenheng kun et lite mindretall av befolkningen. 'Kratia' oversettes vanligvis med "styre", men noen tolkninger åpner for at det også kan bety "makt" (Sartori 1965), og dermed får betegnelsen et klarere definert innhold: "makt til folket"/"folkemakt". 'Vilje' er en tredje måte å tolke 'kratia' på – som folkets vilje, slik det framstår blant annet i Rousseaus allmennviljebegrep. Et nøytralt utgangspunkt og forening av de to er å definere "styre" som 'utøvelsen av makt, autoritet og innflytelse i samfunnet' (Gitonga 1988:8).

history' etc. (Beetham 1999:1). Noen av disse overlapper, andre er inkonsistente med hverandre, uansett vitner oppramsingen om et mangfoldig begrep.

'Demokrati' kan også forstås analytisk som et dynamisk begrep, det vil si at det er et spørsmål om realisering av grader av grunnleggende prinsipper; at *demokratisering* alltid og overalt er en uferdig prosess (*ibid*). En konsekvens av et slikt ståsted vil være at det er problematisk å bruke de samme kriterier på å måle og forstå demokratier som er under utvikling og de allerede etablerte.

Beetham (1999), og mange med ham, argumenterer for at det uansett er noen grunnprinsipper i demokrati som er uunngåelige uansett form: *folkelig kontroll* og *politisk likhet*. Med dette menes at det i et demokrati må være slik alle mennesker har en lik og effektiv rettighet til å delta i politikk, og at de folkevalgte står ansvarlige overfor sine velgere (*ibid*). Den analytiske bruken av disse prinsippene må imidlertid ikke blandes sammen med vurderinger av hvor bra og godt demokratiet er; på hvilket gitt tidspunkt det vil/ikke vil fungere; hvordan det rettferdiggjøres; hvilke institusjoner som bør regulere hva (flerparti eller ikke); og hva som er demokratiets mål og midler (*ibid*:3). Poenget hos Beetham er at prinsippene må anses som kjernebetydningen i demokrati fordi de ligger implisitt i alle demokratidefinisjoner; historisk sett er det kampen for disse to prinsippene som har stått i fokus - motstanderne av demokrati har vært redde for å miste nettopp kontroll over beslutninger og det at alle teoretisk sett skal ha like mye å si (*ibid*:6).

Nedenfor presenteres et sett av dimensjoner demokrati kan forstås etter; dimensjoner jeg mener er relevante i forståelsen av de afrikanske forskernes demokratisyn, og liberaldemokratidiskurs generelt. Disse er basert på Beetham (1999), Törnquist (1999) og Stokke og Törnquist (2001).

3.1.2.1 Dimensjoner for demokratiklassifikasjon

Demokratiets rekkevidde

Denne dimensjonen angår hva som regnes som politikk og som skal omfattes av politisk likhet. Demokratiets rekkevidde kan spenne fra en situasjon der den offentlige sektor er liten, til en der den demokratiske offentlige sfære omfatter alt folk har til felles (fabrikker, de ulike sivilsamfunnsorganisasjonene, og selv arbeidsdeling i husholdninger) (Törnquist 1999:123). De ulike polene på et kontinuum blir da på den ene siden en "ministat", og på den andre en omfattende politisk sfære.

Demokratiets forutsetninger

Denne dimensjonen omfatter ulike syn på hvilke forutsetninger som må ligge til grunn for at en styreform skal kunne kalles et demokrati. I tillegg til frie valg, ytrings- og organisasjonsfrihet – som selv inngår i som et minimum for å kunne kalles 'demokrati', kan noen argumentere for at demokrati forutsetter mindre sosioøkonomisk ulikhet, mens andre kan mene at privat eiendomsrett og en kapitalistisk markedsøkonomi er sentrale forutsetninger (*ibid*:124). Hvordan forutsetninger oppfattes, er avhengig av rekkevidde, form og innhold i forhold til demokrati og demokratisering, og selvsagt av den aktuelle kontekst.

Forskjellen mellom liberalt og illiberal³⁶ demokrati kan uttrykkes her: et liberaldemokrati forutsetter visse begrensede politiske og sivile rettigheter, noe et illiberalt ikke gjør. Bruken av 'illiberalt demokrati' er imidlertid omstridt, ved at en styreform som ikke gir folket grunnleggende politiske og sivile rettigheter fortsatt kan kalles 'demokrati'.

Grad av substansialitet³⁷

Innenfor denne dimensjonen er det sentrale hvorvidt demokratiet faktisk betyr noe i praksis for de som deltar, eller om det kun er ensbetydende med formelle konstitusjoner og rettigheter som ikke har noen reell verdi. For å kunne plassere eller karakterisere et demokrati etter denne dimensjonen må man se om de demokratiske skrevne reglene faktisk anvendes. Fattes for eksempel beslutningene i stortingsalen eller på pauserommet? Og implementeres beslutningene slik at de får effekter? I et substansielt demokrati fattes beslutninger innenfor det politiske systemet. Alle har like substansielle rettigheter (sivile og politiske); det finnes institusjonelle mekanismer (frie og rettferdige valg og åpent og ansvarlig styresett); og visse samfunnsmessige bakgrunnsfaktorer (Beetham 1999). I tillegg er det i et substansielt demokrati sentralt at innbyggerne har kapasitet og reelle muligheter til å bruke disse rettighetene og mekanismene til å nå demokratiske mål og gjennom det også instrumentelle mål³⁸ (Stokke og Törnquist 2001:4).

En høy grad av substansialitet forutsetter at demokratiet har en relativt omfattende politisk sfære, som beskrevet i forrige punkt. Bruken av begrepet "substansielt

³⁶ Norsk Språkråd anbefaler at 'illiberal' brukes på norsk.

³⁷ Den engelske termen brukes direkte oversatt.

³⁸ David Beetham (1999) opererer med de samme indikatorene på substansielt demokrati, med unntak av den siste – kapasitet til å benytte rettighetene.

demokrati” er med andre forbeholdt mer omfattende demokratiformer, siden poenget er at *demokratiske midler* er viktige for å nå fram med sine krav og interesser.

Rom for bruk av ulike demokratiske midler (form)

Videre kan demokrati klassifiseres etter ulike former for demokrati; om for eksempel midlene for å oppnå demokrati brukes innenfor eller utenfor det etablerte politiske systemet. Form kan også angå direkte eller indirekte styresett og kontroll (Törnquist 1999:123). Brukes demokratiske virkemidler som rettigheter og periodiske valg? Hvor åpent er styresettet for bruk av slike midler? Er et demokratisk sivilsamfunn av betydning for å nå fram? På den ene siden av kontinuumet finner vi da et demokrati med streng konstitusjonell regulering og andre begrensende institusjonelle ordninger – som befolkningen må forholde seg til, og som er svært vanskelig å endre (for eksempel høyt krav om flertallsbeslutninger). Her er rommet for bruk av demokratiske midler meget begrenset; det er et lovstyre; ikke basert på folkesuverenitet eller folkemakt. På den andre siden av kontinuumet er det liten grad av konstitusjonell regulering, få harde regler - demokratiet er mer fleksibelt å endre; et slags rent ”folkemaktdemokrati” med lite lovstyre.

Demokrati og demokratisering

I studiet av demokrati kan man stille seg spørsmålet ”er dette demokrati, i så fall hva slags?”; mens i studiet av demokratisering er spørsmålet ”hvordan har dette demokratiet vokst fram og hvordan utvikles det”? I sistnevnte er da fokus på prosessene som leder fram til anvendelsen av ulike demokratiske midler, og dette inkluderer også sosiale og økonomiske prosesser. Tidspunkt for valgavholdelse er et kritisk punkt i demokratiseringsteori generelt. Er valg bra uansett selv om det initieres ovenfra, fordi det i det minste gir en formell plattform for å fremme sine krav? For hvis ikke folket har mulighet til å velge sine representanter, hvem skal da sørge for at alt fra forutsetninger for demokratikonsolidering til mer omfattende rettigheter skal komme på plass?

Hva slags demokratiinnhold som legges til grunn kan være avgjørende for synet på tidspunktet for valgavholdelse. Med et minimalistisk innhold er det mer innlysende at valg kan gjennomføres på et tidlig stadium og landet dermed kalles demokratisk uten at det knyttes til ”noe mer”. Men også med et mer omfattende demokratiinnhold kan valgavholdelse forsvares på et tidlig stadium, uten det vil ikke

dermed si at landet har blitt et demokrati; valget varsler da kun startskuddet for det som vil kunne bli en *demokratiseringsprosess*.

3.1.3 Kjerneelementer i liberaldemokrati³⁹

Hva kjennetegner så et liberaldemokrati, og skiller det analytisk fra andre former for demokrati? For det første er liberaldemokrati i utgangspunktet en begrenset form for demokrati (Holden 1993:16) – uten at dette nødvendigvis betyr en minimal stat uten innflytelse over økonomien. 'Demokrati' viser til lokalisering av statsmakten, det vil si hos folket gjennom deres representanter, og 'liberal' til begrensning av denne makten av hensyn til individets frihet (*ibid*).

Et annet kjerneelement i liberaldemokrati er derfor, for det andre, vektleggingen av at individet må garanteres et visst sett av rettigheter og friheter. Synet på omfanget av disse frihetene og rettighetene, og hva de i praksis kan brukes til, varierer som vi skal se nedenfor innenfor de ulike retningene i liberaldemokratisk tenkning.

For det tredje kjennetegnes liberaldemokrati av et skille mellom statlig og privat sfære, og viktigheten av et sivilt samfunn og en økonomi som opererer utenfor den statlige sfære. Det er varierende oppfatninger om hvorvidt sivilsamfunnet oppfattes som en motvekt til staten, eller som en integrert del og i dialog med staten. Det gjelder også hvor fri markedsøkonomien bør være – for eksempel i form av sosialdemokratisk eller kapitalistisk økonomipolitikk.

For det fjerde kjennetegnes liberaldemokrati av institusjonelle ordninger som indirekte representasjon, tredeling av makt, flerpartisystem og lovstyre. Med sistnevnte menes at en grunnlov (eller 'bill of rights') regulerer hva de demokratisk valgte har innflytelse over. I liberaldemokrati vil dette si de grunnleggende beslutningene. Folket oppfattes verken som berettiget til eller å ha forutsetninger for å fatte beslutninger på alle områder i samfunnet. Dette begrunnes ut fra verdipluralisme; at folk i et liberalt samfunn må være frie til å definere hva som er "det gode liv".

Disse kjerneelementene kan altså *vektes* på ulik måte, som igjen gir liberaldemokrati ytterligere kjennetegn og karakteristika. Liberale teoretikere er blant annet uenige om demokratiets rekkevidde når det gjelder statens rolle/størrelse, hvor

³⁹ Disse bygger på følgende litteraturreferanser: Levine (1981); Holden (1993); Holmes (1993); Carter og Stokes (1998); og Beetham (1999).

omfattende frihet versus likhet skal være; og hvor stor grad av ulikhet et samfunn kan leve med. For å bringe klarhet i denne uenigheten, kan vi skille mellom tre ulike hovedretninger/posisjoner (Holden 1993):

3.1.4 *Liberaldemokrati der individuell **frihet** er overordnet alt annet*

Denne retningen ligger nært opp til verdigrunnlaget i den klassiske liberalismen og den libertarianske filosofi⁴⁰. Her oppfattes på den ene side *frihet*, i betydning av individets ukrenkelige friheter, som en del av demokratidefinisjonen og er dermed tautologisk. På den annen side argumenteres det for at friheten må overordnes alt annet, og dermed noe som i ytterste konsekvens kun oppnås ved en meget begrenset stat (*nattvekterstat*) (Holden 1993:24). Staten blir da et slags nødvendig onde som ikke har egenverdi, men som kun er til for å forhindre kaos og lovbrudd, og verne om individets rettigheter. Liberale tenkere innenfor denne retningen identifiserer derfor *frihet* med fraværet av (statlig) tvang, og *ufrihet* definert som tvang (Levine 1981).

Likhet handler her kun om *likhet for loven* og lik rett til politisk deltakelse (stemmerett). Utover det kan og bør individet høste fruktene av sitt eget arbeid. Om resultatet er ulikhet, er det i så måte en naturlig og uunngåelig konsekvens av samfunnets verdipluralisme og hensynet til individet. Hvis demokratiet skal avspeile den såkalte folkeviljen, må noen nødvendigvis undertrykkes, tatt moderne komplekse samfunn i betraktning. Individer kan derfor undertrykkes av mange mulige former for flertall, ikke bare gjennom staten og flertallsbeslutninger der (Holden 1993:29). At en slik undertrykking er mulig, er ifølge retningens teoretikere i seg selv en begrunnelse for at hensynet til individets frihet må heves over de demokratiske hensyn.

3.1.5 *Liberaldemokrati der **likhet** er framhevet (egalitært liberaldemokrati)*

Innenfor denne retningen, som har den *sosialliberale* filosofi/egalitære liberalisme som basis, vektlegges demokratikomponenten mer enn i den foregående. En viss form for likhet oppfattes som en forutsetning for demokrati, siden de er logisk knyttet sammen, og det går derfor ikke an å ha den ene uten den andre (Holden 1993). Denne likheten gjelder da mer enn kun allmenne politiske og sivile rettigheter og friheter. Også et minstemål av lik rett til sosiale og økonomiske rettigheter anses som nødvendig. Dette må til for at bruken av de førstnevnte rettighetene i det hele tatt

⁴⁰ De mest kjente talsmenn for denne retningen er Friedrich von Hayek og Robert Nozick

skal være mulig, siden noen alltid vil falle utenfor i et system der enhver skal være sin egen lykkes smed. I praksis betyr dette at staten må legge til rette for en viss omfordeling og kompensasjon til de som faller utenfor. Statsbegrepet er her mer positivt enn i den forrige retningen. Innenfor den egalitære retningen er det en oppfatning at det er forskjell på å behandle noen likt og uniformt - "hvis ulike mennesker behandles likt, er det urettferdig". Å ha *like muligheter* kan da betraktes som en slags mellomting som går utover ren politisk likhet (formell allmenn stemmerett), for eksempel et visst minimum av velferdstjenester (Heywood 1992:23).

Sørensen kaller denne retningen innenfor liberaldemokratisk tenkning for "liberal cum social democratic group", og sikter da til kombinasjonen av "reformert kapitalisme" og liberaldemokrati, med mindre ulikhet og mer demokrati, ikke bare i politiske saker, men også i sosialt og økonomisk liv (1993:9).

3.1.6 Liberale og demokratiske verdier er gjensidig forsterkende

Innenfor denne retningen, som i stor grad bygger på Robert Dahls tenkning, understrekes det at de to bestanddelene 'liberal' og 'demokrati' er gjensidig avhengig av hverandre. På den ene siden oppfattes demokrati som nødvendig for at de grunnleggende liberale verdier og rettigheter kan realiseres, på den annen side er de liberale verdiene en forutsetning for at demokratiet fungerer (Dahl 1989). Det skal likevel være likhet, men dette ivaretas best ved alle har *lik* frihet - alle mennesker har universelle grunnleggende rettigheter. Disse rettighetene er avhengige av et demokratisk system for å kunne beskyttes og opprettholdes.

Liberaldemokrati er nødvendig fordi folk har så forskjellige oppfatninger om hva det gode liv er (Dahl 1989). Økt politisk deltakelse i beslutningsprosesser kan derfor ikke forsvares så lenge det kan true pluralisme og individets frihet; det må kun være et minimum av lover som regulerer sameksistensen i samfunnet. Hvis majoriteten skal påtvinge resten av befolkningen sin oppfatning av hva som er til felles beste, vil dette være verken demokratisk eller i tråd med liberale verdier. Dersom verdipluralismens trues, vil dette vil skape grunn til misnøye og i verste fall opprør. De liberale verdiene *individuell frihet* og *verdipluralisme*, ideen om at ethvert individ skal kunne leve etter sin egen overbevisning i et samfunn hvor det finnes høy grad av toleranse for ulike livssyn, innebærer at en begrenset stat er nødvendig. Selv om demokrati oppfattes som den beste styreformen, må den altså begrenses slik at ikke individets frihet trues gjennom detaljstyring (Holden 1993:16). Innenfor en slik

retning hører også oppfatningen om at demokrati er bra i seg selv, ”an intrinsic value”, selv om ikke de kortsiktige instrumentelle effektene er særlig store (Sen 1999). Det er positivt for mennesket å bo og leve i et demokrati, og dette vil bære frukter på andre områder, i denne sammenheng for å styrke opprettholdelsen av liberale verdier

Retningens tenkere er kritiske til en statlig politikk som innebærer sosial uniformering, det vil si at samfunnet blir redusert til en masse av like individer som frarøves mulighetene til å nyte godt av de varierte relasjonene som komplekse sosiale strukturer gir.

3.1.7 Paradokser og utfordringer i liberaldemokratisk teori

Modern liberal and liberal democratic theories have constantly sought to justify the sovereign power of the state while at the same time justifying limits on that power.

(David Held 1993:18)

Som gjennomgangen så langt har vist, er det ikke uten videre gitt hva som ligger i begrepet ’liberaldemokrati’. De ulike retningene innenfor teoritradisjonen kan tolkes som et uttrykk for spenningsforholdet mellom liberale og demokratiske verdier. Følgende paradokser kan derfor sies å eksistere innenfor den liberaldemokratiteoriske tradisjon.

For det første kan økt demokratisering føre til at de liberale verdiene svekkes – for eksempel hvis den folkelige deltakelsen økes i en slik grad at folket fatter beslutninger som i stor grad begrenser individets frihet. I ytterste konsekvens kan økt demokratisering da sies å true liberaldemokratiets eksistens, siden demokratisering kan forstås som begrensning av frihet, og dermed lede til opprør.

Et annet paradoks er at et såkalt ”flertallstyranni” i praksis kan oppstå; hvis folkeflertallet bestemmer at de skal ha beslutningsrett over mer enn det som opprinnelig slås fast i grunnloven. Det kan vanskelig tenkes demokratiske sanksjoner som kan iverksettes *dersom* et flertall vedtar nettopp slike endringer i en grunnlov. Folkelig deltakelse, moralsk konsensus⁴¹ og folkesuverenitet er viktige *demokratiske* verdier (Carter og Stokes 1998). Grupper som setter slike verdier *over* de liberale kan i teorien bruke en liberaldemokratisk styreform som kanal til å få gjennomslag for sitt

⁴¹ At konsensusen kalles ’morsk’ er en understreking at det i beslutningsprosesser må ligge visse moralske og etiske vurderinger til grunn, slik at ikke egoismen råder – for eksempel hvis et lokalsamfunn har innflytelse over hvor en ny riksvei skal gå, vil de som blir berørt/ikke berørt heve seg over sine egne egoistiske interesser, og argumentere for en løsning som er bra for fellesskapet.

syn, og mobilisere flertallet til å endre styreformen, for eksempel til et sosialdemokrati eller mer deltakelsesorientert desentralisert demokrati.

Av utfordringer for liberaldemokratiteori kan nevnes at en vanlig innvending er at fokuset på individet går på bekostning av fellesskapet, blant annet ved å ikke definere sosiale og økonomiske rettigheter inn under demokratiets rekkevidde. Er i det hele tatt individets frihet og folkets frihet forenlig, og hvem skal i så fall prioriteres?

Beetham (1999) mener at individuelle friheter og rettigheter også må forstås som kollektive, siden de ville ha vært meningsløse uten å forholde seg til samfunnet forøvrig. De liberale verdiene som ytringsfrihet og organisasjonsfrihet er ifølge et slikt syn ikke individuelle, da de har som sitt fokus den kollektive eller offentlige aktiviteten det er å overbevise andre om et synspunkt; gå sammen med den for å sette felles behov og problemer på dagsorden, og gjennom det sikre innflytelse overfor myndighetene. Disse rettighetene har sin betydning i det større fellesskap, ikke som individer i isolasjon fra andre (*ibid*:18). Men Beetham mener at disse frihetene bare kan garanteres ved å være *et sett av* individuelle rettigheter – og la de være urørbare ved å sette de inn i en ”bill of rights”, som ikke kan endres av et midlertidig flertall. Det som beskyttes da er folkets grunnleggende kapasitet til å ha innflytelse eller kontroll over beslutningsprosessen.

Ifølge Beetham er det altså liten grunn til å sette likhetstegn mellom liberaldemokrati og egoisme selv om *individuelle* friheter og rettigheter ofte understrekes i styreformen. En ting er at demokrati er basert på lik respekt for individene, noe annet at demokratisk beslutningstaking i praksis ofte vil favorisere den individuelle friheten til at man kan gjøre hva man vil selv om det kommer i konflikt med felles goder.

Respekt for individet betyr ikke nødvendigvis at individualistiske eller egoistiske levemåter favoriseres; det kan tenkes at demokratiske prinsipper bidrar til nettopp det motsatte. Det demokratiske elementet sikrer at fokus er på fellesskapet, og understreker behovet for kollektiv handling og kollektivt bindende regler og løsninger på felles problemer i samfunnet; disse kan ikke løses på individuelt nivå (*ibid*:17).

En annen utfordring er spørsmålet om liberale verdier og friheter må realiseres og ivaretas gjennom liberaldemokrati, eller om dette også er mulig i andre demokratiformer, for eksempel i et sosialdemokrati, der realiseringen av individets friheter og rettigheter også vurderes som viktig for at styresettet skal fungere. I den

egalitære retningen innenfor liberaldemokratisk teori vektlegges hensynet til fellesskapet mer enn i de andre. Levine (1981) mener at teori om sosialdemokrati ikke er annet enn kjernen i liberaldemokrati påpluss et hensyn om fordeling som supplement til de liberale og demokratiske elementene. Andre vil benekte en slik likhet, og argumentere for at i det (sosial-)liberale demokrati går aldri defineringen av likhet gå på bekostning av individets frihet; pluralisme, mangfold og autonomt sivilsamfunn og marked er viktig; folk skal være forskjellige, og forskjellene skal ha fritt spillerom (Dahl 1989). I sosialdemokratiet (som også har flere retninger og framstått i ulike praksiser) er vektleggingen av *likhet* større, selv om målet ikke (lenger) er et klasseløst samfunn. Mens utgangspunktet i det (sosial-)liberale er hvordan individenes behov skal ivaretas, er det i sosialdemokratiet hva som er best for fellesskapet; hvordan individ kan virkeliggjøre sine muligheter innenfor rammen av fellesskap, som er rammeverket. Samfunnet er ikke en autonom sfære uavhengig av staten, staten oppfattes snarere som en forutsetning for dets eksistens.

Mer selvfølgelig enn at liberale verdier kan ivaretas gjennom andre styreformer enn liberaldemokrati, er det at demokratiske verdier kan få utløp i andre (Levine 1981) for eksempel deltakerdemokrati, diskursdemokrati, radikalt demokrati osv.

Parekh mener en utfordring for liberaldemokratisk teori er at det må komme klarere fram at det finnes andre måter å kombinere 'liberal' og 'demokratisk' på enn det konvensjonelle 'liberaldemokrati' – for eksempel omvendt: demokratisk liberalisme, som han mener er ganske lik sosialdemokrati (1993). Hvordan et land velger å organisere sitt demokrati på er og må være kontekstavhengig:

How a polity combines liberalism and democracy or how liberal and democratic it chooses to be depends on history, traditions, values, problems and needs (...) Liberalism in its absolute premise and foundation penetrates and shapes its democratic character.

(Parekh 1993:157)

3.2 Vestlig liberaldemokratidiskurs

Denne forenklete samlebetegnelsen rommer ulike måter vestlig liberaldemokratidiskurs kan forstås som - både i form av vestlig praksis, teoretisering og praktisk politikk overfor Afrika. Inndelingen er gjort både på bakgrunn av hvilke forståelser av diskursen som var aktuelle i forbindelse med valgbølgen på begynnelsen av 1990-tallet, samt de som også var relevante før 1990: vestlig liberaldemokrati generelt og den nyliberale politikken og det begrensede

demokratirom. Selv om det er overlappende elementer mellom kategoriene, er det ønskelig å holde de analytisk adskilt for å bringe klarhet i hva afrikanske forskere utfordrer.

3.2.1 Vestlig liberaldemokrati

Hva kjennetegner demokratiene i de vestlige landene generelt? ”De vestlige politiske systemene er så formet av liberale ideer og verdier at de vanligvis klassifiseres som liberaldemokratier”, skriver Heywood (1992:16). Dagens vestlige liberaldemokratier må forstås ut fra sin kontekst med de spesifikke historiske forutsetninger. Det er *liberalismen*, både den økonomiske og politiske, som har vært en viktig ramme for demokratiutviklingen i Vesten (*ibid*:17). Dette til forskjell fra teori om liberaldemokrati generelt, som må kunne løsrives fra denne historiske liberalisme-konteksten. Selv om arbeiderklassens krav om allmenn stemmerett og velferdsordninger på slutten av 1800-/begynnelsen av 1900-tallet utfordret denne liberalismen til en viss grad, overlevde de liberale grunnprinsippene. I etterkrigstiden har liberale verdier og liberal økonomisk politikk på ulike vis blitt integrert i arbeiderpartier, kristendemokratiske og konservative partier.

Andre kjennetegn ved vestlig liberaldemokrati er at de er *konstitusjonelle* ved at de søker å begrense statlig makt og verne om sivile friheter, og *representative* i betydningen at politisk makt oppnås gjennom valg. Den politiske kulturen i vestlige land er i tillegg bygget på et grunnfjell av liberal-kapitalistiske verdier (industrialisering), og den private eiendomsretten er sterkt befestet i de vestlige samfunnene (*ibid*:17). Den økonomiske politikken i de vestlige landene varierer imidlertid en del når det gjelder grad av markedsliberalisme; i noen land har staten mer innflytelse på økonomien enn i andre. Også når det gjelder institusjonelle ordninger og omfang av statlige velferdsordninger finner vi variasjoner. En komparativ studie av Norge og USA ville for eksempel klart avdekke ulike praksiser av vestlig liberaldemokrati, fra økonomisk politikk, partisystem og til hva slags oppgaver som faller innenfor den statlige sfære.

3.2.2 Nyliberalisme og begrensning av det demokratiske rom

Det som i dag omtales som *nyliberalismen* har rot i høyrebølgen på begynnelsen av 1980-tallet, med Thatchers og Reagens nyliberale doktrine – også kalt ”New Right” (Heywood 1992). Etter flere tiår med ”keynesiansk” konsensus i Vesten om viktigheten av statens rolle i å fremme økonomisk vekst og velferd, representerte den

nye økonomiske linjen et klart skille. Denne politikken innebar sterk reduksjon i offentlig sektor, med tilsvarende privatisering både av tidligere statsbedrifter og offentlige velferdstjenester. Det demokratiske rom ble følgelig innskrenket; staten måtte vernes fra krav om omfordeling fra innbyggerne.

Bretton Woods-institusjonene tilpasset sin Afrika-politikk til den nye doktrinen, og tidlig på 1980-tallet ble afrikanske land pålagt å gjennomføre stabilitets- og strukturtilpassingsprogrammer for å øke gjeldsbetjeningsevne og komme seg ut av den økonomiske krisen. Programmene innebar økonomisk liberalisering og nedskjæring av offentlig sektor; tilsvarende den nyliberale doktrinen i mange av de vestlige landene. Da de samme institusjonene satte ”good governance” på dagsordenen i 1989, var det fortsatt en minimal – ikke demokratisk - stat som ble krevd . Det nye nå var at den skulle være mer effektiv og teknisk-administrativ, men det representerte ikke noe brudd med den nyliberale økonomiske politikken (Abrahamsen 2001:42). ’Governance’ ble definert som ”the exercise of political power to manage a nation’s affairs” (Verdensbanken 1989:60). Både donorer og kreditorer så på programmene og politisk liberalisering som gjensidig forsterkende: Reduksjon av staten ville skape rom for demokratisering, blant annet i sivilsamfunnet (*ibid* :61).

I det såkalte ”Washington-konsensuset”⁴² fra 1990 var liberaldemokrati på dagsorden; da flertallet av multilaterale og bilaterale donorer erklærte seg enige i at økonomisk liberalisme og liberaldemokrati må være sentrale elementer i politikken overfor land i den tredje verden (Abrahamsen 2001:x).

Innenfor denne nyliberale linjen overfor afrikanske land ble ikke demokrati eller ”good governance” først og fremst sett på som verdier i seg selv, men som instrument til å legge til rette for økonomisk liberalisering og vekst (*ibid*:42). Ut fra en slik logikk blir da dårlig styring sidestilt med statlig intervensjon, og god styring med demokrati og økonomisk liberalisme (*ibid*:51).

3.2.3 Vestlig politisk bistandskondisjonalitet overfor Afrika

Den kalde krigens slutt hadde konsekvenser for den vestlige politikken overfor Afrika. Som nevnt innledningsvis ble særlig bistanden preget av dette; det var ikke

42 Dette begrepet ble lansert av Verdensbank-økonomen John Williamson for å betegne reformtiltak overfor latinamerikanske land, men har gjennom årenes løp fått en noe annen betydning – det brukes i dag for å beskrive en ekstrem og dogmatisk overbevisning om at markedene kan håndtere alt. Begrepet har blitt et synonym for ”nyliberalisme” eller det George Soros (1998) kaller ”markedsfundamentalisme” (Blytt 2000).

lenger legitimt for vestlige demokratier å gi bistand til ikke-demokratiske afrikanske land. Kravet om at landene måtte avholde frie og rettferdige flerpartivalg skilte seg dermed fra Verdensbankens pålegg om at afrikanske land måtte innføre ”good governance” for å fortsatt motta lån.

Den politiske bistandskondisjonaliteten var konsentrert rundt *valgdemokrati* og visse politiske og sivile rettigheter, og valgobservatører ble sendt fra vestlige land for å sørge for at frie og rettferdige valg ble gjennomført. Den politiske kondisjonaliteten ble knyttet opp mot kravet fra Verdensbanken og IMF om økonomisk liberalisering og nedskjæring av staten.

3.2.4 Vestlig teoretisering om demokrati i Afrika

En annen måte å forstå *vestlig liberaldemokratidiskurs* på, er å ta utgangspunkt i dominerende vestlig teoretisering om demokrati i Afrika; hva slags demokrati/demokratiseringsprosess som ble foreskrevet. Jeg ser nedenfor på noen bidrag fra hovedstrømmingene innenfor vestlig forskning omkring demokrati og demokratisering i Afrika; det vil si forskning som støtter opp om bistands- og lånekondisjonaliteten.

I løpet av noen få år før og rundt 1990, tok vestlige forskere farvel med den utdaterte moderniseringsteorien (og dens forgreninger); det at tredje verden-land generelt ikke var modne for vestlig demokrati; at de nødvendige forutsetninger ikke var på plass, og at hvis demokrati var mulig, måtte det i så fall være en ikke-liberal variant (Holden 1993:216). Dette ble erstattet med en mengde empirisk generaliserte faktorer, konsentrert rundt et normativt fokus med vestlig liberaldemokrati og middelklassens rolle i sentrum (Stokke og Törnquist 2001). Troen på at demokratier kan skapes ved å introdusere et minimum av menneskerettigheter, frie og rettferdige valg og ”gode” institusjoner, har siden begynnelsen på 1990-tallet preget den dominerende vestlige demokratiforskningen overfor tredje verden (*ibid*).

I en innflytelsesrik studie av demokrati i utviklingsland, slår Larry Diamond, Seymour Lipset og Juan Linz fast at ”democracy is the only model of government with any broad ideological legitimacy. It is the new *zeitgeist*” (1988:x). Det stilles ikke her spørsmålsteget om hva slags demokrati som er den eneste modellen for statsstyre. Demokratidefinisjonen er klart prosedyremessig:

Democracy denotes a system of government that meets three essential conditions: meaningful and extensive competition among individuals and organized groups (especially political parties) for all effective positions of government power, at regular intervals and

excluding the use of force; a highly inclusive level of *political participation* in the selection of leaders and policies, at least through regular and fair elections, such that no major (adult) social group is excluded; and a level of *civil and political liberties* - freedom of expression, freedom of the press, freedom to form and join organisations – sufficient to ensure the integrity of political competition and participation.

(*ibid*: xvi)

I denne definisjonen er sivile og politiske rettigheter først og fremst et *middel* for politisk konkurranse og deltakelse. Demokrati er ikke knyttet til økonomiske strukturer; det forstås som “a political system, separate and apart from the economic system to which it is enjoyed” (*ibid*). Med ’politisk’ menes her kun den nasjonale og lokale sfæren av beslutningsprosesser; ikke ulike typer maktrelasjoner i samfunnet (slik politikkbegrepet også kan forstås som). De kritiserer demokratidefinisjoner som inkluderer sosioøkonomiske faktorer, blant annet fordi de ikke kan testes empirisk (*ibid*).

Overfor Afrika blir koblingen mellom økonomisk og politisk liberalisering sett på som nødvendig for å realisere et slikt demokrati:

The increasing movement away from statist economic policies and structures is among the most significant boost to the democratic prospect in Africa.

(1988:27)

Det siktes da til at en slik utvikling vil åpne for etablering av en ”middelklasse”/entreprenørskap. For veien til demokrati i Afrika framover, var oppskriften klar:

.... Continuation and deepening of economic liberalization is an important element in the construction of a viable democratic order in Africa.

(*ibid*)

I Diamond et al. (1989) understrekes “the good things go together”-tilnærmingen ytterligere; prinsippet om at liberaldemokrati og frie markeder går hånd i hånd, siden begge fjerner makt fra ettpartistatene og statsmonopolene. Chazan og Rotchild (1988) utdyper dette ved å forsvare strukturtilpasningsprogrammene siden disse bidrar til at staten reduseres. Dette vil få positive konsekvenser ved at det skapes et privat og sivil rom *utenfor* staten som vil stimulere til politisk og sosial organisering.

3.2.4.1 "Good governance"

Verdensbanken stilte i 1989 som nevnt kravet om ”good governance” for at afrikanske land fortsatt kunne få lån. Hva la vestlige forskere i begrepet? Adrian Leftwich (1993) definerer ’governance’ slik :

A political regime based in the model of liberal-democratic polity, which protects human and civil rights, combined with a competent, non-corrupt and accountable public administration.

For å unngå etnosentrisme i referansen til liberaldemokrati, foreslår Göran Hydén bruken av 'governance'-begrepet som :

...the conscious management of regime structures with a view to enhancing the legitimacy of the public realm.

(1992:7)

Han unngår da referansen til pluralisme, demokrati og frihet, men ble allikevel kritisert av blant annet Bratton og Rotchild (1992) som mente at *indikatorene* som brukes til å måle *governance* i praksis vil bli de samme som for et liberaldemokrati; de kan ikke skilles analytisk.

3.2.5 Det vestlige liberaldemokratiet som hegemoni og "historiens slutt"?

Den kalde krigens slutt ble av mange betegnet som *liberaldemokratiets triumf* over sin eneste store konkurrent; den kommunistiske ideologi (Plattner 1991; Holden 1993). Fukuyama (1989) går så langt som å betegne dette som "the end of history", med trekløveret liberaldemokrati, liberalisme og kapitalisme som evolusjonært sett den mest levedyktige og velfungerende form for samfunnsorganisering; - ingen alternativer har empirisk vist seg å kunne måle seg med den uslåelige kombinasjonen. I et slikt perspektiv er den endelige formen for "human government" derfor universaliseringen av vestlig liberaldemokrati (Fukuyama 1992).

Da de tidligere østblokklandene gjennomførte flerpartivalg etter vestlig modell, med 'glasnost' og 'perestrojka' hånd i hånd, ble den "ideologiske seier" ytterligere forsterket (Wiseman 1995; Holden 1993; Ake 2000). Dette bidro til å konsolidere bildet: av to supermakter, to hegemoner og to typer styringssystemer, ble USA/ Vest-Europa⁴³ med sitt markedsliberale og individorienterte system stående igjen som seierherrer. Denne posisjonen ga landene i Vesten, særlig hegemonen USA, en innflytelsesrik dagsordenrolle i demokratidiskursen; en rolle som i dag er relativt uendret, med både "retten" og makten til å definere 'demokrati' og hva som kjennetegner et *legitimt* samfunnsstyre.

⁴³ Vest-Europa må kunne sies å ha hatt en egen demokratidiskurs i perioden etter 2.verdenskrig. Det var kampen mot nazisme og fascisme som var overdøvende; behovet var stort for solide styringssystemer som i framtida kunne forhindre utvikling av slike totalitære regimer igjen. Med den kalde krigens utvikling, og de tette båndene mellom Vest-Europa og USA, fikk imidlertid diskusjonen om styresett en ny "fiende" med den kommunistiske modellen i Sovjet og Østblokklandene. I forhold til den tredje verden var imidlertid Vest-Europa dagsordensetter med den *koloniale diskursen*; der fortsatt grep om koloniene ble legitimert fram til 1960-tallet.

En slik dominerende posisjon gir i utgangspunktet en mulighet til å holde alternative løsninger unna den rådende dagsorden, ved å framstille ”sin” løsning som universell. Fukuyama (1992) mener det eneste mulige alternativet til vestlig liberaldemokrati er den markedsorienterte autoritære asiatiske utviklingsstaten; at islamsk politisk fundamentalisme, nasjonalisme og andre styringssystemer ikke har tilsvarende elementer av universalitet i seg.

3.2.6 Den vestlige liberaldemokratidiskursen utfordres

Forståelsen av hva som legges i ”vestlig liberaldemokratidiskurs” kan også forstås ut fra den rådende kritikken mot tankegodset. I Vesten har kritikken tradisjonelt kommet fra mange ulike hold: deltakerorienterte demokratiteoretikere, tilhengere av mer direkte demokrati, kommunitarianere, talsmenn for organisasjonsdemokrati, deliberasjonsorienterte demokratiteoretikere, og fra radikalt hold. At kritikken har vært mer omfattende på 1990-tallet kan delvis forklares med sosial disintegrasjon, redusert valgoppslutning, manglende toleranse for verdiversitet (islam) og økende politisk ignoranse i de liberale demokratiene i Vesten har blitt tydeligere (Carter og Stokes 1998). I tillegg har det på 1990-tallet kommet økende kritikk av at den formen det vestlige demokratiet har blitt gjort til ”eksportvare” til andre deler av verden (*ibid*, Parekh 1994, Tandon 1995).

Den såkalte ”globaliseringsmotstanden” siden slutten av 1990-tallet representerer en klar kritikk mot at demokratiet har fått en underordnet rolle i forhold til markedet. Hovedinnvendingen er at økt økonomisk globalisering gir markedsmekanismer mer makt på bekostning av folkevalgte politiske organer, og at den vestlig demokratimodellen, eller det vestlige *styringssystemet*, rett og slett ikke det rette virkemidlet for å løse verdens utfordringer, verken i forhold til miljø, utvikling og fattigdomsbekjempelse. Er det vestlige liberaldemokratiet best kun for Vesten, eller også for resten, ideelt sett? I slagordet ”En annen verden er mulig” ligger det også et klart budskap om at det eksisterende systemet utfordres. I tillegg peker mange på at i Øst-Europa og det tidligere Sovjetunionen har flerpartivalg og markedsliberalisme langt fra vært en udelt velsignelse, og EU blir anklaget både innenfra og utenfra for å ha et såkalt ”demokratisk underskudd”, ved at makt føres fra nasjonalstatene og til de overnasjonale EU-institusjonene.

3.2.7 Oppsummering

Denne oppdelingen av vestlig liberaldemokratidiskurs har både sine fordeler og svakheter. En fordel er at det danner et klarere grunnlag for å bringe klarhet i hva afrikanske forskeres argumentasjon utfordrer, og vise at det er så mange ulike forståelser av diskursen at det er umulig å generalisere. En svakhet er imidlertid at fellestrekkene til en viss grad drukner i oppstykkningen, og at flere av kategoriene overlapper hverandre. Når jeg så har valgt en slik inndeling, er det ut fra en vurdering av hva som vil danne et mest oversiktlig grunnlag for analysen av tekstene; at hensynet til dette veier tungt i en slik type oppgave.

4. Analytisk rammeverk – oppsummering

Hensikten med dette korte kapitlet er å nøste opp trådene fra det som er skrevet så langt, og knytte disse til den påfølgende analysedelen. Det er med andre ord det overordnede analytiske rammeverket som presenteres, også i form av illustrasjonen nedenfor.

De tre pillarene problemstilling, analytisk verktøy og teoretisk tilnærming skal bære analysen, og må være klart definerte – også i forhold til hverandre. Problemstillingen tar for seg hvordan utvalgte afrikanske forskere utfordrer vestlig liberaldemokratidiskurs, og om dette også gjelder liberaldemokratiteori generelt.

Utvalg av relevante påstander og argumentasjon i de utvalgte forskernes tekster følger både analytiske og teoretiske tilnærminger om hverandre. Det jeg forholder meg til i tekstene er både eksplisitt argumentasjon i forhold til vestlig liberaldemokratidiskurs og argumentasjon om hva slags demokrati afrikanske land trenger. Mitt utvalg av tekster avdekker stor variasjon i både lengde, struktur, tematisk vektlegging og argumentoppbygging; noe er direkte kommentarer til ett tema/en påstand i en annen tekst; noen presenterer ”nye” momenter; noen steder er påstandene uttalte og klare, andre ikke. Noen ”trylleformel” for analyse av de ulike tekstene er derfor verken ønskelig eller mulig. Bruken av argumentasjonsanalyse gjøres derfor ikke så ”synlig” at kjente ord og begreper fra argumentasjonsanalysen tilstede. Det er først og fremst selve *tankegangen* i argumentasjonsanalysen og prinsippene for *tolkning* av tekster jeg benytter til å analysere av tekstene. Næss’ pro/kontrametode fungerer da som en måte å tilnærme seg tekstene på; først lete etter tesen – hva er det denne teksten argumenterer for og/eller i mot – , og deretter sirkle ut argumentene.

Det neste steget, etter å ha brakt fram den relevante argumentasjonen, er å klargjøre hvordan argumentasjonen kan sies å utfordre vestlig liberaldemokratidiskurs. Som teoretisk verktøy for å forstå demokratiargumentasjonen, legger jeg da til grunn dimensjonene for demokratiforståelse, som presentert i forrige kapittel. Det er gjennom disse at jeg så drøfter hvordan det teoretiske rammeverket – vestlig liberaldemokratidiskurs – og om liberaldemokratiteori generelt – utfordres.

Et samlet analytisk rammeverk ser da visuelt ut som figuren nedenfor.

Problemstilling	Tekster	Klassifisering av demokratiforståelse
1) Hvordan utfordrer de utvalgte afrikanske forskernes argumentasjon om demokrati vestlig liberaldemokratidiskurs? 2) Rammer dette også liberaldemokratiteori generelt?	I tekstene velges ut argumentasjon som : 1) eksplisitt forholder seg til vestlig liberaldemokratidiskurs og liberaldemokratiteori 2) gir uttrykk for hva slags demokrati de afrikanske forskerne mener at afrikanske land generelt trenger	Dimensjoner for forståelse av den argumentasjonen som ikke eksplisitt forholder seg til vestlig liberaldemokratidiskurs: 1) Rekkevidde 2) Forutsetninger 3) Grad av substansialitet 4) Rom for bruk av demokratiske midler (form) 5) Tilstand/prosess

Vestlig liberaldemokratidiskurs forstått som: - de vestlige liberaldemokratiene (fellestrekk og ulike praksiser) - nyliberalisme og begrensning av demokratiske rom - politisk bistandskondisjonalitet rundt 1990 - hovedstrømmen av vestlig teoretisering om demokrati i Afrika - hegemoni i den globale demokratidiskursen -	Liberaldemokratiteori forstått som: - kjerneelementene: <ul style="list-style-type: none"> • begrenset form for demokrati; • individuelle og politiske og sivile friheter og rettigheter; • skillet mellom statlig og privat sfære; • institusjonelle ordninger som indirekte representasjon, flerpartisystem på grunnlag av politisk pluralisme, tredeling av makt og lovstyre <u>Ulike retninger:</u> <ul style="list-style-type: none"> - libertariansk - egalitær - liberale og demokratiske verdier er gjensidig avhengige og forsterkende
---	--

Figur 1: Analytisk rammeverk

Analysen av de afrikanske forskernes tekster spenner over to kapitler; kapittel 5 og 6. Det første av analysekapitlene; **kapittel 5**, tar for seg den første fasen; 1985-90. Gjennom å vise hvilke tanker om demokrati som kom til uttrykk i paradigmeskiftet i afrikansk forskning mot slutten av 1980-tallet, søker jeg å bringe klarhet i hvordan vestlig liberaldemokratidiskurs da eksplisitt utfordres, og hvordan demokratiargumentasjonen i seg selv kan sies å utfordre denne diskursen. Det er inkludert noen bidrag fra 1991; bidrag som ikke forholder seg til den da pågående valgbølgen. Også fem andre tekster enn de utvalgte forskernes er inkludert fordi de dekker sentrale synspunkter i den afrikanske demokratidebatten før 1990.

Hovedvekten av tekstene som analyseres faller inn under fase 2, 1994-2000; som **kapittel 6** tar for seg. Forståelsen av tekstene bygger til en viss grad på analysen av tekster fra *før* valgbølgen (kapittel 5). For å gjøre analysen av tekstene mer oversiktlig, er dette kapitlet strukturert etter det jeg mener er sentrale elementer i demokratidiskursen generelt: rettigheter; forholdet stat og økonomi; forholdet sivilsamfunn og stat; og til slutt politisk pluralisme som grunnlag for flerpartisystem.

I avslutningskapitlet (**kapittel 7**), oppsummeres funnene fra analysen; det kommenteres i hvilken grad de afrikanske forskerne kan sies å ha endret oppfatning etter valgbølgen, og det diskuteres i hvilken grad også liberaldemokratiteori utfordres. Det inkluderes også en diskusjon om oppgavens begrensninger og videre utfordringer innenfor temaet og for den afrikanske demokratiforskningen.

5. Afrikansk demokratiforskning 1985-90

5.1 Afrikansk demokratidebatt før 1990

Demokrati kom for alvor på dagsorden i forskningsmiljøene rundt 1985, blant annet ved at generalforsamlingen i *Council for Development of Social Science Research in Africa (CODESRIA)* vedtok å igangsette det kontinentale forskningsprosjektet *Social Movements, Social Transformation and the Struggle for Democracy in Africa*. 26 afrikanske forskere dannet *Multinational Working Group on Social Movements*, koordinert av CODESRIA, og gruppen hadde sitt første arbeidsdokument klart i 1988 (Mamdani et al. 1988)⁴⁴. Dessuten holdt *African Association of Political Science (AAPS)* i 1985 en konferanse om demokrati, som munnet ut i en antologi i 1987 (se nedenfor).

I årene fram til 1990 kom stadig flere forskere og forskningsmiljøer i Afrika på banen med demokrati som tema, og flere konferanser⁴⁵ om temaet ble avholdt. I 1990 ble det i Kampala arrangert en konferanse⁴⁶ om viktigheten av akademisk frihet, der afrikanske forskeres sosiale ansvar for utviklingen i Afrika ble understreket. Innen 1980-tallets utgang, med andre ord før den politiske bistandskondisjonaliteten satte inn, var *demokrati* utvilsomt summeordet i forskningsmiljøene i Afrika – og blant de utvalgte forskerne.

5.1.1 Fra "utviklingsstat" til "utviklingsdemokrati"

Peter Anyang' Nyong'os antologi *Popular struggles for democracy in Africa* (1987) har i ettertid hatt stor innflytelse på debatten i Afrika, både som grunnlag for videre diskusjon og for kritikk. Hovedbudskapet i Nyong'os bidrag er at:

⁴⁴ Den første rapporten kom i 1988, redigert av Mahmood Mamdani, Ernest Wamba-dia-Wamba (davær. Zaïre) og Thandika Mkandawire. I 1995 kom det endelige dokumentet, den 600 sider store antologien *African Studies on Social Movements and Democracy*, med Mamdani og Wamba-dia-Wamba som redaktører.

⁴⁵ *Popular Alliances and the State in Africa* (1985), arrangert av United Nations' University African Regional Perspectives Programme; *Democratic Practice in Africa* (1985), arrangert av Department of Government ved Universitetet i Nairobi; som nevnt *Social Movements, Social Transformation and the Struggle for Democracy in Africa* (1988), CODESRIA; *Alternative Development Strategies for Africa* (1989), Dar es Salaam; *The State and Constitutionalism in Africa* (1989), Harare, sponset av American Council of Learned Societies og SAPES; *International Conference on Popular Participation in the Recovery of the Developmental Process in Africa* (1990), Arusha, arrangert av African people's organisations, African governments and United Nations Agencies; og *The state and the crisis in Africa: In search of a second liberation* (1990), Uganda (kalt Mweya-konferansen).

⁴⁶ *The Kampala Symposium on academic freedom and the social responsibility of intellectuals*.

There is a definite correlation between the lack of democratic practices in African politics and the deteriorating socio-economic conditions.

(Nyong'o 1987:5)

Han definerer da 'demokrati' som "folkelig deltakelse, friheter og ansvarlige styresett" (*ibid*:6), og understreker at deltakelsen fra massene/de fattige må fungere som en kontrollmekanisme overfor staten. Videre understreker han demokratiets *instrumentelle* verdi: ved at folket føler ansvar overfor økonomien – og politikerne står ansvarlige overfor folket, vil økt kapitalakkumulasjon og vekst kunne skapes. Men han påpeker at det er mange hindringer for at et slikt *utviklingsdemokrati* kan oppnås, både politiske og økonomiske, og da særlig Verdensbankens og IMF's strukturaljusteringsprogrammer. Han mener det er lite som taler for at disse programmene i det hele tatt er forenlig med et folkelig demokrati⁴⁷, både fordi de pålegger en økonomisk liberalisering som skaper store ulikheter og i virkeligheten bidrar til økt fattigdom. I tillegg innebærer de en styring utenfra, noe som er negativt for et demokrati (*ibid*).

Hva mener så Nyong'o vil være en demokratiform som passer for Afrika? Hans løsning er *sosialdemokrati*, og det kan ifølge Nyong'o ikke oppnås gjennom eliteforhandlinger, men gjennom folkelig press/opprør og demokratisk "empowerment"⁴⁸. Hvis elitene skal forhandle fram et sosialdemokrati, vil de sette alt inn på å sørge for ivaretagelsen av egne interesser i frykt for konsekvensene av et folkelig demokrati, og det vil neppe bli det demokratiet afrikanske folk trenger, mener Nyong'o.

5.1.1.1 Liberaldemokrati i Afrika: en styreform for de få

Mahmood Mamdani (1987a) tar i sitt bidrag⁴⁹ i Nyong'os antologi opp klasseforhold og demokrati, med vekt på forholdet mellom borgerskap og en demokratisk styreform. Når borgerskapet setter såkalt demokrati på dagsorden og reklamerer for at det er den eneste kilden til politisk stabilitet, gir de ifølge Mamdani

⁴⁷ 'Folkelig demokrati' er oversatt fra det engelske 'popular democracy'. Begrepet har hovedsakelig blitt brukt av og om sosialistiske tenkere/politikere "idealdemokrati", med fokus på massenes rolle/bred politisk deltakelse i en omfattende demokratisk stat. Begrepet var følgelig "forbeholdt" venstresiden og kritikken mot denne, men er i seg selv ikke "politisk", men betegner en styreform der befolkningen i stor grad er involvert i styresettet.

⁴⁸ Dette begrepet er så sentralt i afrikanske forskeres publikasjoner; og i mangel av et presist erstattende ord på norsk, velger jeg her å bruke den engelske termen. Betydningen av begrepet i denne sammenheng er at folk får reell kapasitet til økt innflytelse nedenfra.

⁴⁹ "Contradictory class perspectives on the Question of Democracy: the case of Uganda", side 78-93.

demokratibegrepet et minimalistisk innhold: Demokrati blir da ensbetydende med borgerlig konkurransepolitikk; kun frie og rettferdige valg; *et borgerlig liberaldemokrati*. Og de fleste vil vel ideelt sett ha slike valg, men hvem i Afrika kan delta fritt og rettferdig i valg? spør Mamdani retorisk. Han mener dette kun vil være forbeholdt de klassene som har økonomisk valgfrihet. Så lenge flertallet av afrikanere er småbønder⁵⁰, og disse har et uunngåelig avhengighetsforhold til borgerskapet (ved å kjøpe deres varer, produsere for eksport uten å få profitt selv), vil et slikt demokrati være ubetydelig for dem. Det fattige flertallets interesser er klart en trussel for borgerskapet, påpeker han, og derfor er det lite som stimulerer massene til å delta i den politiske konkurransen. Og hvordan kan et ”borgerlig” demokrati gi stabilitet?, spør Mamdani, og mener at massene vil ikke finne seg i dette, og at det derfor er å begynne i feil ende å innføre demokrati i Afrika kun i betydningen ”frie og rettferdige valg”; det vil bli ustabilt fra første dag. Han mener erfaringene fra Nigeria på 1980-tallet kan illustrere det, der borgerskapet aldri ga mer innhold til den demokratiske prosessen enn *valg*, og inkluderte i praksis aldri massene, og resultatet er dermed manglende politisk stabilitet og ikke-reelt demokrati. For Mamdani er derfor folkelig opprør den eneste utvei til et reelt demokrati; demokratisering av lokale så vel som sentrale statsorgan (1987a:93).

Mamdanis argumentasjon er på linje med synspunktene i den egyptiske samfunnsøkonomen **Samir Amins** artikkel⁵¹ i *Africa Development* (se nedenfor) i 1989. Selv om en viss ytringsfrihet innrømmes i et liberaldemokrati, er ikke denne tilstrekkelig, mener Amin, og peker på at arbeiderklassen i Europa ikke slo seg til ro med noe borgerlig demokrati under de tilstandene som rådet midt på 1800-tallet, så hvorfor skulle den afrikanske underklassen gjøre det? Han ser for seg en tilsvarende kamp og revolusjon; en kamp som må føres parallelt med at avhengigheten til det økonomiske verdenssystemet brytes.

5.1.2 Demokratidebatt i ”Africa Development” 1988-89

CODESRIA har utgitt tidsskriftet *Africa Development* fire ganger i året siden 1975. Den første store debatten om *demokrati* ble ført i 1988.

⁵⁰ Denne termen brukes for den engelske ”peasant” – en bonde som opererer innenfor et system der det ikke eksisterer privat eiendomsrett til jorda. ”Peasant” da i motsetning til ”farmer” som på norsk dekkes mer av betydningen ”storbonde”.

⁵¹ ”The issue of democracy in contemporary third world” (1989) vol. XIV, no. 1, s. 5-25

5.1.2.1 Debattema: Har demokrati en verdi i seg selv eller mest instrumentelt?

En mye sitert debatt fant sted i *Africa Development* i 1988/89, og tar for seg demokrati som instrumentelt, demokrati som forutsetning for økonomisk utvikling – og bruk av empiri/generalisering i demokratidiskusjoner.

Nyong'os artikkel⁵² i nr. 1/1988 provoserer (utilsiktet) til debatt. Som i antologiene er han opptatt av de instrumentelle sidene ved demokrati. Manglende utvikling og industrialisering kan spores tilbake til manglende ansvarlighet og demokrati, og videre sier han at dette også fører til ustabilitet og kupp, altså i motsetning til Huntington (1968) som mente demokrati i tredje verden-kontekst var en trussel mot politisk stabilitet, og derfor ikke var å anbefale.

Nyong'o argumenterer videre for at synet på demokrati som noe instrumentelt var totalt fraværende etter uavhengigheten; frigjøringsbevegelsene som kom til makta fulgte det vestlige moderniseringsprosjektet, der politisk utvikling ikke var en prosess på vei mot reelt demokrati, men et høyere utviklingsnivå med økonomisk vekst og "riktig" politisk kultur. Nyong'o understreker derimot at demokrati innebærer en *ansvarlighet* som gjør at de som styrer har evne og vilje til å omsette folkets ønsker og preferanser til politikk, samtidig som det må gjøres klart at ikke alle ønsker vil kunne bli innfridd på samme tid. Ansvarlige makthavere må se langsiktig på politikktutformingen, og ved å føre en ansvarlig linje overfor folket vil dette indirekte skape økt produksjon og økonomisk vekst; staten kan kreve inn skatter siden folket får noe tilbake, og folket er motivert til utviklingsfremmende aktiviteter. Ved å følge en slik tankegang vil demokrati etter Nyong'os oppfatning også skape den *politiske stabiliteten* som Afrika så sår trenger for i det hele tatt være i stand til å skape et klima for utvikling. Denne oppfatningen underbygges ytterligere av utsagnet:

Democracy cannot be brewed like a cup of instant coffee: it has to be built by social practice and traditions that run deep into the like of civil society.

(*ibid* 1988/1:86)

Han fokuserer videre på ettpartiregimenes argumenter om at folkelig deltakelse vil forstyrre statens evne til å skape vekst fordi det er så mange som har så ulike preferanser om hva de knappe midlene skal brukes til. Men dette har empirisk vist seg å ikke holde mål: det har ikke skjedd noen økonomisk utvikling i de autoritære regimene, bortsett fra i Malawi, men det har andre årsaker, mener Nyong'o.

More participatory political systems have done much better in terms of economic growth than the less participatory ones.

⁵² "Political instability and the prospects for democracy in Africa"(1988) vol. XIII, no. 1,s. 71-86

(*ibid*:77)

Han viser da til de afrikanske landene der det har funnet sted en viss økonomisk vekst, og påpeker at det her var elementer av folkelig deltakelse til stede - i Kenya under Kenyatta eller i Elfenbenskysten under Houphouët-Boigny.

Thandika Mkandawire reagerer i sin artikkel⁵³ i neste nummer på hva han oppfatter som Nyong'os overdrevne vektlegging av de instrumentelle sidene ved demokrati. For Mkandawire er det mer enn tilstrekkelig å forsvare viktigheten av demokrati begrunnet med dets iboende verdi: folkestyre er det afrikanske folkets rettmessige rett, rett til å bestemme sitt lands skjebne og hva slags type utvikling de ønsker. Demokrati er i seg selv så viktig at det ikke kan begrenses til å være et middel for noe annet; demokrati vil uansett føre godt med seg økonomisk og sosialt, mener han. Hvis demokrati begrenses til å være virkemiddel, kan demokrati lett fjernes hvis man finner et annet virkemiddel i historie eller kultur som viser seg å være mer effektivt (jamfør "Asian values" som legitimitetsgrunnlag for autoritære stater).

Paradigmeskiftet i den afrikanske forskningen, fra det ensidige fokuset på staten som utviklingsagent uavhengig av politisk orientering – utviklingsparadigmet, gikk ifølge Mkandawire litt vel brått over i å sette demokrati som *forutsetning* for utvikling. Hva med de strukturelle begrensningene som har hindret økonomisk vekst under de autoritære regimene? Hvordan skal demokratier bli kvitt disse så lenge Afrika i praksis styres utenfra og vekstpotensialet følgelig er lite, spør Mkandawire.

Han mener at Nyong'os fokus på *ansvarlighet* hos makthaverne også er overdrevent og lettvint. Det kan tenkes situasjoner der ansvarlighet finnes, men folket av ulike årsaker ikke har beskyttede organisasjons- og ytringsfriheter, og den folkelige deltakelsen i beslutningsprosessen er lite utviklet.

Videre anklager Mkandawire Nyong'o for å begå en metodisk feilslutning, siden "korrelasjon ikke nødvendigvis betyr kausalitet" (*ibid*: 82). Dette gjelder både slutningen om at Kenya og Elfenbenskysten har hatt vekst *fordi* det har vært elementer av folkelig deltakelse og at Malawi har hatt vekst på tross av strengt autoritært styre. Også antydningen om at *hvis* det hadde vært demokrati i afrikanske land, så ville det ha vært økonomisk vekst, er ifølge Mkandawire meget tvilsom, siden den overser strukturelle forhold; det vil si situasjoner der demokrati ikke er noen garanti for vekst.

⁵³ "Comments on democracy and political instability in Africa" (1989) vol. XIII, nr. 2 s. 77-82

Kenyanske **Shadrack B.O. Gutto**⁵⁴ er i sitt bidrag sterkere i sine anklager mot Nyong'o, og kritiserer til dels også Mkandawire, sistnevnte mest for å være noe upresis. Han slutter seg til Mkandawires kritikk om ugyldige slutninger om forholdet mellom folkelig deltakelse og vekst. Så lenge veksten og kapitalakkumulasjonen i Kenya og Elfenbenskysten ikke har ført til bedre levekår for de fattigste, er de verdiløse, mener Gutto. I tillegg mener han at det er helt andre årsaker til veksten, og tilbakeviser at det har vært noe som helst politiske deltakelse i det hele tatt, i hvert fall ikke i Kenya. Det at Nyong'o sidestiller 'demokrati' med politisk stabilitet, og begrenser "ansvarlighet" til å gjelde at myndighetene har en viss sosial base å hente legitimitet fra, er ifølge Gutto svært problematisk. Selv de mest autoritære regimer – Mobutu i Zaïre, Obote i Uganda og Bokassa i Den sentralafrikanske republikk hadde støtte fra én sosial gruppe i befolkningen, påpeker han.

Han angriper videre Nyong'os påstand om at frie og rettferdige valg i borgerlig oppfatning ikke er løsningen på Afrikas problemer. Utsagnet er ikke tilstrekkelig analysert og gjort rede for; Gutto etterlyser hva han faktisk mener med det. Hvordan skal ellers representanter velges om ikke gjennom frie og rettferdige valg?, spør han, og svarer at det ikke er noe borgerlig ved å gjennomføre reelt frie og rettferdige valg; det er jo det de borgerlige og middelklassen frykter siden slike valg i teorien kan gi et fattig flertall makten. Ifølge Gutto er derfor folkelig revolusjon den eneste måten å endre systemet slik at reelt demokrati oppnås; etter en slik revolusjon er gjennomført kan landene være modne for frie og rettferdige valg.

Nyong'o sier seg i en artikkel i 1989⁵⁵ enig i kritikken mot det instrumentelle demokratisyn, men holder fast ved sin generalisering om at Kenya og Elfenbenskysten tjener som eksempler. Der har staten vist mer ansvarlighet til sin sosiale basis, om enn smal, sammenliknet med andre militære diktaturer og regimer. Der det har vært mer respekt for demokratiske praksiser, om enn minimal, har det vært større vekstrater og mer suksessfulle akkumulasjonsmodeller, understreker han.

5.1.2.2 Vesten har ikke monopol på liberaldemokrati

Yusuf Bangura ga også sitt bidrag i tidsskriftet i 1988 med en artikkel⁵⁶ som senere har blitt mye sitert. Han åpner med en kritikk av afrikanske forskningsmiljø,

⁵⁴ "Social revolutions – the preconditions for sustainable development and people's democracies in Africa – A contribution to the Anyang' Nyong'o/Mkandawire debate" i *Africa Development* vol XIII, nr. 4, s. 89-103. Gutto underviste på denne tiden i juss og politisk økonomi på Universitetet i Nairobi.

⁵⁵ "A rejoinder to comments on democracy and political Instability" (1989), vol. XIII, nr. 3, s. 83-88.

⁵⁶ "The crisis of underdevelopment and the transition to civil rule: Conceptualising the question of democracy in Nigeria" (1988), vol. XIII, no. 1, side 33-50

som han mener ikke har fulgt opp afrikanske organisasjoner og bevegelser som siden uavhengigheten har stilt krav om et styre av folket.

Ifølge Bangura har forskningsmiljøene generelt lenge nok vært preget av pessimisme hva angår utsiktene til demokratisering i økonomisk perifere samfunnsformasjoner som Afrika. Han hevder at det råder en negativ holdning som stammer fra de eurosentrisk standardene i den dominerende demokratiteorien, og arven fra de mekaniske oppfatningene i moderniserings- og avhengighetsperspektivene. Han retter en klar kritikk mot ”avhengighetsteoretikernes forlengede arm”, det vil si de dogmatiske sosialistene, som han kritiserer for å ha gått rett i fella ved å knytte liberaldemokrati kun opp mot økonomisk tilknytning til verdensmarkedet; en arena Bangura ironisk understreker at de er programforpliktet til å ta avstand fra.

Bangura oppfordrer per 1988 afrikanske forskningsmiljø til å analysere følgende spørsmål for å komme videre i demokratiproblematikken: Kan demokrati oppnås i de perifere samfunnene i Afrika? Hvilke sosiale krefter er sterke nok til å føre an en slik kamp for demokrati? Hva slags demokrati er det folkelige krefter ønsker? Under hvilke betingelser kan deres demokratiske målsettinger oppnås?

Selv mener han at demokrati kan oppnås, til tross for Afrikas manglende forutsetninger. Sosiale krefters kamp for folkelig demokrati kan nå fram, og de må knyttes til kampen for et liberalt demokrati, for å markere at liberaldemokrati ikke bare er forbeholdt de ”borgerlige” - det er også folkelige krefters prosjekt. Dette begrunner han med erfaringene fra europeisk historie: arbeiderklassens kamp og målsettinger; som retten til fagorganisering, uavhengige arbeiderpartier og stemmerett for alle, var også en kamp for deltakelse i det liberale demokratiet. Ellers påpeker han at kulturtoleranse, åpen debatt, selvkritikk, ansvarlighet, og omfattende internt demokrati i organisasjoner og partier er elementer som hører hjemme i liberaldemokrati; hvis ikke dette inkluderes er fortsatt undertrykkelse sannsynlig, og det demokratiske rom forblir innskrenket. Ved å ignorere dette kan folkelig kamp lede til dannelsen av små klikker innenfor ulike organisasjoner og enheter, der noen få ”tar ansvar” for å bestemme omfanget av deltakelse og hvilke friheter resten av samfunnet skal nyte godt av, mener Bangura. Etter hans oppfatning forutsetter demokratisk praksis respekt for andres rettigheter, uavhengig av hvilken posisjon de innehar på arbeidsplassen eller ellers i samfunnet – og folkelig demokrati kan ha den

svakheten at enhetene blir for mye knyttet til arbeidsplassen/familien/landsbyen uten å ta nok hensyn til andres behov.

Han konkluderer med at en opprydding i begrepsbruken er viktig, samtidig som det i praktisk politisk arbeid må bygges bro mellom folkedemokrati og liberaldemokrati. Vesten har ikke monopol på liberaldemokrati; Afrika kan og bør finne sin versjon av styreformen, konkluderer han.

Nigerianske **Jibrin Ibrahim**⁵⁷ er enda klarere enn Bangura på liberaldemokratiets instrumentelle verdi for å oppnå et mer omfattende demokrati i Afrika:

The struggle for liberal democracy is important because it allows the oppressed classes to put the question of alternative ideologies on the agenda.

(Ibrahim 1987:41)

5.1.3 *Fra fokus på staten til sosiale bevegelser*

Det store forskningsprosjekt om sosiale bevegelser i CODESRIA-regi, ledet av blant annet **Mahmood Mamdani** og **Thandika Mkandawire**, tok et oppgjør med både statssentrert moderniseringsteori og statssentrert avhengighetsteori. Nå måtte fokus over på å studere *sosiale bevegelser*, og deres betydning for demokrati og demokratisering, fordi:

The crisis of Africa is indeed the crisis of movements that organised to transform Africa.

(Mamdani et al. 1988:2)

Det ble understreket at demokrati måtte utvikles nedenfra, gjennom folkelig deltakelse og sosiale bevegelser, og en stor utfordring for afrikanske akademikere måtte være å kartlegge denne utviklingen av slike bevegelser i ulike land – for å forstå demokratiseringspotensialet.

Hovedkonklusjonene fra arbeidet var ferdig i 1995, og en analyse av dette kommer i neste kapittel, da knyttet til diskusjonen om sivilsamfunnbegrepet.

5.1.4 *Det folkelig-demokratiske alternativet*

Issa Shivjis kampskrift for demokrati (1988) og antologien *State and constitutionalism – an African debate on democracy* (1991a) (basert på artikler fra en konferanse i Harare i 1989⁵⁸) rommer mye eksplisitt kritikk av det *vestlige*

⁵⁷ Ibrahim er statsviter, og har forsket ved *Center for Research and Documentation* i Kano og Ahmadu Bello- universitetet i Zaria; begge Nigeria. Er aktiv i sivilsamfunnorganisasjoner i Nigeria, og leder *International Human Rights Law Group* Nigeria-seksjon. Bidraget det her refereres til er "The political debate and the struggle for democracy in Africa", *Review of African Political Economy*, no. 37.

⁵⁸ *The State and Constitutionalism in Africa*, sponset av American Council of Learned Societies og Southern Africa Political Economy Series Trust (SAPES). Avholdt i Harare, Zimbabwe, i mai 1989.

demokratiet og dets relevans i Afrika. Shivjis utgangspunkt er at demokrati er mer enn flerpartivalg og konstitusjonalisme, og konsitusjonalisme mer enn flerpartisystem, i motsetning til det han mener vestlig litteratur gir inntrykk av. Det store demokratispørsmålet har ifølge Shivji siden midten av 1980-tallet vært, og er fortsatt, hvilken mening, innhold og sosial karakter demokratiet skal ha.

I denne debatten er det etter Shivjis oppfatning to utgangsposisjoner (1991a:28):

- 1) **liberaldemokrati**, inspirert av vestlig liberalisme, med vekt på begrenset stat, individorienterte rettigheter og friheter, flerparti- og parlamentariske institusjoners rolle.
- 2) den **statssentrerte** ('statist') fra 1960-/70-tallet, med ensidig fokus på utviklingsbehovet. I et slikt perspektiv har "ytringsfrihet og valg hvert fjerde år ingen verdi for en sultende bonde og hans familie" ettersom dette bare legitimerte den autoritære staten som instrument for økonomisk vekst.

Hans alternativ er derimot den **folkelig-demokratiske** styreformen (*ibid*:2), som er en reaksjon både mot liberaldemokratiet og dets såkalte universelle elementer; og mot det statssentrerte med dets ovenfra-og-ned-orientering, uunngåelige autoritære elementer og manglende inkludering av interessen motsetninger ("klasse").

Massebevegelser og folkelig kamp nedenfra, "the empowering of the people", må derimot være en forutsetning for demokrati; med andre ord det folkelige-demokratiske.

Shivji begrunner at denne demokratiformen er det eneste alternativ for Afrika med Afrikas relasjoner til Vesten: Utgangspunktet for demokratisk organisering i Afrika har i postkolonial tid vært den vestlige parlamentariske formen. Selv såkalte "ettpartidemokratier" som Tanzania har oppstått fra det, på tross av at de var ment som kontrast til det vestlige. Ifølge Shivji kommer den vestlige arven da til uttrykk i hvordan staten er organisert *inter se*, og forholdet mellom staten og den såkalt autonome borger, og demokrati relaterer seg da kun til sentralstaten – og videre derfra (ovenfra-og-ned-perspektiv). Han mener liberaldemokrati har vært framsatt som det eneste mulige alternativ, både "bevist" gjennom Vestens suksess med økonomisk vekst og politisk stabilitet, og med utgangspunkt i tesen om at demokrati er betinget av et visst økonomisk utviklingsnivå; noe som for Afrika bare kan oppnås gjennom

økonomisk liberalisering som universalmiddel. Shivji kritiserer denne tankegangen, samt de statiske og lineære perspektivene som har sett og ser Afrika som et kontinent på vei mot et europeisk liberalismenivå. Den liberaldemokratiske modellens innflytelse har fram til 1990 ikke bare vært teoretisk og akademisk, men snarere mer praktisk, helt siden frigjøringen. Det er ifølge Shivji illustrerende at de fleste afrikanske grunnlover, med unntak av Benin 1979, ikke har nevnt kollektive rettigheter, som jo er viktige i afrikansk tradisjon.

Shivji mener det er positivt at det i afrikansk samfunnsvitenskap etter hvert - riktignok nølende – har blitt stadig flere som finner god grunn til å betvile den liberaldemokratiske modellens relevans i Afrika. Bare det at vestlig liberaldemokrati egentlig allerede *er* prøvd igjen og igjen – og har mislyktes –, burde forhindre at eksperimentet skal bli gjentatt, mener Shivji (*ibid*:36). For med Afrikas økonomiske struktur kan ikke liberalisme bli noe annet enn ”kompradorisme”; borgerskapets eiendomsrett over landets ressurser og posisjoner.

Med sin folkelig-demokratisk modell ser Shivji både empirisk og normativt på hvordan dette alternativet allerede har og vil kunne ha grobunn. Empirisk peker han på at når det har blitt skapt rom for demokrati-initiativ nedenfra, har forskjellige former for demokrati oppstått – i Sør-Afrika, Uganda, Libya, i Ghana mot Rawlings’ regime på begynnelsen av 1980-tallet – det vil si at Afrika *har* vist at det er mulig. Felles for disse initiativene nedenfra er ifølge Shivji at de har oppstått på de stedene der folk ferdes til daglig – skoler, utdanningsinstitusjoner, arbeid, hjemme, i landsbyen.

Her kommer de mer normative elementene hos Shivji inn: demokrati må nødvendigvis handle om at mennesker har innflytelse over de forskjellige aspektene i sine liv. Organisering fra periferien og mot sentrum, ikke omvendt, er nødvendig, der staten ikke forholder seg til det sivile samfunn⁵⁹ gjennom autonome individer/enkeltpersoner, men gjennom sosiale organisasjoner lokalisert på det planet der folket faktisk bor og lever. Retten til å organisere autonome sivile organisasjoner er viktig for å skape demokratisering - og vil undermineres dersom liberaldemokrati innføres i den afrikanske konteksten der flertallet er fattige.

I stedet for den vestlige liberaldemokratioppfatningens fokus på individuelle sivile og politiske friheter og rettigheter, vektlegger Shivji fire typer rettigheter: 1) folkets

⁵⁹ Begrepet er sterkt omdiskutert, Shivji selv bruker det uten å gå inn på hva som legges i det, men i denne sammenheng kan det tolkes som en ”sfære”.

og nasjonens rett til selvbestemmelse; 2) retten til demokratisk selvstyre; 3) organisasjonsrettigheter; og 4) menneskers rett til integritet. Disse er essensielle siden de tar utgangspunkt i Afrikas historiske erfaring; og er integrerte heller enn hierarkiske. Når det gjelder retten til selvbestemmelse, som er helt sentralt for et demokrati som kan fungere i Afrika og andre steder, mener Shivji det er viktig å fokusere på at IMF's krav om strukturalpasning er *rettslig* i strid med kravet om selvbestemmelse fra Menneskerettighetserklæringen av 1948. Å utarbeide konstitusjonelle normer som hindrer staten å inngå slike avtaler, er etter hans oppfatning et viktig virkemiddel for kampen mot tvangsstyring utenfra, og dermed for reelt demokrati.

5.1.5 Konsosiert demokrati er løsningen

Antologien *Democratic theory and practice in Africa* (1988) er redigert av fire afrikanske forskere⁶⁰, og blir henvist til i mange senere publikasjoner, iblant også i vestlig litteratur. Antologien skiller seg ut fra andre skrevet i samme tidsrom, med sin grundige behandling av *demokratiteori*.

Afrifa Gitonga⁶¹ peker i sitt bidrag⁶² på at en stor svakhet med den rådende demokratiteorien er at det skilles mellom demokrati og ikke-demokrati, siden demokrati kan sies å være vel så mye et ideal i folks hoder som en praksis i forskjellig ham - på ulike steder og til ulike tider. Derfor mener han at det i Afrika må fokuseres på at demokrati først må bli en *holdning i folks sinn*; en ny form for kunnskap som må internaliseres og utvikles. Han mener at for at demokrati skal eksistere, overleve og blomstre er det nødvendig med forankring på både det materielle, institusjonelle og det menneskelig-relasjonelle. Når det gjelder det første nivået, argumenterer han for at et visst minimum av materiell og sosial velferd er nødvendig for at folk rent fysisk og mentalt skal være i stand til å delta i et demokrati og gjøre seg nytte av rettighetene sine. I forhold til det andre nivået, det institusjonelle, peker han på elementer som åpenhet i systemet, enkelhet i operasjonelle mekanismer, og klar institusjonell arbeidsdeling. For det nivået som angår det menneskelig-relasjonelle peker Gitonga på at demokratisk atferd er ikke medfødt, men innlært – og tilhører folkets kulturarv. Grunnlaget for demokrati finnes

⁶⁰ Antologien er redigert av forskerne Walter Oyugi, E.S. Atieno Odhiambo, Michael Chege og Afrifa Gitonga. Boka bygger på diskusjonene og konklusjonene fra en workshop i Kenya i 1985.

⁶¹ Afrifa Gitonga er fra Kenya, og var på slutten av 1980-tallet tilknyttet universitetet i Nairobi

⁶² "The Meanings and Foundations of Democracy" s. 4-24

derfor i verdiene, holdningene og tro, noe folk må ”bades” i. Utdanning og kulturbevissthet er derfor forutsetninger for ethvert sosialt system og demokrati spesifikt.

Det demokratibegrepet man opererer med i Vesten – liberaldemokrati – fungerer for ”fylte mager og fredelige sinn” (*ibid*:5), hevder Gitonga., og er følgelig lite tilpasset afrikansk kontekst. Han ser derimot for seg *konsosiert demokrati* som løsningen for Afrika; en demokratiform der representanter fra ulike etniske grupper og andre interessegrupper **må** dele makten i samme institusjon. I antologien defineres ’demokrati’ som ”et politisk system som oppmuntrer og muliggjør et fritt og frivillig engasjement av folket i nasjonens politiske liv ” (*ibid*: 6).

Afrikas forsøk på å overta blåkopier av vestlige teorier og modeller, har så langt ikke vært særlig vellykket: verken Lenins idé om elitepartiet og demokratisk sentralisme; den britiske Westminster-modellen; eller den økonomiske liberaliseringsfilosofien, mener Gitonga. Han oppfordrer derfor afrikanske aktører til å være på vakt, slik at vestlige modeller ikke ukritisk adopteres, noe som også gjelder hans egen ”løsning” med *konsosiert demokrati*; styreformen må først utredes og tilpasses afrikansk kontekst.

5.1.6 Staten må demokratiseres

I 1992 ga Nyong’o ut en ny antologi, *30 years of independence in Africa - the lost decades*, basert på papers fra en konferanse⁶³ i 1991 om samme tema. Dette bidraget er inkludert her siden innholdet ikke kommenterer den da såvidt påbegynte valgbølgen, men tar opp den normative tråden fra 1987-antologien. Det nye her er fokus på demokratisering av staten; en prosess Nyong’o mener må ta utgangspunkt i å forstå hvordan og hvorfor frigjøringsbevegelsene endte opp som autoritære ettpartistater i Afrika. Han minner om at en av begrunnelsene for ettpartistaten var at flerpartisystem ble sett på som en ikke-afrikansk tradisjon; konsensusbygging uten slike aktører er derimot genuint afrikansk. Nyong’o mener at 30 år med et ”propagandaapparat” som har erklært at det var *staten* alene som skulle skape utvikling, har vært ødeleggende for folks motivasjon til politisk deltakelse (1992a).

Videre griper Nyong’o fatt i hva han mener er uheldig begrepsbruk som utgangspunkt for analyse. Begrepet ”politisk parti” i vestlig forstand egner seg ikke

⁶³ *Thirty years of independence in Africa: Results and prospects*. Arrangert av AAPS, holdt i Windhoek i Namibia i mai 1991.

til å analysere førkoloniale afrikanske samfunn, og Nyong'o mener det derfor er meningsløst når afrikanske diktatorer henviser til mangelen på partier før koloniseringen for å legitimere ettpartistaten. Dette gjelder også den misvisende bruken av "konsensus-styreformer" i førkolonial tid; den homogeniteten som da fantes, ble splittet opp i kolonitida og "etnifisert", og eksisterer ikke lengre på samme måte. Nyong'o mener at det også er viktig å få fram at det i demokratibevegelsenes manifest ikke er noe som tilsier en ukritisk omfavnelse av "importerte ideologier": her lå det helt andre krav og forutsetninger knyttet til folkestyre enn det som ligger til grunn i den dominerende vestlige liberaldemokratioppfatningen. Nyong'o mener dette styrkes ytterligere av at forskningsmiljøene, inkludert ham selv, går i spissen for at afrikanske land må bygge et demokrati ut fra sine forutsetninger og særegenheter.

5.1.7 Afrikanske alternativer

I 1989 ble det avholdt en konferanse i Dar es Salaam under navnet *Alternative Development Strategies for Africa*, arrangert av det London-baserte *Institute for African Alternatives (IFAA)*. Det var i all hovedsak deltakere fra akademiske miljøer i Afrika (særlig Tanzania, Zambia, Nigeria og Sør-Afrika), og representanter fra UNECA, FNs økonomiske kommisjon for Afrika, blant annet generalsekretær Adebayo Adedeji. Papers fra konferansen munnet ut i en antologi (Turok 1991) redigert av sørafrikanske Ben Turok⁶⁴, IFAAs daværende direktør og instituttets grunnlegger.

I sitt innledningskapittel⁶⁵ setter Turok fokus på strukturaliseringsprogrammernes virkning på Afrika, spesielt i forhold til utsiktene for demokrati, og argumenterer for at årsakene til Afrikas økonomiske krise må løses politisk; gjennom demokratisk transformasjon. Og han er mer optimistisk enn mange andre; han mener Afrika er på vei mot en demokratisk koalisjon mot strukturaliseringsprogrammene⁶⁶. Motstanden mot Uruguay-runden i GATT og G7-landenes politikk overfor Afrika vil bare øke, mener han, i takt med økende desperasjon. Han referer videre til (daværende)

⁶⁴ Ben Turok er i dag parlamentsmedlem for ANC i Sør-Afrika, i tillegg til å ha gjesteforskerstatus ved Universitetet i Durban-Westville. Han har utgitt 17 publikasjoner om utvikling i Afrika, og har undervist på universiteter i en rekke afrikanske land.

⁶⁵ "Debt and democracy" i *Alternative development strategies for Africa*. Mange av de samme argumentene her finnes i Turoks bidrag i Nyong'os 1992-antologi, "Towards a democratic coalition against SAP"

⁶⁶ Han mener dette har kommet til uttrykk gjennom *Organisation of African Unity (OAU)* sin *Lagos Plan of Action* i 1980; *The APPER Document* fra 1986: *ECAs African Alternative Framework to Structural Adjustment Programmes (AAF-SAP)* samt Arusha-charteret i 1990.

generalsekretær i *Organisasjonen for afrikansk enhet (OAU)* Salim Salim, som uttalte⁶⁷:

For no matter how many political parties an African state may have, it will not change the price of coffee, cocoa, cotton, sisal or copper.

Turok mener at selv om det afrikanske folk har blitt undertrykket av autoritære stater i flere tiår, er det ikke *staten* som sådan som er fienden. I et demokrati som kan passe for Afrika, må staten spille en sentral rolle; den kan ikke være minimalistisk eller begrenset. Uten en stat som myndig kan stå i mot ekstern dominans, kan forhindre etniske konflikter, og omfordele goder til folket, vil politiske og sivile rettigheter og flerpartisystem ikke føre til reelt demokrati (*ibid*:12). Det sivile samfunn er ikke, og må ikke være antitesen til staten, slik vestlig politikk ofte gir uttrykk for. Demokratisering nedenfra er viktig, men må ifølge Turok ikke innebære utvikling av strukturer som skaper isolasjon overfor andre grupper; nasjonal demokratiseringsstrategi ”ovenfra” er også nødvendig. Polemikken og polariseringen mellom de to ”alternativene” i den kalde krigen, sosialisme og kapitalisme, har hatt uheldige effekter, og tiden er nå inne for å se framover, det er ikke lenger ”enten eller”, mener Turok. Og afrikanske forskere må være klare på at kampen for demokrati ikke er ensbetydende med kamp for sosialistiske løsninger; alternativer må bygges opp nedenfra (*ibid*:10).

5.1.8 Demokrati er en forutsetning for utvikling i Afrika

Claude Ake legger i et konferansebidrag⁶⁸ i 1990 et klart definert menneskesyn til grunn for sin påstand om sammenhengen mellom demokrati og utvikling. Mennesket handler ikke automatisk for fellesskapets beste, særlig ikke hvis det er knapphet materielt sett, og det er derfor nødvendig med begrensninger – demokrati – som forhindrer fri egoisme; en ramme som angir forpliktelser overfor fellesskapet. Han mener at det er på det *politiske* planet vi finner hovedårsaken til at utvikling ikke har funnet sted; ikke på det teknisk-økonomiske. Suksessen i for eksempel Taiwan og Sør-Korea kan på ingen måte fungere som noe ”bevis” på at demokrati ikke er nødvendig for utvikling, og ifølge Ake er det bekymringsfullt at disse ”miraklene” nærmest har produsert universaloppskrifter som flere mener også kan og bør anvendes på Afrika.

⁶⁷ I en tale på *House of Commons Conference*, 6.juni 1990.

⁶⁸ ”The case for democracy” s. 2-7 i African Governance Programmes konferanserapport *African Governance in the 1990s: Objectives, constraints and constraints*.

Den sosiale pluralismen som finnes i Afrika gir gode vekstvilkår for demokrati; ingen annen styreform kan ta hensyn til de ulike interessene, understreker Ake. Men den har ikke vokst fram slik Verdensbankens ”sivile samfunn”-begrep foreskriver; et begrep som passer for industrialiserte land, siden det forutsetter sosial atomisering, individorienterte samfunn og markedsrett. Ake peker på at disse forutsetningene ikke finnes i Afrika. De siste årenes vekst av grasrotbaserte organisasjoner og dannelsen av ”uavhengige samfunnsgrupper i det sivile samfunn” sees heller ikke på som sivilsamfunnets framvekst, så lenge ikke disse er sammenknyttet på et høyere nivå (å la en samlet demokratibevegelse) kan de være en trussel om oppsplittelse, snarere enn den frigjørende kraften demokratiseringsprosessen i Afrika trenger.

Ake mener videre at *formen* på demokratiet afrikanske land trenger ikke alltid verken kan eller bør bestemmes på forhånd – man kan kun stipulere generelle prinsipper for folkestyre, men ikke følge andre lands modeller og praksis, særlig ikke ”oppskriften” for vestlig liberaldemokrati.

5.1.9 Strukturtilpasningsprogrammer er et hinder for demokrati

Thandika Mkandawire (1991) var tidlig ute med å argumentere for at Verdensbankens og IMF's struktur- og stabiliseringsprogrammer har negative virkninger på utsiktene til demokrati i Afrika. I en mye sitert artikkel⁶⁹, først presentert på en konferanse i 1991⁷⁰, påpeker han at det demokratiet de sosiale bevegelsene på kontinentet kjemper for ikke er forenlig med finansinstitusjonenes innblanding i Afrika. Hvis disse bevegelsene skulle nå fram med sine krav, ville det true den økonomiske liberaliseringspolitikken som strukturtilpasningsprogrammene legger opp til. For folket ville neppe gjennom sine representanter stemme for fortsatt økonomisk liberalisering på den måten, siden det innebærer kutt i offentlige tjenester, mangedoblede matpriser og mangel på folkevalgt kontroll over økonomien.

5.2 Hvordan blir vestlig liberaldemokratidiskurs utfordret?

Gjennomgangen av det jeg mener er de mest sentrale publikasjoner fra afrikanske forskere i perioden 1985-1990, har pekt på noen klare tendenser. Disse oppsummeres ved først å se på hva slags demokratisyn som har kommet til uttrykk, og deretter

⁶⁹”Adjustment, political conditionality and democracy in Africa”, senere oppdatert og publisert i Cornia et al. 1994

⁷⁰ ”African democracy, western democracy or democracy?” arrangert av International Documentation and Communication Centre (IDOC), Roma, Italia.

hvordan dette utfordrer ulike elementer ved vestlig liberaldemokratidiskurs. Til slutt ser jeg på hvordan vestlig liberaldemokratidiskurs mer eksplisitt utfordres av teksten..

Med 'vestlig liberaldemokratidiskurs' menes for denne fasen de vestlige liberaldemokratiene – kjennetegn og (ulike) praksiser, og diskursen forstått som nyliberalisme og dens konsekvenser for det demokratiske rom. Dette gjelder da først og fremst som de vestlige liberaldemokratienes nyliberale økonomiske politikk, både i seg selv og gjennom Verdensbanken og IMF strukturelt tilpasningsprogrammer. Det minimalistiske demokratibegrepet fra finansinstitusjonenes side kom som vi har sett ikke eksplisitt til uttrykk før 1990.

5.2.1 Klassifisering av forskernes demokratioppfatning – og hvordan denne utfordrer vestlig liberaldemokratidiskurs.

Den følgende klassifiseringen av de afrikanske forskernes demokratisyn bygger på dimensjonene for demokratiforståelse: demokratiets rekkevidde og forutsetninger, grad av substansialitet, og demokratiets form.

Generelt kan tekstene sies å gi uttrykk for at demokratiets rekkevidde og forutsetninger er relativt omfattende, ikke minimalistisk, altså at demokratiet må omfatte flere sfærer enn kun det politiske og prosedyremessige; også sosiale og økonomiske sfærer må trekkes inn, og sosiale og økonomiske rettigheter anses som en forutsetning for at politisk demokrati fungerer. Hva i tekstene gjør at forskernes demokratisyn generelt kan klassifiseres som omfattende?

Det er ingen som argumenterer for at én type demokrati egner seg for alle landene i Afrika selv om de generaliserer over Afrikas utfordringer og problemer. Mange understreker at dette må hvert land komme fram til gjennom dialog der også "grasrota" er representert. Noen spesifiserer imidlertid: **Nyong'o** mener afrikanske lands forutsetninger tilsier at de trenger *sosialdemokrati*; en styreform som inkluderer sosiale hensyn og omfattende folkelig deltakelse. **Shivji** argumenterer for et enda mer omfattende demokrati enn Nyong'os sosialdemokrati; det folkelig-demokratiske alternativet, som ser på demokrati som svært omfattende; og legger til grunn at demokratiet skal ha mening der man jobber og bor, og folkelig deltakelse er følgelig en meget sentral del i styreformen. **Bangura** argumenterer for at det må bygges bro mellom liberaldemokrati og folkedemokrati fordi politiske rettigheter er nødvendige som vern mot undertrykkelse, noe folkedemokratier i liten grad har tatt hensyn til. **Gitonga** argumenterer for det *konsosierte* demokrati; at det er kun en slik demokratiform som kan romme etnisitetsdimensjonen i de afrikanske samfunnene. En

slik styreform er i utgangspunkt ikke i konflikt med et liberaldemokrati; og Gitonga sier ikke noe mer om statens rolle utover at den skal spille en viktig rolle i å inkludere ulike folkegrupper i statsstyret. Han kritiserer imidlertid liberaldemokrati eksplisitt andre steder i teksten (om eksplisitt argumentasjon, se 5.2.2).

Demokratisynet i tekstene kan også klassifiseres som et uttrykk for at demokratiet må brukes til å oppnå instrumentelle mål; altså et uttrykk for at høy grad av *substansialitet* er ønskelig: det må være noe mening i å bruke demokratiet til å nå fram. Flere advarer mot formelle demokratier som ikke garanterer folkelig deltakelse, og som ikke vil være noen trussel mot afrikanske makteliter.

Videre er oppfatningen av demokrati som forutsetning for økonomisk vekst og utvikling tydelig hos mange av forskerne. **Nyong'o** og **Ake** mener for eksempel at *fraværet* av demokrati forklarer fraværet av økonomisk vekst og utvikling siden uavhengigheten. Begrepet "utviklingsdemokrati", som innføres av **Nyong'o**, indikerer at det er gjennom demokratiet at utvikling kan finne sted; så viktige sfærer kan ikke overlatt til for eksempel markedet eller sivilsamfunnet. *Demokratiske stater* presiseres da som viktig; i motsetning til utviklingsparadigmet tidligere som så på *stater* som instrument for utvikling. **Turoks** argumentasjon om at det bare er demokrati som kan stå i mot ekstern dominans, løse etniske konflikter og omfordele goder, er også uttrykk for et instrumentelt syn.

Det kan tenkes ulike forhold som forhindrer et demokrati fra å være substansielt. I den afrikanske debatten er dette en sentral problemstilling, slik kritikken mot strukturtilpassingsprogrammene er uttrykk for. **Nyong'o**, **Turok** og **Mkandawire** påpeker hindringer for at et demokrati i et afrikansk land kan virke instrumentelt, ved å argumentere for at Verdensbankens og IMF's strukturtilpassningsprogrammer går i feil retning i forhold til den økonomistyringen og utviklingen afrikanske land trenger. Programmene vil etter deres oppfatninger kunne hindre at det som et nasjonalt parlament bestemmer i praksis vil være umulig å gjennomføre på grunn av programmenes krav til økonomisk politikk.

Når demokratiet tillegges slike instrumentelle oppgaver, utfordrer dette vestlig liberaldemokratidiskurs generelt. Dette fordi demokrati i den vestlige diskursen, særlig slik den framsto på 1980-tallet under høyrebølge og nyliberal politikk, ikke ble tillagt slike oppgaver som de afrikanske forskerne peker på. De vestlige liberaldemokratiene i mer historisk perspektiv – for eksempel i årene etter andre verdenskrig - vil imidlertid ikke utfordres så sterkt av et slikt instrumentelt syn, siden

den intervensjonistiske staten, særlig i Vest-Europa, spilte en aktiv rolle i den økonomiske politikken. Hvis demokratisynet inneholdt en oppfatning om at økonomi og demokrati var totalt adskilt, ville i utgangspunktet ikke styring over økonomien utenfra vært et problem for demokratiet spesielt. Dette synspunktet utfordrer den nyliberale tanken om at økonomisk vekst må skje utenfor statens rekkevidde, og at denne veksten vil komme folket til gode.

I vestlig liberaldemokratidiskurs vektlegges som vi har sett institusjonelle ordninger og regler som skal begrense demokratiets omfang – av hensyn til liberale verdier. Disse sier noe om demokratiets *form*. Det skal ikke være så lett å endre disse grunnsteinene, og når politisk deltakelse begrenses til regelmessige valg, er denne risikoen redusert. I motsetning til dette kan det tenkes demokratiformer der rommet for bruk av demokratiske midler er større, at demokratiske rettigheter kan begrense for mye konstitusjonalisme og institusjonelle reguleringer. En konsekvens av å argumentere for et omfattende demokrati, slik de afrikanske forskerne i hovedsak gjør, er at rommet for demokratiske midler må være relativt stort, og valgfriheten må være reell. Sivilsamfunnet har da en viktig oppgave i å skape et forum for bruk av demokratiske midler, men ikke for å motarbeide staten, men i samarbeid og dialog med. Det demokratiske rom og den folkelige deltakelsen må være omfattende, og konstitusjonalisme er viktig for å bygge opp under dette, ikke for å begrense statens omfang.

5.2.2 Hvordan utfordres vestlig liberaldemokratidiskurs eksplisitt?

Gjennomgående for alle tekstene er at de forholder seg til 'demokrati' som et analytisk adskilt begrep; det blandes for eksempel ingen steder sammen med at det er *liberaldemokrati* afrikanske land trenger. Dette kan tolkes som et klart signal på at de utvalgte afrikanske forskerne er bevisst sin begrepsbruk; at å gå inn for demokrati i Afrika ikke er ensbetydende med at afrikanske land trenger vestlig demokrati eller andre historisk-spesifikke demokratiformer.

Av de utvalgte forskerne er det kun **Bangura** som bruker 'liberaldemokrati' som analytisk adskilt fra ulike betydninger innenfor det jeg har definert som den vestlig liberaldemokratidiskursen. Hans argument om at Afrika ikke må tillate Vesten å ta monopol på *liberaldemokrati* er et klart ståsted. Han begrunner dette ut fra elementer som åpen debatt, ansvarlighet og demokrati i organisasjonslivet, som han mener hører

hjemme i et liberaldemokrati. Han presiserer imidlertid ikke hva han mener bør ligge i et liberaldemokratibegrep for afrikanske land generelt.

Mamdani og **Amin** knytter *liberaldemokrati* til klasseterminologi og liberalisme, ikke direkte til den vestlige formen for liberaldemokrati. Slik de oppfatter liberaldemokrati er det ensbetydende med *borgerlig demokrati*; en styreform for de få, i motsetning til *demokrati*, som inkluderer folkelig makt og deltakelse. Amin knytter imidlertid Afrikas utsikter for et slikt demokrati til en udemokratisk verdensordning, og sikter da til de vestlige landenes økonomiske systemer.

Shivjis tekster gir uttrykk for det samme klassebaserte demokratisynet, men han bruker 'liberaldemokrati' og 'vestlig liberaldemokrati' om hverandre. Han knytter liberaldemokrati ensidig til den vestlige historiske konteksten, og mener at så lenge styreformen vokste fram under de vestlige forutsetningene, er det lite som taler for at den kan passe i Afrika.

Gitonga bruker også 'liberaldemokrati' om den vestlige konteksten, og mener at styreformen er tilknyttet forutsetninger afrikanske land ikke har (som "fylte mager og fredelige sinn").

Ake forholder seg til "det vestlige liberaldemokratiet" som én form for demokrati; en form som ikke nødvendigvis passer for Afrika, og som ei heller bør være en modell å ta utgangspunkt i.

Ibrahims argument om at liberaldemokrati kan være en plattform for et mer omfattende demokrati utfordrer klart kjernen i liberaldemokratiteorien, særlig i den vestlige retningen. Utsagnet berører ett av paradoksene i liberaldemokratisk teori; det at økt demokratisering kan true liberaldemokratiet ved at et "flertallstyranni" oppstår. Lovstyre og konstitusjonalisme er sentrale kjennetegn for de vestlige liberaldemokratiene, blant annet ut fra hensynet til individets frihet og verdipluralisme – og for å bevare de liberaldemokratiske grunnelementene; og at det kreves et stort flertall for å endre dette.

6. Afrikansk demokratiskurs 1994-2000

I dette kapitlet settes søkelyset mot tekster publisert i perioden etter valgbølgens start og fram til i dag. Formålet med kapitlet er å analysere hvordan påstander og argumentasjon direkte og indirekte utfordrer vestlig liberaldemokratiskurs. For å gjøre analysen av tekstene oversiktlig, har jeg valgt å strukturere analysen etter sentrale tema i forskningslitteraturen om demokrati i Afrika på 1990-tallet, og det er disse temaene som styrer hva slags påstander og argumentasjoner i tekstene som bringes fram. Temaene er som følger: rettigheter og friheter (6.2), forholdet mellom stat/demokrati og økonomi (6.3), forholdet sivilsamfunn og stat (6.4), og politisk pluralisme/flerpartisystem (6.5). Men først belyses forskernes bruk av ulike demokratibegrepene (6.1). Under hvert av disse temaene gis en introduksjon og en kort oppsummering, og i konklusjonskapitlet trekkes trådene sammen. Å dele opp demokratidiskusjonen i slike undertema setter imidlertid krav til at helhetsbildet beholdes; advarselen fra den afrikanske antropologen Archie Mafeje tas med andre ord til etterretning:

There is no African discourse on democracy because African intellectuals have on the whole responded to disparate aspects of the problem, without consciously trying to find studied terms of reference which would enable them even in disagreement to develop a totalising critique.

Mafeje (1995:17)

Underliggende for alle delene ligger spørsmålene om hvordan forskerne kan sies å forholde seg til liberale verdier og andre kjerneelementer i liberaldemokrati.

6.1 'Liberaldemokrati', 'vestlig liberaldemokrati' og 'demokrati'

I dette avsnittet gjengis og diskuteres elementer i tekstene som tar opp begrepsbruken spesifikt. Det vil si at jeg kun ser på argumentasjonen i de tekstene som *eksplisitt* forholder seg til et slikt begrepsmessig skille, samt om bruken av demokratibegrepet i forhold til debatten om det universelle demokrati⁷¹.

I begrepssammenheng er det viktig å presisere at 'liberaldemokrati' ikke kan sies å være et integrert ord i ikke-akademisk språkbruk. Begrepet glimrer med sitt fravær blant politiske aktører, donorer, kreditorer, afrikanske eliter og folkebevegelser – da

⁷¹ Denne debatten inkluderer de som mener at demokrati er kulturelt relativt og partikularistisk, og de som argumenterer for at demokrati er (og må være) noe som er universelt uavhengig av kontekst og kultur.

er det er 'demokrati' som brukes, om både "innføring av flerpartisystem" og om "en omfattende styreform som inkluderer sosiale og økonomiske rettigheter".

6.1.1 Påstand: "Liberaldemokrati = den vestlige styreformen"

Claude Ake mener at verken 'liberaldemokrati' eller 'demokrati' er tvetydige begreper, slik det ofte gis inntrykk av i litteraturen. Hans argument er at 'demokrati' ganske enkelt betyr "makt til folket", men denne betydningen ble i Europa på 1800-tallet erstattet med 'liberaldemokrati'; en *politisk praksis* som resultat av et bevisst politisk valg på bakgrunn av ønske om å verne individuelle interesser, snarere enn noen idémessig styreform og reell makt til folket (2000:3). Ake påpeker at det selvsagt finnes fellestrekk mellom de to: et styre etter samtykke fra de styrte, formell politisk likhet, umistelige menneskerettigheter (inkludert retten til politisk deltakelse) og lovstyre. Men han mener at forskjellene er klart større enn likhetene: demokrati vektlegger fellesskapskrav i motsetning til liberaldemokratiets vekt på individuelle krav framfor fellesskapets; demokrati opererer med folkesuverenitet (jamfør Rousseau), mens liberaldemokrati hever loven over alt annet (lovsuverenitet); demokrati tar utgangspunktet i folkelig makt, mens liberaldemokrati kom til som den politiske motsatsen til markedssystemet (konkurranse om stemmer i det politiske "marked"), og det hører ikke hjemme i et demokrati at individuell eiendomsrett skal vernes selv om det ikke gavner fellesskapet (*ibid*:4). Og Ake mener at de demokratiske elementene har hatt dårlige kår i liberaldemokratiet:

As it evolved, liberal democracy got less democratic as its democratic elements, such as the consent of the governed, the accountability of power to the governed, and popular participation came under pressure from political elites all over the world as well as from mainstream social science, which seemed even more suspicious of democracy than political elites. On the pretext of clarifying the meaning of democracy, Western social science has constantly redefined it, to the detriment of its democratic values.

(Ake 1996:130)

Forskjellen på 'liberaldemokrati' og 'demokrati' illustreres ifølge Ake best ved det faktum at de mektige og pengesterke i Vesten siden 1700-tallet ikke har fryktet *liberaldemokratiet*, mens frykten for *demokrati* historisk sett har vært stor (2000:5). Det samme gjelder Afrika, mener Ake: elitene i Afrika har på begynnelsen av 1990-tallet vist at de ikke er redde for vestlig liberaldemokrati; det har ikke innebåret at makt eller ressurser må omfordeles. Bistand og lån har fortsatt strømmet inn, og sjansen til å fortsette i posisjon har vært høy. Et *demokrati* derimot, har elitene all grunn til å frykte, det ville jo bety at de neppe ville bli gjenvalgt, argumenterer Ake.

Liberaldemokrati er ifølge Ake mer et uttrykk for å begrense demokrati enn om demokrati seg selv (2000:5).

Ake mener at i hastverket med å globalisere demokratiet etter den kalde krigens slutt, har ”demokratipakka” blitt redusert til ”the crude simplicity of multiparty elections” (1996:130) – og begrepsbruken burde tilpasses deretter, man kan ikke si at ”Afrika har blitt demokratisk” eller ”innført liberaldemokrati”. Men uansett: Ake mener at afrikanske land har måttet og må forholde seg til vestlig liberaldemokrati: ”Western liberal democracy was on offer”(ibid:136) (han viser da til valgbølgen).

Han mener videre at *liberaldemokratiets triumf* etter den kalde krigen er mer tilsynelatende enn reell. ”Det er heller på tide å påpeke dens død enn å feire dens universalisering” (2000:22), og sikter til at de såkalte etablerte demokratiene i Vesten har store problemer; at for mange mennesker har ”liberal politikk” fått en negativ klang med blant annet økende privatisering av velferdsordninger. Og hva gjelder overføring av demokratimodeller til Afrika: Vesten er rett og slett ikke istand til å tilby et godt nok eksempel verken på hvordan liberaldemokrati eller demokrati bør fungere, men Afrika kan og bør derimot lære av deres feilsteg, mener Ake (ibid).

Videre påpeker han at vestlige aktører har gjort lite for å skille verdiene og prinsippene i demokrati fra den spesifikke historiske konteksten; noe som kan tilbakeføres til hvilken makt det ligger bak å definere begreper og dominere diskurser.

Africa is democratizing in an international context in which there is apparently no allowance made for the fact that liberal democracy is a historical product.

- Ake (2000:24)

Når det gjelder valget av begreper som brukes, gjorde jeg en interessant observasjon under lesing av Barry Holdens innføringsbok i liberaldemokrati (1993)⁷². Han mener at vestlig liberaldemokrati også kan egne seg i land i tredje verden, et synspunkt han mener kan rettferdiggjøres blant annet fordi ”the African people struggled for liberal democracy” (1993:217). Han viser i en fotnote til Claude Ake for å styrke dette utsagnet, og tillegger med andre ord Akes bruk av ’demokrati’ som synonymt med ’liberaldemokrati’, noe som er uriktig siden Ake som vist her nettopp er opptatt av den begrepsmessige forskjellen.

Mahmood Mamdani diskuterer også forskjellen på begrepene, og mener ’liberaldemokrati’ er et klart historisk fundert begrep. Han mener USAs krig i

⁷² *Understanding liberal democracy*. London: Heinemann, 1993.

Vietnam tjener som en god illustrasjon på den analytiske forskjellen: tilhengerne av at liberaldemokrati skulle innføres i Vietnam kom i et dilemma: kunne de inkludere kommunister i demokratiske rettigheter og sfærer, når disse hadde som mål å fjerne liberaldemokratiet og erstatte det med et folkelig demokrati? (1998).

Thandika Mkandawire omtaler liberaldemokrati som først og fremst *den vestlige styreform*, og som derfor må brukes analytisk adskilt fra 'demokrati' og 'politisk liberalisering' (1994:155). Han er opptatt av de vestlige forskningsmiljøenes håndtering av begrepene, og mener det er skremmende at teoretisering i den politiske diskursen knyttes opp til én bestemt økonomisk modell; det markedsliberale system med liberaldemokrati. Mkandawire mener videre det er et paradoks at den vestlige, da spesielt den nordamerikanske, teoretiseringen omkring demokratisering i Afrika i praksis er *fiendtlig* overfor utsiktene til å få et liberaldemokrati til å fungere på kontinentet. Dette begrunner han med at teoretiseringen ikke går inn på, og understreker viktigheten av, institusjonelle arrangementer som en *demokratisk* stat og nødvendige politiske prosesser (1994:166). Uten at det "sies noe mer", blir 'liberaldemokrati' i Afrika på den måten ensbetydende med formelt valgdemokrati og økonomisk liberalisering, mener han.

Yash Tandon (1995) diskuterer og kritiserer det vestlige demokratibegrepet inngående, og skiller dette fra 'demokrati' forøvrig:

Når vi diskuterer demokrati må vi skille mellom de av demokratiets egenskaper som vil føre fram på sikt og derfor er universelt udiskutable, og de særpreg som er spesielle for vestlige demokratier, Greier vi det, kan vi unngå å ende opp i en bedrøvelig verden av kulturelt trangsyn.

(1995:21)

Han mener videre at det er en misforståelse at demokratiet har spilt fallitt i Afrika, slik noen konklusjoner lød etter valgbølgen - det er derimot forsøket på å innføre *liberaldemokrati* som har spilt fallitt (*ibid*). For å forstå denne forskjellen er det bare å se på liberaldemokratiets framvekst i Europa, med dets to pillarer individualisme og privat eiendomsrett – og så skille ut demokratibiten:

... demokrati er flere tusen år gammelt – og den vestlige pakkelsen må brytes ned for at vi skal klare å skille de grunnleggende sidene av demokratiet – som Afrika ikke har problemer med – fra de sære sidene (i realiteten liberalismen), som har vært Afrikas forbannelse.

(*ibid*:22)

Tandon argumenterer for at afrikanske land må bruke 'demokrati' ut fra sine egne definisjoner og kontekst, akkurat som systemene i USA og Norge er forskjellige, men fortsatt kalles 'demokratier'. Det er misbruk av demokratibegrepet å si at et land er demokratisk fordi det har hatt såkalt frie og rettferdige valg, og mener det er skremmende når det er *donorene* som definerer hva de synes er fritt og rettferdig nok, som da Storbritannia fortsatte bistands- og handelsrelasjoner med Kenya etter valget i 1994, mens USA, som støttet opposisjonen, ikke mente valget kunne godkjennes (1996a:2). Tandon mener at Vesten bevisst bruker 'demokrati' om 'liberaldemokrati', i et forsøk på å opprettholde hegemoni i den tredje verden (*ibid*).

6.1.2 Påstand: "Forskjell på liberaldemokratiteori og vestlig demokratipraksis"

Yusuf Bangura tok som nevnt i forrige kapittel, et klart standpunkt ved paradigmeskiftets spede begynnelse i 1988: liberaldemokrati må ikke være ensbetydende med vestlig praksis; Vesten har ikke monopol på styreformen. I sitt 1998-bidrag mener han at liberaldemokrati eller ikke er et spørsmål om empirisk vurdering av de demokratiene som forhåpentligvis vil konsolideres i Afrika, men da uavhengig av definisjonen til de vestlige liberaldemokratiene (1998:14). Han mener at et stort problem i vestlig liberaldemokratiteori er hvilke forutsetninger det *ikke* sies noe om, for eksempel tar ikke diskursen stilling til fordelingsmessige spørsmål av typen hvordan makt er fordelt mellom ulike samfunnsgrupper, noe han mener er helt vesentlig for å kunne diskutere *demokrati* for afrikanske land. Den ensidige vektlegging av kun *form* i det vestlige hegemoniet er utilstrekkelig siden formell demokratisk styring ikke er noe garanti for rettferdighet eller reell likhet i praksis, påpeker han videre. Ulikhet kan da lett vokse fram, og kan igjen påvirke stabiliteten i formelle demokratier – særlig i afrikanske land der den økonomiske styrken mangler og statskapasiteten er svak, slik at sosiale forskjeller er vanskelige å kontrollere, og ekskluderte grupper har lett for å heller bruke ikke-demokratiske midler.

Vestlige liberaldemokratier greier å unngå at slike sosiale forskjeller skaper farlig ustabilitet, hevder Bangura, med trygder og offentlig skole og helsevesen.

6.1.3 Påstand: "Demokrati er universelt, ikke vestlig demokrati"

Adebayo Olukoshis (1998b) innfallsvinkel er at *demokrati* har aldri vært noen kulturer eller folks monopol. Han mener demokrati er en del av bred bevissthet hos alle folk og i alle kulturer, og i den utstrekning demokrati omhandler begrep om

sosial rettferdighet og folkelig deltagelse i beslutninger som affekterer deres dagligliv, er demokrati universelt og bærer i seg en universell arv.

Videre påpeker Olukoshi at om en styreform er universell, ekskluderer ikke det lokale særtrekk i forhold til hvordan demokratiet bygges og opprettholdes i ulike kontekster. I tillegg påpeker han at man må være oppmerksom på at historie og kultur ikke lever isolert fra hverandre og fra ekstern innflytelse, de er ikke statiske. Det er derfor galt å gå ut fra at verdiene i moderne demokrati er eksklusivt tilhørende en spesiell kultur (den vestlige), mener han; det er ikke slik at demokrati passer bedre et sted, og dårligere et annet (1998b:36). ”Demokrati” ble for eksempel importert fra gresk inn i engelsk, fransk, hausa og kikuyi, og i det opprinnelige var kvinner og slaver ekskludert – mye har heldigvis skjedd siden, påpeker han (*ibid*).

Demokrati som dynamisk begrep må derfor være utgangspunktet, argumenterer Olukoshi videre, fordi det ikke finnes noe system som har den samme form på forskjellige tidspunkt; det finnes ikke to like nasjonale historier og to like politiske kulturer, demokratiets institusjoner vil alltid reflektere de spesifikke historiske omgivelsene i hvert demokratiske land – og hva som er uakseptabelt for noen, er akseptabelt for andre (han nevner de skandinaviske konstitusjonelle monarkier som et eksempel på dette) (1998b:36).

Olukoshi advarer afrikanske land mot å la seg friste til å eksportere alt-i-ett, institusjoner og praksiser, i antakelsen om at det som blir kalt ”vestlig” demokrati er det alt skal måles og evalueres opp mot (*ibid*:37). Ideen om at ”vestlig” blir synonymt med ”universalisme”, eller at det universelle er et substitutt for det ”vestlige”, må bort, selv om det er elementer i det ”vestlige” som er universelle (*ibid*).

Yash Tandon (1996a) kritiserer det han kaller den vestlige ”there is only one way to the earthly nirvana – neoliberalism”-ideologien. Han påpeker at det selvsagt er elementer ved demokrati som er en del av menneskehetens arv, og i afrikansk tradisjon er det mange slike, som rettssystemer og menneskerettigheter. Men disse elementene – universelle sådan – har ifølge Tandon dessverre blitt pakket inn i liberalismebegrepet, i stedet for i demokratibegrepet. Han mener at demokrati må forstås ut fra at ”demokrati er, som maten vi spiser, relativ i forhold til den kulturen den utøves i ” (1995:18), og at ”...de fremmedartede røttene det vestlige demokratiet er bygget på, kan ikke plantes i Afrikas kulturelle og åndelige jord” (*ibid* 15).

Tandon mener at ”det internasjonale samfunn”, som han påpeker at Vesten helst liker å kalle seg, ofte presenterer sine interesser som universelle verdier, og dermed legitimerer inngrep i andre lands sfærer når menneskerettigheter, demokrati og ’good

governance' ikke sikres (1996a:48). Men intervenserer Vesten uten å samtidig få noe igjen? Nei, mener Tandon; de såkalt universelle verdiene misbrukes som legitimeringsgrunnlag for å verne egne økonomiske interesser. Selvsagt er det nobelt og positivt at noen bryr seg, men ikke for enhver pris, skriver Tandon, men kritiserer at det vestlige liberaldemokratibegrepet har blitt veldig tøyelig for å kunne rettferdiggjøre (eller sensurere) politikk som egentlig har andre motiver (økonomisk vinning og konsolidering av makt) (1995:17).

6.1.4 Oppsummering

Analysen av tekstene med tanke på begrepsbruk viser en bevisst bruk av 'demokrati', 'liberaldemokrati' og 'vestlig liberaldemokrati'. De to sistnevnte begrep brukes ofte som identiske; det er kun Bangura som analytisk skiller 'liberaldemokrati' fra den vestlige formen. Ake og Tandon omtaler 'liberaldemokrati' eksplisitt som den styreformen vestlige aktører forsøkte å innføre i Afrika på begynnelsen av 1990-tallet.

'Liberaldemokrati' og 'vestlig liberaldemokrati' er i tekstene noe som kritiseres, med unntak av Bangura. Denne bruken av liberaldemokratibegrepet betyr imidlertid ikke at *liberale verdier* som politiske og sivile friheter og rettigheter avvises, eller at markedsøkonomi i seg selv er uaktuelt; det er skepsisen til å skulle bruke vestlig liberaldemokratimodell i afrikansk kontekst som er gjennomgående. Måten *demokrati* brukes på, vitner om en klar holdning til at demokrati i betydningen "makt til folket" er universelt, men ikke i den historisk-spesifikke varianten 'vestlig liberaldemokrati'.

6.2 Rettigheter og friheter

Individuelle politiske og sivile friheter og rettigheter er som vi har sett sentrale elementer liberaldemokrati og i den vestlige liberaldemokratidiskursen. De tillegges mange funksjoner: beskyttelse av eiendomsrett og fri økonomisk utfoldelse; som virkemiddel til å stille til valg/konkurrere om politiske posisjoner og stemme ved valg; sikkerhet mot overgrep fra staten/andre borgere; som forutsetning for at demokratiske prosedyrer skal fungere og/eller som verdi i seg selv. I den vestlige liberaldemokratidiskursen sies det ikke noe eksplisitt om folks sosiale og økonomiske *kapasitet* til å benytte disse rettighetene. Det er hensynet til *individet* som er utgangspunktet, og disse defineres ikke ut fra individets behov og krav innenfor et større fellesskap. Tilhengere av en mer egalitær form for liberaldemokrati vil

argumentere for at et minimum av sosial og økonomisk kapasitet er en forutsetning for at rettighetene skal være reelle og at demokratiet skal fungere. Dette slås også fast i FNs konvensjon for politiske og sivile rettigheter:

Recognizing that, in accordance with the Universal Declaration of Human Rights, the ideal of free human beings enjoying civil and political freedom and freedom from fear and want can only be achieved if conditions are created whereby everyone may enjoy his civil and political rights, as well as his economic, social and cultural rights.

Forord til erklæringen, FN (1976)

Et sentralt spørsmål i debatten om politiske og sivile friheter og rettigheter, er hvorvidt disse har betydning for fattige mennesker. Amartya Sen (1999) mener for at slike friheter og rettigheter er viktige både som verdi i seg selv og som instrumentell verdi. Andre vil mene at det kan være ”farlig” å ha formelle politiske og sivile rettigheter, som lett kan bli et skalkeskjul for undertrykking og en kime til konflikt på grunn av uteblitte endringer.

6.2.1 Påstand: ”Sosiale og økonomiske rettigheter er en **betingelse** for politiske og sivile”

Claude Ake (1994b, 1996a, 1996b, 2000) forholder seg eksplisitt til ”vestlig liberaldemokrati” i sin kritikk av det vestlige rettighetsbegreps *manglende relevans* i afrikansk kontekst. Han mener den ensidige vektleggingen av kun de abstrakte politiske og sivile, ikke de sosiale og økonomiske rettigheter, i seg selv viser hvor upassende en slik demokratiform er for Afrika:

...political rights with no concern whatsoever whether the supposed beneficialry is too ill to participate, too poor to be free or too ignorant to choose.

(1996b:23)

Ake mener at vestlige aktører har legitimert et minimalistisk demokratiinhold: gjennom å gi signal om at det er tilstrekkelig å gjennomføre et fritt og rettferdig flerpartivalg, med visse politiske og sivile rettigheter i bunn, ble afrikanske land stemplet som demokratiske (2000).

Akes rettighetssyn er fundert i resonnementet om at demokrati er en forutsetning for utvikling, og at uten **folkelig deltakelse** nedenfra er utvikling og reelt demokrati umulig (1996a:125). For å sikre en slik deltakelse, samt politisk konkurranse, er selvsagt formelle friheter som ytrings-, organisasjons-, og pressefrihet også viktige, men uten at folk har sosiale og økonomiske rettigheter vil disse i afrikansk kontekst stå i stor fare for kun å bli tomme skall, og ikke i praksis være reelle. Når folk blir tilbudt rettigheter de ikke har forutsetninger for å utøve; og den politiske likheten er

begrenset til kun ”en person, en stemme” som i praksis gir ”equal treatment of unequals”, er det noe galt med selve innfallsvinkelen til - og målsettingen med - demokratiseringsprosessen, mener Ake. Han sikter da spesielt til valgølgen (1996a:10).

Når ikke den postkoloniale staten blir grunnleggende omdannet; det vil si at de undertrykkende strukturene fortsatt består og såkalt ”valgte diktatorer” styrer, mener Ake at individuell stemmerett og flerpartisystem er *meningsløst*. Hvis ikke eksistensen av formelle friheter automatisk betyr ”empowerment”, vil dette ifølge Ake skape uakseptable grader av ulikhet, for der staten ikke intervensjonerer for å forhindre slike ulikheter, vil individet bare kunne kjøre på med sin egoisme; og rettighetene vil kun ha mening for de ressurssterke. Slike ulikheter i et system er udemokratisk, mener han, og gir uttrykk for at vestlig liberaldemokrati i afrikansk kontekst med andre ord vil være udemokratisk.

Ake peker også på en annen problematisk side med den ensidige vektleggingen av politiske og sivile rettigheter i afrikansk kontekst. Elitene i Afrika, som utgjør godt under 10 prosent av befolkningen gjennomsnittlig, er i stor grad er kjennetegnet av forventet levealder tilsvarende Vesten, høyt inntektsnivå, og tilgang til helsetjenester, skole og rent vann osv. (Ake 2000). Disse sosiale og økonomiske ”rettighetene” har disse elitene hatt - og fortsatt har - selv uten demokrati, så hvorfor skulle de gå inn for et demokrati som i praksis betød omfordeling? Det paradoksale er at dette makthierarkiet gjør at elitene har samme levestandard i et autoritært regime som i et minimalistisk demokrati, mens resten av befolkningen ikke har grunnleggende rettigheter uansett. Han viser blant annet til eksempler på hvordan formelle politiske og sivile rettigheter som tomme skall er med på å opprettholde autoritære regimer, for eksempel Daniel Arap Mois i Kenya og Paul Biyas i Kamerun (per 1996).

På bakgrunn av kritikken mot formelle friheter og rettigheter, er Ake derfor opptatt av hva som skal til for at disse skal bli substansielle (reelle). I forhold til tidshorisonten understreker han at det må og bør ta tid for et demokrati å modnes, i Europa tok det flere hundre år (og har ifølge Ake fortsatt langt igjen før det er tale om reelle demokratier) (2000:2). Ideelt sett mener Ake at innføring av formelle politiske og sivile rettigheter og avholdelse av valg vil være en god start på demokratiseringsprosessen, men i den afrikanske konteksten er dette mer komplekst på grunn av den enorme fattigdommen og marginalisering av store deler av befolkningen, de manglende reelle valgmulighetene (blant annet som resultat av strukturtilpasning og bistandskondisjonalitet), og den postkoloniale statens

autoritære, nypatrimonale og udemokratiske tilstand (1994). Han understreker imidlertid at det ikke finnes noe direkte oppskrift på hvordan demokratiseringsprosesser i ulike land bør forløpe (2000:184). Hvordan man forholder seg til sekvensering av rettigheter i demokratiseringsprosessen har ifølge Ake derfor mye å gjøre med *hva slags demokrati* man har som endemål – liberaldemokrati eller sosialdemokrati. Det problematiske som Ake omgår er imidlertid hvordan det i så fall garanteres at flertallet ønsker et sosialdemokrati, og om dette gjenspeiler seg i den politiske prosessen gjennom valg.

Yash Tandon (1995, 1996a) rettighetskritikk er skarpere, og hans ståsted mer kontekstuell og såkalt ”anti-universalistisk”. Hans utgangspunkt er at så lenge liberaldemokrati og liberalisme isolerer demokrati fra spørsmålet om sosial rettferdighet, i form av at sosiale og økonomiske rettigheter ikke sikres, er ikke dette en mulig styreform i Afrika. En slik rettferdighet **må** bygges inn i et demokrati som en del av den moralske kodeksen for statsstyre, ellers vil det ikke fungere, understreker Tandon. Det er med andre ord meningsløst å snakke om en styreform som ikke tar opp det som er aller mest prekært for flertallet av den afrikanske befolkning, og her er retten til jord sentral, påpeker han (1995:22).

Tandon sammenlikner Afrika og Europa, og peker på at i Europa førte den kapitalistiske produksjonsformen til økt spesialisering av produksjonsmåter og tilsvarende økende sosial diversifisering, og et mangfold av livsstiler, ønsker og prioriteringer; med andre ord individuelle valg ble mulige. Dette dannet igjen grunnlaget for plikter og rettigheter i statsfellesskapet, som da befinner seg på et abstrakt plan (sivile og politiske). Slik sett følger utviklingen av rettigheter og muligheter utviklingen på andre felter i samfunnet som sosial diversifisering, ny produksjonsmåte og utjevning og forbedret levestandard, mener Tandon. I tillegg til at Afrika ikke har disse forutsetningene for rettighetsdannelse, mener Tandon at liberaldemokrati ikke fungerer i Vesten heller, og i stedet for å gå i samme spor, må Afrika utarbeide sine egne anordninger hva gjelder blant annet rettigheter (*ibid*).

Det fellesskapsorienterte livet på landsbygda må ifølge Tandon være et naturlig utgangspunkt. Om zimbabwere i en landsby mener at det er viktigere at deres avdøde forfedre gir legitimitet til en ikke-folkevalgt; en naturlig autoritet, må man ta utgangspunkt i det i stedet for å forholde seg til rettighetsinnholdet i eksisterende vestlige modeller. I dette ligger det absolutt ikke noe forsvar av autoritære tradisjoner; det handler kun om hvilket utgangspunkt man har for å bygge opp et demokrati som kan fungere. Kanskje man ender opp med noen av de samme

rettighetene, men da som resultat av et kontekstuellet utgangspunkt, påpeker Tandon (1995.21).

6.2.2 Påstand: "Politiske og sivile rettigheter er som tomme skall på grunn av styring utenfra"

Thandika Mkandawire (1996, 1999) argumenterer for at både politiske og sivile rettigheter, og sosiale og økonomiske, er viktige elementer i et afrikansk demokrati. Han er opptatt av hindringer for at de politiske og sivile rettighetene er reelle i den afrikansk konteksten; hindringer som gjør at ikke rettighetene er et effektivt middel for å oppnå sosiale og økonomiske.

Han tar utgangspunkt i hvordan eksterne kreditorer og donorer bidrar til å innskrenke afrikanske folkevalgtes reelle makt og valgmuligheter, og følgelig folkets politiske rettigheter. Mkandawire sikter da til strukturtilpasningsprogrammer og bistandskondisjonalitet. Han mener det er på tide å rope varsko når Vesten krever at det skal avholdes flerpartivalg og at alle må ha ytrings-, organisasjonsfrihet og stemmerett, men samtidig selv har et fast grep om de sfærene disse frihetene og rettighetene ideelt skulle øve innflytelse over (1999). Han mener derfor at virkningen av den ensidige vektleggingen av et vestlig begrep (og praksisen overfor Afrika) er høyst "skadelig", siden det trekker fokus vekk fra de ulike strukturelle hindringene som gjør at rettighetene ikke er reelle. Han peker også på at det kan bli eksplosivt når folk ser at rettighetene ikke har noen virkning, og resultatene uteblir.

Mkandawire mener det er kontekstavhengig *når* formelle rettigheter og friheter skal innføres, det viktigste er at kravet kommer innenfra, i stedet for å bli påført ovenfra/utenfra.

6.2.3 Påstand: " Rettigheter er kontekstavhengige"⁷³

Mahmood Mamdani poeng er at innholdet i rettigheter (menneskerettigheter eller andre), som for demokrati generelt, nødvendigvis må variere, ikke bare i forhold til historiske betingelser, men også fra en sosial kontekst til en annen (2000). Utgangsspørsmålet må ifølge Mamdani være hvorvidt en kultur med individuelle rettigheter – den vestlige – kan sameksistere med ethvert individs rett til å praktisere og få konstitusjonell beskyttelse av sin egen kultur. Hvordan skal et "universalistisk"

⁷³ Denne rettighetsargumentasjonen hos Mamdani henger nært sammen med hans syn på utfordringer ved sivilsamfunnsbegrep, som presenteres i 6.4.1.

begrep om individuelle rettigheter kunne tilpasses ulike lokalsamfunn sin rett til å få beskyttet sin måte å leve på? At disse spørsmålene ifølge Mamdani må tas alvorlig, betyr ikke at han mener at individuelle rettigheter nødvendigvis er meningsløse for afrikanere, snarere tvert imot: Et individs verdighet er viktig, og dette utfordres for eksempel i en del landsbygdskulturer der tradisjonelle ledere tar monopol på tolkningen av sedvanerett ('customary law'); praksisen fra kolonitida sitter fortsatt igjen (1996). Mamdani påpeker at det er mange grelle eksempler i Afrika på at kulturelle rettigheter settes over de individuelle, det var blant annet noe av legitimeringsgrunnlaget til ettpartistatene, at tradisjonen med "kulturelle", ikke bare "politiske" ledere ble opprettholdt (1996).

Mamdani mener at en god forståelse av den afrikanske rettighetsproblematikken må forstås ut fra hvilke ideer og reformer kontinentet har blitt utsatt for utenfra (1998). Etterkrigstidens koloniale reform innebar at begrepet om *pluralisme* kom på dagsorden, og *rettigheter* kom med de liberale ideenes globale innflytelse på 1990-tallet. Og hvilke utfordringer har dette reist? I møtet mellom vestlig rettighetsbegreper og de faktiske realitetene dukker det raskt opp et spørsmål om hvem som skal være *bærer* av rettighetene. Selv hvis det var enighet om innholdet i rettighetene, hvem er egentlig deres legitime bærere? Hvem er de såkalte "demokratiske subjekter" i Afrika? Mamdani sikter da til forskjellen fra den euro-amerikanske liberalisme, der bæreren av "retten til selvbestemmelse" er nasjonene, mens når det gjelder "menneskerettigheter", er det borgerne. En slik definisjon ville anvendt på en afrikansk virkelighet være så restriktiv at det ville få den uheldige virkning at stemmeretten tas fra stadig økende antall grupper og individer, på grunn av borgerkrig, etniske konflikter, territorielle grenser, relativt fraværende "nasjonalstat" og manglende regler for statsborgerskap, argumenterer Mamdani (1998):

The African context is one where the liberal notion of rights as an attribute of citizenship has increasingly anti-democratic consequences

(*ibid*:98)

For er menneskerettigheter det samme som borgerrettigheter?, spør Mamdani, og peker på at liberal teori er formulert rundt to konstruksjoner; borgerskap og markedet, den ene en gjenstand for politisk liv, den andre av økonomisk liv. Paradoksalt er kravet om at liberalisme er en teori om markedet tyngre enn at den er en teori om rettigheter, mener Mamdani. Dens statiske karakter er understreket av to relaterte

påstander: at retten til selvbestemmelse ikke er mulig uten etableringen av en stat, og at bærerne av ”menneskerettigheter” er medlemmer av et politisk fellesskap (stat).

Mamdani mener at begge disse påstandene må granskes på nytt skal man skape en meningsfull demokratisk reform i konteksten av dagens Afrika.

6.2.4 Påstand: ”Rettigheter må ta utgangspunkt i fellesskapet, ikke individet”

En gjennomgående argumentasjon i tekstene er at Afrika har en annen *balanse* mellom individ og fellesskap enn i den konteksten det vestlige liberaldemokratiet vokste fram i. Hvilke reelle muligheter har et individ? Klarer det seg uten fellesskapet? Hvis ikke, er det et mål at det skal gjøre det? Individuelle reelle valgmuligheter vil for oss si alt fra å bestemme hvilken utdanning vi skal ta i hvilken by, til å velge hvilke interessegruppe som er best for å fremme våre egne interesser⁷⁴.

Claude Ake tar utgangspunkt i spørsmålet om det i det hele tatt gir mening å snakke om *individuelle* rettigheter for folk på landsbygda i Afrika når omlag 60 prosent av befolkningen bor der og driver landbruk (1994). Her er avhengigheten av hverandre og fellesskapet stor, individualisme er rett og slett direkte utrygt, mener Ake. For de fleste afrikanere på landsbygda er slike valgmuligheter sterkt begrenset; store deler av dagen kan gå med til for eksempel å skaffe mat og vann til familien, både gjennom arbeid for å kunne selge jordbruksprodukter og til dyrking av mat til eget forbruk, påpeker han. Uten fellesskapet (slekt eller landsby) er mange fortapt, og exit-mulighetene er få.

Ake mener derfor at liberaldemokrati må ta opp mer av sosialdemokratiets elementer for at det kan være en legitim styreform i fattige land; de individualistiske liberalismefunderte elementene er altfor framtrædende i den vestlige formen. I liberalismen er det sentralt at mennesket må få bestemme over seg selv, så framtidig det ikke skader andre mennesker; dette er fjernt fra både det mulige – og det ønskelige, mener Ake.

6.2.5 Oppsummering

Gjennom sin argumentasjon viser forskerne klart at retorikken fra ”utviklingsparadigmets” tid er forbi; den gang politiske og sivile rettigheter ble oppfattet som en ”luksus” man ikke kunne ta seg råd til i prosessen med å skape

⁷⁴ Det er imidlertid innvendinger fra blant annet kommunitarianister, som mener at individer i Vesten ikke operer autonomt, men som del av ulike fellesskap, og det som kan tilsynelatende se ut som et individuelt valg er i realiteten sterkt influert av normer, strukturer, tradisjoner og ulike fellesskap personen tilhører.

økonomisk vekst og utvikling i de afrikanske landene. Analysen av tekstenes rettighetsargumentasjon har vist at det ikke er politiske og sivile rettigheter og friheter i seg selv som utfordres, men ”innpakningen” med liberalisme og manglende definering av hva rettighetene kan brukes til å oppnå – som folkelig deltakelse og en velferdsstat. De kritiserer en ensidig vektlegging av slike politiske og sivile rettigheter og friheter, og demokratiseringsprosesser der valg ble innført ovenfra og utenfra; for fort; og uten målsetting om å oppnå et demokrati som også omfatter sosiale og økonomiske sfærer (rekkevidde).

Rettighetsargumentasjonen kan således forstås som et uttrykk for ønsket om et substansielt og omfattende demokrati. Rettigheter må kunne anvendes og få betydning, altså at de demokratiske virkemidlene politiske og sivile rettigheter faktisk er meningsfulle for å oppnå demokratiske og selv instrumentelle mål. Dette henger også sammen med de folkevalgtes behov for legitimitet; at det er gjennom demokratiet, og ikke utenom, at folket kan nå fram med – og få realisert sine behov.

Uten å ha hatt demokratisering spesielt for øye ved utvalg av relevant argumentasjon i tekstene, er synet på rettigheter og hvordan de kan oppnås unektelig nært sammenknyttet. Her understrekes både kontekstavhengighet og behov for mer empirisk analyse av erfaringer med politiske og sivile rettigheter i afrikanske land, samt at universaloppskrifter ikke er mulig. Det er imidlertid forskjellige oppfatninger om hvor ”farlig” et formalistisk demokrati oppfattes, om det er et uunngåelig førstesteg på veien mot et substansielt demokrati, eller om det er feil å ta utgangspunkt i en vestlig demokratiseringsmodell. Hovedinnvendingen mot de formalistiske demokratiene på 1990-tallet er at de ikke kom til gjennom kamp nedenfra og innenfra, men ovenfra og utenfra. I tillegg påpekes både elementer i afrikansk kontekst og eksterne faktorer. Av interne årsaker nevnes etnisitetsdimensjonen; skillet mellom landsbygda og byene; det at en vestlig individualismetenkning er fjern for folk på landsbygda. Mkandawire påpeker eksterne faktorer som hindrer de politiske og sivile rettighetene fra å være effektive virkemidler for å oppnå for eksempel sosiale og økonomiske.

6.3 Stat og økonomi

Liberal democracy reproduced in the political sphere the core values of the market, with the result that it appears to be the political correlate of the market

Ake (2000:21)

I den vestlige liberaldemokratidiskursen er det sentralt at staten og demokratiet må være begrenset slik at de liberale verdiene ikke trues, og ikke markedsøkonomiens og sivilsamfunnets frie spillerom innskrenkes. Den liberale ideen om en begrenset stat innebærer et skille mellom offentlig og privat sfære, der 'privat' kan forstås som alt fra autonomt sivilsamfunn, marked, privat eiendom til familie og private relasjoner og personlige overbevisninger. I liberaldemokratiteorien vektlegges en begrenset stat der de folkevalgte kun har beslutningsmyndighet over et relativt begrenset rom i den økonomiske sfære. I dominerende vestlig teoretisering om demokrati i Afrika understrekes også behovet for en økonomisk *middelklasse*. Den skal få fart på økonomiske prosesser, og å redusere statens rolle for å skape økonomisk liberalisering, som igjen vil ha positive virkninger for demokratiet.

Med tanke på at den gjennomsnittlige gjelden per afrikansk innbygger er 375 USD, og den gjennomsnittlige afrikaner lever for under 1 USD om dagen, er det ikke overraskende at spørsmålet blir reist om hvorvidt deres behov kan ivaretas av en begrenset stat der markedskreftene skal "ordne opp"? Hvilken rolle mener så de utvalgte afrikanske forskerne at markedsøkonomi og stat bør/ikke bør spille?

6.3.1 Påstand: "Dagens svake afrikanske stater må ikke begrenses!"

Claude Ake lurer på hvilken stat som egentlig skal skjæres ned for å skape demokrati – for hva slags offentlig sektor hadde afrikanske land egentlig før strukturaljusteringsprogrammene tidlig på 1980-tallet krevde privatisering? Ake mener at dette beror på en misoppfatning av staten i Afrika og dens domene – for staten er jo meget svak, mener han, den har verken penetrerende eller intervensjonskapasitet (2000:155). Det er mer et spørsmål om hvilke sfærer staten *ikke* griper inn i, for eksempel om de sørger for grunnskole og helsetjenester eller ikke. For folk på landsbygda i Afrika har "staten" i en slik betydning ofte vært fraværende⁷⁵, mener Ake, men staten som undertrykkingsapparat derimot, har vært tilstedeværende. Det at lederne personlig har beriket seg gjennom "statsbedrifter" og andre statlige inntekter (bistand, lån) er også et problem, mener Ake, men at medisinen skal være å begrense en svak, dog maktkonsentrert autoritær stat, uten å samtidig vie oppmerksomhet til å bygge opp en demokratisk stat, er en uforståelig politikk fra de mektige finansinstitusjonenes side. For å kunne bygge opp et demokrati i Afrika, som har

⁷⁵ Dette illustreres blant annet av Den sentralafrikanske republikk, der det sto et skilt utenfor hovedstaden "her slutter staten" (Bierschenk og Sardan 1997)

betydning for mer enn elitene i byene, er det ut fra hans oppfatning viktig med en aktiv, desentralisert og intervenserende stat, som tilrettelegger for at befolkningen blant annet får kapasitet til å benytte politiske og sivile rettigheter og friheter, og til å delta i demokratiske prosesser.

En liberal stat er ifølge Ake autonomisert, det vil si relativt uavhengig av alle sosiale klasser og grupper, i et samfunn som allerede er et markedssamfunn. I en slik liberal stat gjelder prinsippet om at så lange man ikke bryter loven, kan man gjøre hva man vil, mener Ake, og lov og rett er således markedsfenomener, noe som er en dyd av nødvendighet siden samfunnet er atomisert, interessene er private og i reell eller potensiell konflikt med andre. Og hvordan passer dette i Afrika? For det første er afrikanske land generelt i liten grad å regne som markedssamfunn, påpeker Ake. Han viser til at flertallet av befolkningen er engasjert i landbruk, der markedsøkonomi i vestlig forstand knapt er tilstede. Den virkelige private sektoren, i form av antall involverte, er den *uformelle sektoren*, men her det ikke ”lønnsarbeid” og ”kapitalisme” slik som i den såkalt industrielle vestlige formen, understreker Ake (2000:164).

For det andre argumenterer Ake for at utviklingen av varerelasjoner i Afrika er begrenset, og følgelig den sosiale atomiseringen og individualismen. Egne interesser oppfattes mer som fellesinteresser, og følgelig ikke i konflikt med andre individer.

Til slutt peker Ake på at det politiske samfunnet i afrikanske land ikke er tilstrekkelig homogenisert til å være en ”offentlighet” som spiller en rolle i forhold til staten, noe som er nødvendig for den politiske deltakelsen. Han bruker aksjeeiere i et aksjeselskap som metafor, der medeierne har klare incentiver til deltakelse, mens de som ikke har aksjer i selskaper finner liten vits i – eller rom til – å delta i diskusjoner og beslutningsprosesser. I Afrika er ikke staten et slikt aksjeselskap der hele folket ser sin deltakelse som nødvendig eller instrumentell; det er i stedet tale om staten som et ”contested terrain” der ulike nasjonaliteter, subnasjonaliteter, ”etniske” grupper og andre slåss for ressurser og makt (*ibid*). Dette knyttes til argumentasjonen om viktigheten av folkelig deltakelse for utvikling (Ake 1996).

Adebayo Olukoshi stiller seg undrende til hvordan noen i beste mening kan tro at det å redusere statens rolle kan føre til økonomisk vekst og demokratisering i den afrikanske konteksten. I tillegg mener han at det er uforståelig at vestlige donorer stilltiende er med på å støtte opp om strukturtilpasningsprogrammene; hva hadde vestlige land vært uten aktive stater etter den andre verdenskrigen? (1998a:16). I gjenoppbyggingsprosessen var staten som entreprenør helt sentral, og velferd til

folket en viktig forutsetning for å skape stabilitet og vekst, påpeker Olukoshi. Hvorfor skal afrikanere slå seg til ro med et demokratiinnhold som foreskriver en begrenset stat; en forenklet og forsimplert versjon av vestlig demokrati? Olukoshi påpeker at på den tiden da Afrika fikk sin uavhengighet, var statlig intervensjon vanlig, både i øst og vest. At staten skal ha en slik rolle som den nyliberale doktrinen legger opp til, samsvarer ikke med noen annen kjent erfaring i nyere verdenshistorie, påpeker Olukoshi⁷⁶. Det er ikke før mot slutten av 1970-tallet, da nyliberalismen begynte å ta form, at statens rolle ble angrepet – og vestlige stater følgelig ble redusert, påpeker han. På bakgrunn av dette er det unektelig komparativt sett urettferdig at Afrika får krav om at staten skal minimaliseres, når Vestens velstand kan forklares med aktive stater, skriver Olukoshi (1998a:16).

6.3.2 Påstand: "Uavhengig kommersiell klasse ingen garanti for økonomisk vekst"

Adebayo Olukoshi utfordrer også den rådende oppfatningen i vestlig teoretisering om at fraværet av en uavhengig kommersiell klasse/økonomisk "borgerskap" er en årsak til den manglende økonomiske veksten og demokratisering i Afrika. For det første mener han at det er mange andre faktorer som bedre forklarer manglende vekst; for det andre at empiriske studier⁷⁷ av afrikanske land har vist at et slikt sjikt ikke nødvendigvis har bidratt til økonomisk vekst; slike grupperinger har snarere hatt en antidemokratisk kraft heller enn det motsatte (1999:457). Olukoshi mener at dette illustrerer hvor varsom man må være med å anvende vestlig teoretisering om demokrati og demokratisering på den afrikanske konteksten.

6.3.3 Påstand: "Allerede nok begrensninger for en begrenset stat"

The internal complications created by the implementation of the unpopular SAPs which, fifteen years after their introduction, have not succeeded in reversing the continent's economic decline while exacting an immense social cost, represent one of the greatest threats to the current democratic project in Africa.

(Adebayo Olukoshi 1995b:5)

Den afrikanske debatten omkring og kritikken av strukturalistiske programmer (SAP), ikke minst når det gjelder deres virkninger på demokratisering og økonomisk vekst, har vært omfattende og inkludert en lang rekke afrikanske

⁷⁶ Han viser til en rapport fra UNRISD (1995) som påpeker det samme.

⁷⁷ Olukoshi viser til D. Liabes (1995): "Entrepreneurs, Privatization and Liberalization: The Pro-Democracy Movement in Algeria"; egen artikkel "Bourgeois Social Movements..." i Mamdani og Wamba-dia Wamba 1995; og Mkandawires (1996) "Economic Policy-making".

forskere. Det er svært sjelden å finne en afrikansk forsker med tilknytning til afrikanske forskningsmiljøer og debatten i Afrika som forsvarer innføringen av programmene, og ser noen positive forbindelser mellom demokratisering og SAP⁷⁸. Debatten om SAP har vært omfattende fordi afrikanske forskere har oppfattet nettopp disse programmene som det sterkeste innhøget i afrikansk politikk, forsterket av kravet om 'good governance' og avholdelse av flerpartivalg.

Thandika Mkandawire og **Adebayo Olukoshi** har vært ledende skikkelser på dette forskningsfeltet og i den afrikanske debatten om temaet. Som Mkandawire sier i forordet til en oppsummerende bok om afrikanske perspektiver på strukturtilpasning⁷⁹:

A dominant view among African scholars is that Africans should reenter the debate and assume the leading role in defining the continent's development agenda. The increasing need to think ourselves out of the crisis demands that we build on the lessons learned so far under the SAPs.

(Mkandawire og Soludo 1999:xii)

Relevante temaer i den afrikanske forskningen på strukturtilpasning, stat og demokrati er i denne sammenheng koblingen mellom økonomi og politikk; hvordan staten i Afrika er langt fra autonom; hvilke effekter økonomisk liberalisering gjennom SAP har hatt og har på demokratiseringsprosessen; og hvordan SAP begrenser demokratienes reelle handlingsrom. Olukoshi og Mkandawire (1995) understreker at afrikanske land i praksis i stor grad er *strukturelt* forhindret fra å utvikle en vestlig type markedsøkonomi i en sfære med begrenset stat, noe en diskusjon om mulighetene for demokrati i Afrika, liberalt eller ikke, ikke kan overse.

De mener at Verdensbanken ble nervøse da de oppdaget av demokratibevegelsene i Afrika var anti-SAP-orienterte, siden målsettingen med å kreve politisk liberalisering var at det ville være mer positivt for gjennomføring av SAP – i motsetning til den manglende suksessen under de autoritære ettpartistatene (Mkandawire og Olukoshi 1995:6; Mkandawire 1994:166).

Hva er så grunnlaget for kritikken mot SAPs virkninger på demokratisering? Mkandawire legger vekt på følgende: For det første har ikke privatiseringen ført til frigjørende og strukturer, men derimot ført til uformalisering av økonomien og marginalisering av store deler av befolkningen, som i praksis står uten muligheter til

⁷⁸ I bibliografien til Buijtenhuijs og Thiroit (1995) *Democratization in Africa 1992-1995, a bibliography*, står det at det er én afrikansk forsker som har vært positiv, med henvisning til Ghanas erfaringer- G.K. Bluwey.

⁷⁹ *Our continent. Our future. African perspectives on structural adjustment.*

formell politisk organisering. For det andre har programmene påvirket legitimiteten til nyvalgte regjeringer; når SAP ikke fører til forbedringer i folks levekår, men tvert i mot, er dette et dårlig *sosialt* grunnlag for nyvalgte regjeringer, uansett om det er opposisjonen eller det eksisterende autoritære regimet som vinner. For det tredje er afrikanske land gitt lite rom til reelle valgmuligheter og forhandlingsrom på nasjonalt nivå (Mkandawire og Soludo 1999:75). I tillegg er Afrikas (sør for Sahara) eksterne gjeld mer enn fordoblet siden programmenes start på begynnelsen av 1980-tallet, uten en tilsvarende økonomisk vekst for å opprettholde betjeningsevnen (*ibid*:88).

Mkandawire beskriver demokratiene i Afrika på 1990-tallet som **”choiceless democracies”** (1996:43;1999). Dette er et resultat av svake stater som ikke har greid – selv om de hadde villet – å motsette seg kravene i SAP (og bistandskondisjonalitet). Han mener det er en slags selvmotsigelse, at når folket velger sine representanter og støtter partienes valgprogrammer, har disse folkevalgte begrenset reell beslutningsmyndighet på grunn av at midlene i budsjettet allerede i stor grad er bundet opp til ulike formål. Dette gjelder gjeldsbetjening; påtvunget markedsliberalisering; reduksjon i offentlig sektor; opphevelse av pris- og rentekontroll; samt sterkere bånd på bilaterale bistandsmidler (som ofte brukes til å ”lappe sammen igjen” noe av det som går i oppløsning når offentlig velferd raseres, gjennom programmer for helse/utdanning/infrastruktur o.l.). Den demokratiske konkurransen og prosessen får følgelig et uhyre snevert spillerom, og Mkandawire sammenlikner de afrikanske parlamentenes rolle i forhold til internasjonale finans-og bistandsinstitusjoner med folkevalgte i vestlige land, som i globaliseringens tidsalder mister stadig mer makt til marked og transnasjonale selskaper (1999).

I tillegg påpeker Mkandawire at det demokratiske rom innskrenkes i mange tilfeller av forgjengernes handlinger i form av for eksempel statsgjeld; struktur- og stabiliseringsprogrammer inngått av forrige regime; manglende reguleringer for transnasjonale selskapers investeringer og ressursbruk; sterk konsentrasjon av rikdommer; patron/klient-nettverk; og generelt en skjev fordeling av goder og byrder i samfunnet (*ibid*). Hvordan kan da tillit til makthaverne bygges opp gjennom økt legitimitet til den demokratiske staten, når folket ikke kan stille dem til ansvar – fordi det som er skjedd ligger utenfor deres makt- og myndighetsområde? Dette betyr ikke at de demokratiske styresettene *uten* eksterne krav og politikk påført utenfra ellers nødvendigvis ville ha skapt utjevning og økonomisk vekst; Mkandawires poeng er at tapet av reelt folkestyre har alvorlige konsekvenser på flere felt.

Er genuint (liberal-)demokrati i det hele tatt forenlig med de facto-overføring av myndighet til de Washington-baserte institusjonene, som ikke er ansvarlige overfor det folket som påvirkes av deres politikk? spør Mkandawire. Er en demokratisk kontrakt mellom staten og det sivile samfunn mulig der eksternt-innførte strukturtilpasningsprogrammer undergraver myndighetenes evne til å møte et minimum av velferdsbehov, og tvinger i stedet myndighetene til å være avhengig av de sikkerhetsnettene som donorene har utformet og holder ved like økonomisk?

Folkevalgte representanter i afrikanske land som er satt under strukturtilpasning har ifølge Mkandawire dermed en enorm utfordring: å stå ansvarlig overfor sine velgere eller overfor kreditorene; – begge samtidig har vist seg vanskelig. Dersom en valgt regjering prioriterer å tilfredsstille kravene fra lokale valgkretser, vil de raskt risikere å miste økonomisk støtte utenfra, påpeker Mkandawire (1994:172). Olukoshi (1995a) mener i tillegg at det klart er lettere for afrikanske makthavere å stå ansvarlig overfor Verdensbanken og IMF; det gir elitene flere fordeler enn å for eksempel gi etter for velferdskrav nedenfra. Låne- og bistandsavhengigheten bidrar også langt på vei til at folkevalgte ikke har noe valg; uten lån og bistand – som strategi for å få større reell demokratisk makt – vil mange afrikanske økonomier kunne bryte helt sammen (ibid).

Mens Verdensbanken argumenterte for at demokrati er positivt fordi folkevalgte representanter må gjøre en god jobb for å kunne bli gjenvalgt (1991), påpeker Mkandawire at i den afrikanske konteksten er dette lettere sagt enn gjort. Når SAP medfører store kutt i offentlig sektor, og folket protesterer, er det da rettferdig at de skal stemmes ut av parlamentene, når det som skjer ligger utenfor deres handlingsroms rekkevidde? (1994:166).

Olukoshi mener at en viktig innvending mot SAP er at programmene favoriserer autoritære strukturer, ikke demokratiske, siden de medfører folkelige protester de folkevalgte i liten grad kan lytte til (1995b:26). Han påpeker også at den manglende reelle belslutningsmyndigheten (jfr. "choiceless"-begrepet) er mest framtrædende når det gjelder valg av økonomisk politikk, både i form av hvilke politiske instrumenter som kan velges, og hva den skal bestå av. Olukoshi mener at hvis ikke staten, på grunnlag av nasjonal konsensus- og koalisjonsbygging, skal spille en aktiv rolle her, er det vanskelig å se hvordan et lands økonomiske politikk skal kunne bære frukter (1999:459). Dette er til stor forskjell fra Verdensbankens "bringing the state back in"-policy (1997), der statens rolle ble understreket, men kun for å tilrettelegge for

markedsreformer; det ble ikke utdypet hvordan den skulle legge til rette for demokratisering (1999:460).

Olukoshi mener det sentrale spørsmålet må være hva slags politisk og økonomisk rammeverk som vil tillate Afrika å frigjøre og kreativt kanalisere folks energi og skaperevne i retning av utvikling og demokrati. Han mener staten må tilrettelegge for folkelig deltakelse, noe som utfordrer den vestlige demokratioppfatningen, og at en dynamisk modell for statlig intervensjon i økonomien må utvikles. Han ser for seg en blandingsøkonomi, kombinert med en demokratisk utviklingsstat (2000).

Yusuf Bangura (1995, 1998) diskuterer forholdet mellom den uformelle sektor og demokrati. Han mener at det er en stor utfordring at økonomiene stort sett er jordbruksorienterte (1998:1) og at omfanget av den uformelle økonomien er enorm. Bangura mener det langt fra er innlysende at denne økonomien uten videre kan gå hånd i hånd med et formelt demokrati. Tidligere har det store omfanget av uformell økonomi undergravd legitimiteten til de postkoloniale styringssystemene, og dermed utfordret de formelle institusjonenes rolle. Hvordan nye grunnlover vil forholde seg til dette, vil være av stor betydning, påpeker Bangura (1995).

Peter Anyang' Nyong'o (1995a:22) argumenterer for betydningen av statlig reform for å kunne skape et demokrati. I denne reform- og restruktureringsprosessen er den folkelige deltakelsen meget viktig, og dette er en prosess og en demokratikamp som vil ta tid. Hvis slik statlig reform skjer ovenfra, er det stor fare for at demokratiet undermineres, mener Nyong'o. Nedbygging av staten svekker nasjonale institusjoner og stimulerer folk til å søke beskyttelse på et etnisk og regionalt grunnlag i stedet, påpeker han videre.

6.3.4 Statens legitimitetsgrunnlag

Men det er ikke bare struktureltilpasningsprogrammene som byr på legitimitetsproblemer for afrikanske folkevalgte ledere. Også statsborgerskap og skattegrunnlag spiller inn.

I vestlige nasjonalstater er statsborgerskap en relativt uproblematisk ting, og skattegrunnlaget gjør at statskassen har midler til å skaffe legitimitet i folket. Men som **Mamdani** påpeker (i 6.2.3) er det ikke uten videre innlysende i afrikansk sammenheng hvem som er statenes "demokratiske subjekter"; fødested, bosted, arbeidssted og etnisk tilhørighet på tross av statsgrensene. **Olukoshi** fokuserer også på dette, og mener at diskusjonen om statsborgerskap så langt har vært for snever; i

tillegg til å avklare det ovennevnte er det er *sosialt* statsborgerskap som er Afrikas utfordring; det er det som kan bygge opp en demokratisk stats legitimitet. Dette rører igjen ved instrumentalismedebatten (jamfør diskusjon i forrige kapittel), om hvorvidt folket støtter demokratiseringsprosessen eller det demokratiet som er oppnådd hvis det ikke medfører konkrete forbedringer i folks levekår. **Bangura** mener at selv om demokratiske verdier er verdt å forsvare, så må de ikke gjøres absolutte eller dyrkes, fordi ikke noe demokratisk system kan bestå som ikke tar hensyn til befolkningens levekår, det er fra det legitimitet oppstår, og konsolidering av demokrati er mulig (1992).

Mkandawire og Olukoshi (1995:47) mener at skattemulighetene i Afrika generelt er så dårlige at de i stor grad reduserer det politiske handlingsrommet. De mener at hvor mye skatterom ('fiscal space') staten trenger for å sikre sin legitimitet, avhenger av den politiske konstitueringen av sivilsamfunnet og dets politiske organisering og tradisjoner, så vel som folkets materielle forventninger (*ibid*).

6.3.5 Oppsummering

I analysen av de utvalgte tekstene, har det kommet fram at forskerne argumenterer mot at en redusert stat og sterk økonomisk liberalisering er løsningen for Afrikas problemer. De mener at økonomisk vekst snarere må oppnås gjennom et aktivt utviklingsdemokrati som inkluderer folkelig deltakelse. Synspunktene utfordrer klart flere sider ved den vestlige liberaldemokratidiskursen, særlig Verdensbankens og IMF's strukturtilpasningsprogrammer – forstått som nyliberalisme og det minimalistiske demokratibegrep – og den politiske bistandskondisjonaliteten som støttet opp under programmene. Disse er uforenlige med demokrati, hevder flere av forskerne .

Synet på statens og økonomiens rolle er også knyttet til en argumentasjon om afrikanske lands manglende forutsetninger generelt for markedsliberalisering. Dette betyr ikke at de utvalgte afrikanske forskerne er talsmenn for en sentralstat med planøkonomi, eller at de ønsker en dominerende stat som forhindrer individuelt initiativ til økonomisk utfoldelse. Som Olukoshi sier: "What Africa needs in its quest for development is not less state, but better state action" (1996c:150). Det understrekes også av flere at det er et spørsmål om hvilke sfærer staten intervensjoner i, og til fordel for hvem; og der er kontrastene mellom en solid og aktiv velferdsstat, og en nypatrimonial og undertrykkende stat stor.

Argumentasjonen i tekstene er klare uttrykk for et omfattende demokratisyn; at det må ligge mer inn under folkevalgtes sfærer og kontroll for å sørge for at flertallet av Afrikas befolkning ”kommer seg på beina” enn kun en begrenset stat og et fritt marked. Dette betyr ikke at et visst økonomisk utviklingsnivå anses som betingelse for at en demokratisk stat skal kunne oppstå; argumentasjonen heller den andre veien – at et reelt og omfattende demokrati er meget viktig for å skape økonomisk utvikling og vekst som kommer Afrikas fattige til gode. Olukoshi påpeker at det er oppmuntrende med empiri som viser at demokratisering er mulig uten et høyt økonomisk utviklingsnivå - å tro noe annet vil være en selvmordserklæring for demokratiseringsprosessen i Afrika (1998:17).

6.4 Det sivile samfunnet og demokrati

I den vestlige liberaldemokratiforståelsen – både i praksis, teoretisering og kondisjonalitet - ligger det en klar vektlegging av det autonome sivile samfunnet, som opererer i rommet mellom den statlige og private sfære.

Etter 1990 har det imidlertid vært en meget interessant teoretisk debatt⁸⁰ om begrepet, både i vestlig og tredje verden-kontekst; en debatt som også er knyttet til ulike ideologiske oppfatninger av hva et slikt samfunn vil si. På den ene siden er de som oppfatter sivilsamfunnet som ”statsstøttende” ; på den andre siden de som mener det er ”statsutfordrende”. Jeg vil her se hvordan ulike oppfatninger om det sivile samfunnets rolle kommer til uttrykk i de afrikanske tekstene som tar opp temaet. Mener forskerne at den rollen det vestlige demokratisynet tillegger sivilsamfunnet er forenlig med den afrikanske konteksten?

6.4.1 Påstand: ”Afrikansk sivilsamfunn er forskjellig fra vestlig”

Claude Ake (2000) argumenterer mot den rådende vestlige oppfatningen om at det sivile samfunn er som noe som skal virke *mot* staten, i stedet for i samarbeid med den. Han kritiserer vestlige teoretisering som mener at de såkalte ”sosiale sikkerhetsnettverk” som folk under de undertrykkende statene har skapt seg nå tillegges demokratisk potensiale. Ake mener dette er altfor enkelt, og påpeker at slike nettverk har begrenset potensiale for demokratisering; de bidrar ikke i seg selv til pluralisering av maktsentra (*ibid*:154). Dette fordi de vil forbli isolerte hvis de ikke

⁸⁰ F.eks. Cohen og Aratos (1992) ”Civil society and political theory” peker på mange elementer i denne debatten. Også Habermas’ ”offentlighetsbegrep” (1971) er relevant her, og Anthony Giddens’ (1999) ”den tredje vei”-begrep.

aggregeres på et høyere organisasjonsnivå, det rommet folk skaper seg lokalt er ikke ensbetydende med et *demokratisk* rom – og det er det som kan bidra til reell demokratisering. Dette begrunner han igjen med en mistro til hvordan privatisering og et aktivt organisasjonsliv i seg selv skal kunne sørge for velferdsordninger og sosiale og økonomiske rettigheter til Afrikas fattige. Om det sivile samfunnet fungerer til alles beste i Vesten, så er ikke det i seg selv noen grunn til at det skal gjøre det i Afrika, – og om det fungerer slik i Vesten, kan absolutt diskuteres, mener Ake (*ibid*). Selvsagt er et blomstrende organisasjonsliv nødvendig og viktig i Afrika for å stimulere den folkelige deltakelsen i politiske beslutningsprosesser, og som forutsetning for utvikling, understreker Ake, men ikke som i den statsfiendtlige vestlige oppfatningen.

Mahmood Mamdanis eksplisitte kritikk mot det vestlige sivilsamfunnbegrepet tar utgangspunkt i den afrikanske konteksten. Han var en av lederne for et stort forskningsprosjekt i regi av CODESRIA om sosiale og folkelige bevegelser i Afrika⁸¹, der utgangspunktet bevisst var 'sosiale bevegelser' heller enn 'sivilsamfunn' (1995a:6).

Mamdani kritiserer både statssentrerte og samfunnssentrerte perspektiver blant nordamerikanske forskere, og stiller spørsmål ved de universalistiske pretensjonene i et sivilsamfunnsstyrt perspektiv (1995:603). Selv om mange vestlige akademikere nå åpner for at demokrati allikevel er mulig uten en rekke forutsetninger, mener Mamdani at oppfatningen om "history by analogy rather than history as a process" fortsatt sitter dypt igjen i den vestlige tankegangen; det at Afrikas forutsetninger for demokrati ble vurdert ut fra vestlig erfaring, da særlig i forhold til det sivile samfunnets rolle (1996:12). I europeisk sammenheng var overgangen til sivilsamfunn et produkt av overgangen til kapitalisme, og hadde ofte likhetstegn med "borgerlig samfunn" jamfør Hegels og Marx' analyser, påpeker Mamdani (*ibid*).

Mamdani er kritisk til et sivilsamfunnbegrep som er avgrenset til 'den moderne sfære', der organisasjonene er erklært ut fra en *differensiering* mellom det politiske og det sosiale, og mellom det sosiale og økonomiske. Dette kan komme i konflikt med et sivilsamfunnbegrep som ikke har en slik differensiering i bunn; snarere sterkere innslag av *diffusjon* mellom de sosiale, politiske og økonomiske sfærer. Han

⁸¹ Prosjektet startet med en konferanse i 1988, og kulminerte i 1995 med antologien "African studies on social movements", redigert sammen med kongolesiske Ernest Wamba-dia-Wamba.

utfordrer hele sivilsamfunnsbegrepet, begrunnet med at det er så ladet av vestlig historie at det ikke uten videre er fruktbart i afrikansk kontekst (1995a).

Videre kritiserer Mamdani det vestligdefinerte sivilsamfunnsbegrepet ved å argumentere for at i afrikansk sammenheng vil betydninger å la ”rommet mellom den statlige og private sfære” bety en god del frivillige, ekstremistiske, ikke-statskontrollerte grupper, som langt fra er demokratiske eller kan bidra til oppbyggingen av reelle demokratier, men snarere kan skape en politisk ustabilitet som vil kunne motvirke demokratiseringsprosessen. Oppbygging av demokratiske sosiale og politiske bevegelser og organisasjoner er derimot viktig for prosessen, og dette inkluderer fagbevegelser, næringslivsgrupper og folkelige grasrotorganisasjoner (1995:6). Han påpeker imidlertid at det er forskjell på en *sosial* og en *folkelig* bevegelse; demokrati er ikke bare et folkelig prosjekt, men noe som også involverer de ulike brede spekter av sosiale krefter og organisasjoner. Sosiale bevegelser må ikke sidestilles med ikke-statlige organisasjoner (NGOer) generelt, siden de både kan romme initiativer som er anti-statlige og sterkt politiserte (*ibid*:7). Et skille mellom sosiale og politiske bevegelser er ikke nødvendig, heller ikke mellom ’bevegelse’ og ’organisasjon’, der sistnevnte raskt høres ut som avledning av førstnevnte, mener Mamdani (*ibid*). For sosiale bevegelser i Afrika må ikke handle om bare å opponere mot staten, men også å redefinere statens form, understreker Mamdani (*ibid*:34). ’Sosiale bevegelser’ ble derfor i det nevnte forskningsprosjektet definert som ”utkrystalliseringen av gruppeaktivitet autonom fra staten, uten å skille mellom ’klasse’ og ’samfunn’; elite- eller folkelig orientert; politisk eller sosial; eller et organisert eller uorganisert initiativ” (*ibid*:7). Styrken i denne definisjonen var ifølge Mamdani at den var forankret i *afrikanske forskeres egen forståelse* av konkrete sosiale prosesser på kontinentet⁸². Dette i motsetning til å ha brukt definisjoner som kom til i en annen kontekst, som da ville være *a priori*-oppfatninger. I antologien konkluderer da Mamdani også med at det er tilstrekkelig å forholde seg til sosiale, folkelige og politiske bevegelser og organisasjoner som søker endring og demokratisering; at det ikke er nødvendig å konstruere et afrikansk sivilsamfunnsbegrep. Han mener i tillegg at et analytisk skille går mellom *sosiale* krefter (entreprenører, arbeidere, studenter, kvinner, bønder), og *sosiale bevegelser* (etniske, religiøse, kommunistiske, nasjonal frigjørings-orienterte osv.) (*ibid*: 10).

⁸² På bakgrunn av en rekke workshops som ledet fram til artiklene som er samlet i antologien

Et viktig spørsmål for demokratiets framtid i Afrika er om det mulig med et demokrati uten fundamentalistene eller 'tribalistene'⁸³ på sin side? Ligger problemet hos de som ikke aksepterer spillereglene eller i reglene i seg selv? Hvis det er en diskusjon om hvem som kan være del av det sivile samfunn, er det også et spørsmål om hvem som kan delta i et demokrati, hvem som skal ha demokratiske rettigheter.

I *Citizen and subject* (1996) utdyper Mamdani sin argumentasjon, som utfordrer – om enn mer indirekte - innholdet i, og bruken av et vestlig sivilsamfunnbegrep i Afrika. Her tar han utgangspunkt i den koloniale arven og dens betydning for den han kaller ulike former for "citizenships". Han mener det ble etablert to systemer under kolonitiden. Det ble opprettet ett i byene – en såkalt "offentlighet", opprettholdt av koloniherrne; og et annet ble opprettet på landsbygda, det var kun et indirekte styre med "mellommenn" og et system som var institusjonelt avskåret fra byene. Rettssystemet var her annerledes: sedvanelov ("customary law") var det gjeldende, noe koloniherrne forklarte med at "det var tradisjonen". Av disse systemene mener Mamdani at det vokste fram et skille mellom "citizens" i byene og "subjects" på landsbygda. Det sivile samfunnet med byborgere ble "avrasifisert" etter uavhengigheten, men langt fra demokratisert.

Etter uavhengigheten beholdt noen land kolonisystemets "ordning" med sedvanelov på landsbygda, noe Mamdani kaller "desentralisert despotisme", mens andre land fjernet det, og erstattet det i stedet med "sentralisert despotisme". Dette kaller Mamdani "doble statsborgerskap", der det sivile ('civic citizenship') betød medlemskap i sentralstaten, og etnisk medlemskap vitnet om tilhørighet til et "etnisk samfunn" på landsbygda. Gjennom "etniske medlemskap" hadde befolkningen kun sosiale og økonomiske rettigheter, ikke politiske og sivile. Den viktigste sosioøkonomiske rettigheten var retten til jord for å kunne livnære seg.

Dette indirekte styret var en måte å dominere "the free peasantry" på, siden jorda var felles, og markedet var begrenset til produktene av arbeid. De lokale myndighetene ('chiefs'), som ble utpekt av sentralstaten, bestemte hvilke landområder ulike grupper skulle ha tilgang til; ordren var at afrikanere skulle siviliseres som fellesskap, ikke individer (1999). Den såkalte "sedvaneloven" var alltid ovenfra, og i tillegg "oppfunnet" eller "konstruert"⁸⁴.

⁸³ Med 'tribalister' sikter Mamdani til ulike grupperinger som er organisert kun etter etnisk tilhørighet, og begrepet er negativt ladet – 'tribalister' oppfattes som for fokusert på denne tilhørigheten på bekostning av andre tilhørigheter som stat, sosial rolle, yrke osv.

⁸⁴ Lonsdale (1986) kaller dette for "the invention of tradition", om hvordan etnisk tilhørighet ble konstruert av kolonimaktene, på tross av at ulike etniske grupper ikke følte en slik uttalt identitet.

Mamdani argumenterer for at den virkelige makten i Afrika ikke befinner seg i sentralstatene, men i disse lokale autoritetene rundt omkring på kontinentet. Dette systemet må det tas et oppgjør med, mener Mamdani; denne dualismen *må* oppheves for å kunne innføre reelt demokrati i Afrika. Det er meningsløst å avholde flerpartivalg før en reform av lokale maktforhold er gjennomført, det kan til og med være direkte eksplosivt på sikt, advarer han (1996:30).

6.4.2 Oppsummering

Synspunktene som har kommet fram gjennom analyse av de utvalgte tekstene, kan kategoriseres som uttrykk for at det vestlige sivilsamfunnbegrepets *innhold* generelt ikke gir mening i den afrikanske konteksten. Det er først og fremst den ”statsutfordrende” rollen i det vestlige begrepet som kritiseres; slik begrepet framsto gjennom bistandskondisjonalitet og dominerende vestlig teoretisering. Tekstene peker her på behovet for at staten er forankret i sivilsamfunnet, og at det ikke er en sfære som skal motarbeide og virke mot staten. Dessuten påpekes det at det ikke ligger noen garanti om at et slikt samfunn i seg selv vil være demokratisk eller føre til en demokratisering som gavner befolkningen. Mamdani er kritisk til å bruke begrepet ”sivilsamfunn” i afrikansk kontekst i det hele tatt, og mener ’sosiale bevegelser’ og ’sosiale krefter’ er bedre analytiske utgangspunkt for å forstå ulike typer organisering, også politisk opposisjon.

6.5 Pluralisme og flerpartisystem

Pluralisme, verdimessig og politisk, er sentrale ingredienser i liberaldemokrati generelt. Det at individer har så forskjellig oppfatning av det gode liv, er i seg selv en begrunnelse for den begrensede staten. Politisk pluralisme er knyttet til eksistensen av et relativt autonomt sivilsamfunn og politisk kultur. Innenfor en slik plural og sivil politisk kultur konkurrerer politiske partier om makten, og det finnes organisasjoner med en viss autonomi. Individene står fritt til å definere hvordan de vil leve, og dette gir grobunn ulike politiske partier som ivaretar ulike individers interesser.

Flerpartisystem er uløselig knyttet til vestlig liberaldemokrati⁸⁵.

Overfor Afrika kom politisk pluralisme fra Vestens side på dagsorden gjennom flerpartivalgbølgen på begynnelsen av 1990-tallet. Er denne politiske pluralisme-

⁸⁵ Det er imidlertid viktig å her være klar over forskjellen på teoretisk diskurs og den faktiske praksisen, illustrert av liberaldemokratiene USA og Storbritannia, der ”topartisystemet” og valgordningen effektivt hindrer små partier fra å få politisk innflytelse

betydningen relevant for Afrika? Hva slags pluralisme finnes i Afrika? Er reduksjon av staten ensbetydende med at politisk pluralisme vil vokse fram?

6.5.1 Påstand: "Politisk pluralisme kun for de som har økonomisk frihet"

Claude Ake (2000) betegner den vestlige pluralismen som en teori om "homo economicus" – den kalkulerende nyttemaksimerende egoisten som lever i et samfunn med ulike interessegrupper, der alle har forskjellige oppfatninger om hva som er bra – og staten må følgelig være minimal for ikke å trække noen på tærne. Men handler dette om demokrati, spør Ake? Han mener det verken handler om samtykke, ansvarlige makthavere eller individenes rettigheter; den vestlige pluralismeteorien som liberaldemokratiet hviler på, knytter kun 'demokrati' ensidig til interessegruppekonkurranse i en begrenset stat. Han mener at det ikke bare er gjennom flere partier at elektoral pluralisme har mening; uten at han utdyper andre alternativer. Han mener som nevnt tidligere at flerpartivalg kan være en bra start, men det fører ikke demokratiseringsprosessen særlig langt i den afrikanske konteksten; det trengs noe mer (2000:159).

Ake kritiserer først og fremst vestlige aktørers innfallsvinkel til å fremme politisk pluralisme i Afrika. Her kritiseres ikke bare selve den vestlige pluralismeoppfatningen, men også hvordan den søkes oppnådd; det sier mye om begrepet, mener Ake:

The Bretton Woods institutions are really not promoting democracy, but economic liberalisation. But they think that they are supporting democracy by doing just that, since economic liberalisation will, they believe, reduce the role of the state and enhance political pluralism.

Ake (2000:131)

Ake mener vi ikke må glemme hva slags demokrati Vesten så langt har støttet i afrikanske land: valgdemokrati med begrenset dybde, som ser på politisk pluralisme og frie og rettferdige valg som allestedsnærværende og universelt. Men Ake advarer mot at dette kan føre til "the democratisation of disempowerment" (1994b, 2000:154)

Afrikas mange ulike etniske grupper tilsvarer ikke 'politisk pluralisme' i vestlig betydning, understreker Ake. Den vestlige pluralismen angår yrkesvariasjoner, arbeidsdeling, vertikal og horisontal arbeidsdeling, ulike oppfatninger om det gode liv og ulike livsstiler og levemåter – men det afrikanske folket er tvunget til å være mer konformt. Selv om Afrika er pluralistisk på mange måter, er flertallet av kontinentets folk relativt homogene: Den reelle individuelle valgfriheten, "freedom of

opportunity” som er kjernen i ”the American way of life”, er i liten grad er tilstede (2000).

Yusuf Bangura (1998) ser på hvilke forutsetninger Afrika har for en politisk pluralisme á la den vestlige. Han påpeker at i 1998 lå Afrika gjennomsnittlig lavest på de globale statistikkene over politisk pluralisme målt i antall representerte politiske partier (*ibid*:14). Den pluralismen som har kommet til uttrykk i Afrika, særlig etter valgbølgen, har klart vært et *urbant* fenomen, og han understreker derfor utfordringen med å integrere landsbygda og flertallet av befolkningen inn i teoretisering om politisk pluralisme i et demokrati for Afrika (*ibid*:12) Empirisk sett er det imidlertid ingen innlysende umulighet at *etnisk* pluralisme står i motsetning til *politisk* pluralisme. Alle de fem landene som hadde en viss form for flerpartisystem før 1990 var alle multietniske (uten at det var særlig klart skille mellom stat og parti), samt drev tradisjonell jordbruksproduksjon. påpeker Bangura (*ibid*).

Mahmood Mamdani (1996) argumenterer for at pluralisme, slik den framsto i den postkoloniale reformen, ble definert for smalt, med kun den *politiske* dimensjonen spesifisert. Resultatet av dette var dessverre at *sosiale* bevegelser ble skjøvet til side til fordel for de *politiske*, og at grunnlaget for statspartier ble lagt. Den postkoloniale reformen oppmuntret ensidig til politisk, ikke sosialt basert organisering (og den politiske postkoloniale historien i Afrika er ifølge Mamdani følgelig derfor en historie om politiske ledes biografier). Selv om kravet om flerpartisystem var til stede ved uavhengigheten, og pluralisme ble begrenset til det, ble også denne lille fliken av pluralisme ryddet av veien, og ettpartistatene ble stående som en påminnelse om den politiske pluralismens dårlige kår, mener Mamdani.

Men det samme har ifølge Mamdani skjedd på 1990-tallet, men denne gang i en ny ham: *demokrati* har blitt ensbetydende med én politisk prosess, nemlig *gjennomføringen av flerpartivalg*, der det kun er den politiske konkurransen mellom ulike partier og kandidater som har blitt oppmuntret (1998). For å snu denne misforståtte demokratioppfatningen, må ’pluralisme’ i Afrika-sammenheng inkorporere sosiale (og ideologiske) elementer side om side med de politiske, konkluderer Mamdani.

Adebayo Olukoshi argumenterer for at en opprensning i begrepsbruken i pluralismedebatten er nødvendig (1998b:26). Han mener at ”elektoral pluralisme” ikke nødvendigvis er det samme som ”politisk pluralisme”. I tillegg mener han, som nevnt tidligere, at afrikansk tradisjon har blitt misbrukt som legitimitetsgrunnlag for

autoritære ledere. Og selve forståelsen av ”opposisjon” skaper fortsatt problemer, mener Olukoshi, siden ordet knapt eksisterer i afrikanske språk. Han påpeker at det språklig sett betyr det noe å la ”permanent uenighet med en grad av fiendtlighet”, og i en del afrikanske språk inkluderer ikke begrepet elementer som *lojalitet*, å kritisere for å forbedre, komme opp med konstruktive alternativer - snarere er betydningen av å *opponere* å ”ødelegge systemet”, noe som kan få ledere til å tenke at ”systemet må beskyttes mot ødeleggere” (*ibid*). Men Olukoshi mener at det å tro at afrikanske land ikke kan ha demokrati fordi det ikke finnes noe ord for ”lojal opposisjon” eller ”politisk parti” er ekstremt forenklet og på grensen til kulturimperialisme. Olukoshi mener med andre ord at politisk pluralisme *kan* vokse fram i afrikansk kontekst, men at det ikke er noe som tilsier at afrikanske land nødvendigvis må praktisere den slik Vesten gjør, eller at den inneholder de samme elementene.

Yash Tandons argumentasjon er i samme gate som Olukoshis: han mener at flerpartivalg er bra; de politiske systemene må åpnes opp slik at debatt kan foregå. Men han ønsker seg ikke flerpartivalg som resultat av press utenfra, eller basert på forutsetninger som ikke finnes i Afrika, slik som vestlig politisk pluralisme (1996a:25).

6.5.2 Oppsummering

Som vist i dette avsnittet, har mange forskere pekt på at afrikanske land generelt ikke har de samme forutsetningene for politisk pluralisme som vestlige land hadde eller har. Men det betyr ikke at flerpartisystem i seg selv kritiseres, men understrekes at dersom et slikt system er utfallet av et lands prosess fram mot demokrati og demokratisering, er det ikke nødvendigvis politisk pluralisme i vestlig betydning som ligger bak. I den afrikanske konteksten er det andre former for pluralisme det må tas hensyn til – så som sosial og etnisk. Mamdani argumenterer for at politisk pluralisme ikke må defineres for smalt; at det må omfatte mer enn bare et ”grunnlag” for flerpartivalg. Samtidig påpeker Olukoshi at ”fraværet av forutsetninger” ikke må være en hvilepute for ikke å innføre systemer som sørger for politisk konkurranse og valg av representanter.

Hvordan synet på politisk pluralisme utfordrer vestlig liberaldemokratidiskurs, er ett av de spørsmålene vi vil vende tilbake til i neste kapittel, der det gjøres et forsøk på å samle trådene.

7. Oppsummering og konklusjon

Denne hovedoppgaven har belyst hvordan et utvalg av afrikanske forskere utfordrer det som noe forenklet er kalt vestlig liberaldemokratidiskurs.

Etter en oppsummering av bakgrunn for oppgaven og dens analytiske rammeverk oppsummeres først demokratiargumentasjonen blant de utvalgte afrikanske forskerne (7.1); og deretter hvordan denne samt den eksplisitte kritikken utfordrer ulike forståelser av vestlig liberaldemokratidiskurs (7.2). Derneft besvares spørsmålet som ble reist innledningsvis, om hvorvidt også liberaldemokratiteori generelt utfordres (7.3), og til slutt diskuterer jeg oppgavens begrensninger og videre utfordringer for forskning på demokrati i Afrika (7.4).

Mitt utgangspunkt har vært spenningsfeltet mellom *demokrati* som et omstridt begrep og de vestlige demokratiideenes dominans; en dominans jeg mener kom til uttrykk i vestlige aktørers bruk av begrepet etter den kalde krigens slutt, og i tilknytning til valgbølgen i Afrika på begynnelsen av 1990-tallet. Jeg mener at liberaldemokrati må forstås bredere enn *vestlig* liberaldemokrati, og har derfor lagt til grunn et analytisk skille mellom begrepene. I dette ligger det et ønske om å skille ut de av liberaldemokratiets elementer som ikke er knyttet til spesifikke vestlige forutsetninger og kontekst, som for eksempel politiske og sivile rettigheter.

Jeg har også tatt utgangspunkt i at det afrikanske forskere selv oppfatter som en asymmetri mellom egen forskning og den dominerende vestlige forskningen om demokrati i Afrika, og at de utvalgte forskerne *utfordrer* innholdet i denne forskningen og andre forståelser av vestlig liberaldemokratidiskurs.

Mitt primære fokus har vært på demokratidebatten i Afrika; det vil si at mitt utvalg av forskere forholder seg til de på ulike måter har operert/opererer fra kontinentet. Forskerne ble valgt ut på bakgrunn av følgende kriterier: de som ofte siteres/henvises til av andre afrikanske forskere; generelt oppfattes som sentrale i Afrika; kan sies å ha en viss "scholarly importance"; kommet med original og nytenkende forskning omkring demokrati i Afrika; publisert i sentrale afrikanske tidsskrifter (og Afrika-orienterte vestlige); og er eller har vært tilknyttet afrikanske forskningsmiljøer.

Ved bruk av argumentasjonsanalyse, en variant av tekstanalyse, har jeg analysert de utvalgte forskernes tekster om demokrati i perioden 1987-2000. Jeg har i alt sett på 65 tekster fra disse forskerne, og valgt ut relevante påstander, argumentasjon og

konklusjoner. Ikke alle tekstene er brakt direkte inn i analysen, men alle har bidratt til å utdype min forståelse av forskernes demokratiargumentasjon. Argumentasjonsanalyse er passende for mitt formål ved at den er egnet til å bringe klarhet i påstander og argumentasjon i tekster, og er i seg selv en avgrensning av studiens omfang ved at det er *hva* som sies i tekstene – ikke *hvorfor* det sies – som er sentralt. I den oppsummerende tolkningen av selve demokratibegrepene nedenfor, trekkes imidlertid innsikter fra diskursanalyse kort inn.

Det teoretiske rammeverket for *analyse* av de afrikanske forskernes tekster er primært vestlig liberaldemokratidiskurs, og liberaldemokratiteori sekundært. Dette betyr imidlertid ikke at jeg kun har valgt ut argumentasjon som eksplisitt forholder seg til dette teoretiske grunnlaget og vestlige aktørers innflytelse over demokrati i afrikanske land; også forskernes argumentasjon om demokrati generelt har vært gjenstand for analyse. I mange av tekstene er en eksplisitt kritikk av vestlig liberaldemokrati knyttet til diskusjonen om hva slags demokrati afrikanske land trenger. For å bringe klarhet i hva slags egenskaper et slikt demokrati i følge afrikanske forskere generelt bør ha, har jeg valgt å bruke et sett av dimensjoner for klassifisering av demokratiforståelse (presentert i kapittel 3). Dette danner igjen grunnlag for å konkludere i forhold til hvordan vestlig liberaldemokratidiskurs utfordres.

Av avgrensningshensyn har søkelyset for utvalg av demokratiargumentasjon vært rettet mot selve demokratiforståelsen, ikke på ulike ”løsninger” for Afrikas demokratiproblemer og ikke på utfordringene ved *demokratisering* generelt. .

Når jeg nedenfor summerer opp de viktigste funnene i analysen av tekstene, er det viktig å presisere at selv om det mellom de utvalgte afrikanske forskerne finnes forskjellige oppfatninger og vektlegginger, er det fellestrekkene i deres argumentasjon som trekkes fram. Slike trekk er forskernes vektlegging av *demokratiske* elementer som folkelig deltakelse; sosial og økonomisk kapasitet til å delta i demokratiet; og behovet for en aktiv og demokratisk velferdsstat. Jeg mener at analysen av tekstene har vist at det er grunnlag for en slik generalisering, både for både perioden før og etter valgbølgen. Synet på hva slags demokrati afrikanske land trenger er med andre relativt uendret etter gjennomføringen av flerpartivalg på begynnelsen av 1990-tallet. Argumentasjonen i tekstene fra før 1990 er imidlertid mer normativ og visjonær, og til tider retorisk, mens det i tekstene etter 1994 er mer pragmatisme å spore.

7.1 Klassifisering av de afrikanske forskernes demokratioppfatning

Den generelle demokratioppfatningen hos de utvalgte afrikanske forskerne klassifiseres her etter følgende dimensjoner for demokratiforståelse: demokratiets rekkevidde og forutsetninger, grad av substansialitet, og demokratiets form. Disse dimensjonene brukes fordi jeg i studiet av demokrati generelt, og i denne oppgaven spesifikt, mener det er viktig å forholde seg til slike egenskaper ved demokrati framfor ensidig fokus på demokratidefinisjoner.

Jeg tolker demokratiargumentasjonen i de afrikanske forskernes tekster som uttrykk for en oppfatning om at demokratiets **rekkevidde** må være relativt *omfattende*, men ikke i betydningen total demokratisk kontroll over samfunn, stat og økonomi. At et demokrati er relativt omfattende vil si at det inkluderer flere sfærer enn kun de politiske og prosedyremessige, noe afrikanske forskere gir uttrykk for at de ønsker ved å argumentere for viktigheten av en aktiv velferdsstat, som da inkluderer også sosiale og økonomiske sfærer. Ut fra et slikt perspektiv forstås *politikk* som noe som omhandler mer enn prosedyrer knyttet til valg og institusjoner, men også knyttet til økonomi, maktrelasjoner og omfordelingsmekanismer. Det påpekes at i den afrikanske konteksten må staten være aktiv, og intervensjonere til fordel for de fattige. Også når det gjelder hensynet til etnisitet og konflikt, begrunnes et omfattende demokrati; kun et slikt system vil skape grobunn for fredelig sameksistens.

Argumentasjonen kan også forstås som et uttrykk for at det må ligge flere **forutsetninger** til grunn enn visse begrensede politiske og sivile friheter og rettigheter og en "ministat". Mens noen vil mene at markedsøkonomi er en forutsetning for et velfungerende demokrati, er de afrikanske forskerne generelt opptatt av at et reelt demokrati forutsetter både politiske, sosiale og økonomiske rettigheter (og som nevnt en aktiv velferdsstat). En del av forskerne er imidlertid uklare på hvordan slike rettigheter og en aktiv velferdsstat skal oppnås; altså hvordan demokratiseringsprosessen bør forløpe; om et prosedyremessige demokrati er bra som utgangspunkt, eller om det må større omveltninger til for å fjerne hindringene for et reelt demokrati. En nærmere drøfting av dette ligger imidlertid utenfor oppgavens rammer.

Det demokratiet de utvalgte afrikanske forskerne argumenterer for kan også klassifiseres som **substansielt**, noe som igjen forutsetter en relativt omfattende rekkevidde, og at sosiale og økonomiske rettigheter er reelle. I et demokrati med høy

grad av substansialitet anses de demokratiske midlene for viktige i forhold til å nå fram med krav og interesser. Den folkelige politiske deltakelsen bør følgelig omfatte mer enn kun stemmegivning hvert fjerde år. Dette i motsetning til et såkalt *formalistisk* demokrati, der rettigheter og konstitusjoner i praksis ikke har noen betydning for å oppnå noe. Mange av forskerne advarer mot rettigheter som ”tomme skall”; både fordi det ikke gir Afrikas fattige den utviklingen de så sår trenger, men også fordi det bidrar til å ”forurense” selve demokratibegrepet, og bidra til å frata demokratiet som styringssystem legitimitet. Det påpekes at flertallet av afrikanere er utålmodige, noe som er en utfordring for enhver nyvalgt afrikansk regjering, og da er det spesielt viktig at demokratiske midler framstår som reelle, ellers skaper det i stedet grobunn for ustabilitet. Dersom demokratiet har flere elementer av sosial og økonomisk kapasitet innebygd, vil det være demokratiet som får æren – og legitimiteten – for at visse grunnleggende rettigheter innfris, ikke eksterne NGOer eller såkalte markedsinitierte velferdstiltak.

Et hovedpunkt i afrikansk demokratidiskurs er *hindringene* for at demokratiske midler i praksis er substansielle (reelle). Dette gjelder både interne og eksterne forhold; av sistnevnte er det særlig innblanding i landenes økonomier gjennom strukturtilpasningsprogrammer som kritiseres, blant annet for å innskrenke det demokratiske rommet.

I forhold til dimensjonen som angår demokratiets **form**, står argumentasjon om viktigheten av en demokratisk konstitusjonalisme som et uttrykk for at den folkelige deltakelsen ikke må innskrenkes av et rigid regelverk. Dette i motsetning til et syn som tar utgangspunkt i at grunnloven skal regulere hva demokratiet *ikke* skal ha innflytelse over. Og det understrekes også at hvis den folkelige deltakelsen skal virke positivt for demokratibyggingen, må sivilsamfunnet også være demokratisk, ellers er det ingen garanti for at det vil ha en positiv demokratiseringseffekt. Med dette menes blant annet at ulike overlevelsesstrategier i form av ”sosiale sikkerhetsnett” blant folk på landsbygda i Afrika ikke automatisk bidrar til demokratisering, siden dette ikke er integrert i det demokratiske rommet – og regulert ved demokratisk konstitusjonalisme.

Men selv om forskernes demokratisyn kan klassifiseres som et forsvar for et relativt omfattende demokrati med høy grad av substansialitet og stort rom for demokratiske midler, er det imidlertid ikke alle like klare på om de også mener at demokrati har en

verdi i seg selv; noe som uansett er bra, eller om demokrati må vike plassen hvis en annen styreform bidrar til bedre levekår for Afrikas fattige. Som vi har sett, legger forskerne stor vekt på demokratiets instrumentelle egenskaper. Noen forsvarer imidlertid eksplisitt demokrati som verdi i seg selv, for eksempel Mkandawire med utsagnet ”folkestyre er det afrikanske folkets rettmessige rett - rett til å bestemme sitt lands skjebne og hva slags type utvikling de ønsker” (1988). Bangura og Olukoshi er også opptatt av demokratiets iboende verdi; Bangura nevner rettigheter, om enn formelle, som viktige som vern mot undertrykking og som mulig kanal for at folk skal kunne nå fram med sine krav (1988).

7.2 Konklusjon: Hvordan utfordres vestlig liberaldemokratidiskurs?

De afrikanske forskernes demokratisyn utfordrer vestlig liberaldemokratidiskurs på flere områder. Nedenfor ser jeg på hvordan ulike forståelser av denne diskursen utfordres, men først skal vi se hvordan den eksplisitte argumentasjonen omkring begrepene i seg selv utfordrer vestlig liberaldemokrati.

Ved å bevisst skille mellom ’demokrati’, ’liberaldemokrati’ og ’vestlig liberaldemokrati’, gir de utvalgte forskerne uttrykk for at det er *demokrati* afrikanske land trenger; ikke i den vestlige eller liberale varianten. Det er kun Bangura som skiller eksplisitt mellom ’liberaldemokrati’ og ’vestlig liberaldemokrati’, ved å argumentere for at Vesten ikke har monopol på liberaldemokrati. Ake, Nyong’o, Tandon og Shivji bruker derimot ’liberaldemokrati’ og ’vestlig liberaldemokrati’ konsekvent som identiske, med begrunnelsen om at styreformen er ensidig knyttet til *liberalismen*. Mamdani (før 1990) kaller ’liberaldemokrati’ for ’borgerlig demokrati’, og knytter det til klasseterminologi. Mamdani (etter 1990), Olukoshi og Mkandawire bruker den mer generelle termen ’vestlig demokrati’ uten å knytte den eksplisitt opp mot *liberaldemokrati*. Shivji sier imidlertid at det er og bør være irrelevant hva et demokrati ”heter” – liberaldemokrati eller folkelig-demokratisk – så lenge den gavner Afrikas fattige.

Når ’vestlig liberaldemokrati’ og ’liberaldemokrati’ brukes eksplisitt i tekstene, er det primært for å diskutere disse styreformenes irrelevans i den afrikanske konteksten. Dette er igjen, som vi skal se nedenfor, knyttet opp mot en kritikk av vestlige aktørers politikk og teoretisering om demokrati i Afrika.

7.2.1 Ulike forståelser av vestlig liberaldemokratidiskurs

I tråd med oppgavens problemstilling og definering av teoretisk rammeverk, trekkes noen konklusjoner på hvordan de ulike forståelsene av vestlig liberaldemokratidiskurs utfordres av de afrikanske forskernes demokratisyn og eksplisitte kritikk.

Vestlig liberaldemokrati

Med denne generelle termen menes kjennetegn og fellestrekk ved de vestlige liberaldemokratiene, som deres framvekst under relativt homogene nasjonalstater; industrialisering, økonomisk liberalisme og sosial lagdeling; sterk fokus på individ og verdippluralisme, og etter hvert økende økonomisk integrasjon, globalisering, frihandel og markedsliberalisering. De vestlige liberaldemokratiene kjennetegnes også ved at de er konstitusjonelt begrensede med lovsuverenitet og et klart skille mellom statlig og ikke-statlig sfære (for å gi rom til markedsøkonomi, sivilsamfunn og individ); en individbegrunnet vektlegging av politiske og sivile rettigheter; vern om privat eiendomsrett; og institusjonelle ordninger som tredeling av makt, indirekte representasjon og flerpartisystem.

Liberalismens individualismebegrep utfordres både av forskernes demokratiargumentasjon og av eksplisitt kritikk, slik det framstår for eksempel i form av vektleggingen av den private eiendomsretten og defineringen av politiske og sivile rettigheter ut fra individhensyn, ikke fellesskap. Også den konstitusjonelle begrensningen utfordres ved at det argumenteres for at afrikanske land trenger *demokratiske* konstitusjoner som legger til rette for folkelig deltakelse, snarere enn å skulle begrense den. Vestlig liberaldemokrati som ”en begrenset form for demokrati” (jamfør Holden 1993:216) utfordres i så måte; også ved å argumentere for behovet for en aktiv velferds- og utviklingsstat. Så selv om de afrikanske forskerne ikke er tilhengere av en statsstyrt planøkonomi, og flere argumenterer for viktigheten av handel og investeringer, ønsker de allikevel mer statlig innflytelse i økonomien enn i vestlig liberaldemokrati generelt. Også vektleggingen av lovsuverenitet framfor folkesuverenitet i vestlig liberaldemokrati utfordres gjennom de afrikanske forskernes argumentasjon om viktigheten av folkelig deltakelse og høy grad av substansialitet.

Men utover de nevnte fellestrekk, er vestlig liberaldemokrati ingen statisk størrelse. Det er variasjoner mellom de vestlige landenes demokratipraksis per i dag, slik det også var på 1980- og 1990-tallet – eller rett etter andre verdenskrig. Noen av

de afrikanske forskerne forholder seg da også til dette. Olukoshi peker for eksempel på at de vesteuropeiske velferdsstatenes organisering på 1950-/60-tallet kan være et godt utgangspunkt for den type demokratisk stat de afrikanske landene trenger (1998a); forholdene i disse landene er i dag på mange måter langt vanskeligere enn i de vestlige landene rundt 1900 eller 1945. Bangura påpeker at mange vestlige liberaldemokratier i dag, ikke bare etterkrigstida, i praksis har integrert sosiale og økonomiske rettigheter i sine styringssystemer, og stiller spørsmålstegn ved hvorfor ikke dette kommer til uttrykk når ”vestlig demokrati” eksporteres (1998). Med andre ord utfordres ikke de vestlige liberaldemokratiene i den utstrekning velferdsrettigheter som helse- og skolevesen er innvevd i styringssystemene deres.

De vestlige liberaldemokratiene kritiseres også for ikke å være noe ideal for afrikanske land, både fordi Afrika ikke har de tilsvarende (historiske) forutsetningene som Vesten - industrialisering, sosial differensiering, relativt homogene nasjonalstater, stor tilgang til naturressurser – og fordi disse vestlige liberaldemokratiene ikke oppfattes som særlig demokratiske. Sistnevnte kritikk er rettet mot forhold som lav politisk deltakelse og politisk ignoranse, og at stadig mer folkevalgt makt avgis til markedsmekanismer og transnasjonale institusjoner/selskaper (se neste punkt). Tandon setter det på spissen med følgende spørsmål: Hvorfor skulle den vestlige demokratimodellen fungere i Afrika, når den har mislyktes i Vesten? (1995:15).

Nyliberalisme og begrensning av det demokratiske rom

Denne forståelsen av *vestlig liberaldemokratidiskurs* sikter mot den økonomiske politikken som har preget de vestlige landene siden tidlig på 1980-tallet, og konsekvensene av denne i forhold til de folkevalgte/demokratiet. Denne politikken er her benevnt som *nyliberalismen/nyliberal politikk*. Den sprang ut fra høyrebølgen på begynnelsen av 1980-tallet, og innebar nedskjæring av staten, og privatisering og liberalisering av økonomien. Dette har generelt ført til en begrensning av det demokratiske rommet de folkevalgte har innflytelse og kontroll over. Den nyliberale politikken kom overfor Afrika til uttrykk gjennom Verdensbanken og IMF sine strukturalpasningsprogrammer, men også gjennom frihandelsregimer som WTO og EU.

Før 1990 knyttes kritikken av strukturalpasningsprogrammene opp mot demokrati, i tråd med at demokrati ble satt på dagsorden i forskningsmiljøene rundt

midten av 1980-tallet. I de mer visjonære og normative tekstene fra slutten av 1980-tallet fokuseres det nettopp på finansinstitusjonenes krav om nedskjæring av offentlig sektor og reduksjon av staten ('rolling back the state') som hinder for det velferds- og utviklingsdemokratiet de mener at afrikanske land trenger. Selv om forskerne er enige i at korrupte og undertrykkende afrikanske stater er et stort hinder for demokratisering, er de altså sterkt uenige i at løsningen skal være å fjerne slike stater uten å erstatte de med demokratiske velferdsstater.

Forholdet mellom strukturtilpasningsprogrammene og demokrati er ett av de mest sentrale temaene i den afrikanske forskningen etter 1990. Det argumenteres for at det er et motsetningsforhold mellom makroøkonomisk styring utenfra og muligheten til at et land styrer sin egen økonomi- og demokratiutvikling. Utover 1990-tallet produserte de afrikanske forskerne stadig mer empirisk-basert forskning omkring disse programmenes negative virkning på demokratiseringsprosessene i afrikanske land. Det ble påpekt at når så mange viktige beslutninger hva gjelder økonomisk politikk ikke fattes av afrikanske folkevalgte, men av de internasjonale finansinstitusjonene, er dette en klar trussel mot demokratiet. I den afrikanske forskningen omtales dette som "choiceless democracies" (Mkandawire 1996); demokratier uten myndighet. Slik mangel på reell myndighet gir seg utslag for nyvalgte lederes mulighet til å gi etter for krav nedenfra, siden den økonomiske politikken i stor grad er bundet opp av strukturtilpasningsprogrammene. Det er umulig å stå ansvarlig overfor både krav nedenfra og utenfra, og på grunn av økonomisk avhengighet er det vanskelig for nyvalgte afrikanske regjeringer å kutte forbindelsene med finansinstitusjonene. Resultatet er at det er så lite igjen å ha innflytelse over at den demokratiske legitimiteten klart undergraves.

Som vi skal se nedenfor kritiseres de vestlige bistandsgiverne for å opprettholde disse programmene, ved at de rundt 1990 knyttet sine krav om politisk liberalisering til den pågående økonomiske liberaliseringen i regi av finansinstitusjonene.

Den vestlige politiske bistandskondisjonaliteten og valgdemokratiet

Med denne kategorien menes den politiske kondisjonaliteten fra 1990, da giverlandene erklærte at de ikke lenger ville gi bistand til land som ikke gjennomførte frie og rettferdige flerpartivalg. Innholdet i denne kondisjonaliteten har senere blitt kalt "valgdemokrati", siden den var begrenset til kun valgavholdelse og ikke stilte

krav til for eksempel omfordeling av goder eller oppbyggingen av en demokratisk velferdsstat.

De afrikanske forskerne så i utgangspunktet positivt på at vestlige giverland ga signaler om stopp i pengestrømmen til autoritære og totalitære regimer, siden disse regimene i stor grad var avhengig av støtte utenfra – et avhengighetsforhold som var blitt ytterligere styrket under den kalde krigen. Men utover viktigheten av å stanse bistand til disse regimene, er de afrikanske forskere kritiske til resten av giverlandenes og etter hvert også finansinstitusjonenes ”demokratipakke”, som de hevder at innebærer et minimalistisk og meningsløst demokrati. Dette står i kontrast til det mer omfattende demokratiet forskerne argumenterer for.

Noen av forskerne mener afrikanske land fikk presentert en simpel versjon av demokrati – Olukoshi kaller dette for ”tropikalisert demokrati”, Ake for ”trivialisert” – en forenklet form for demokrati som ikke en gang vestlige land selv ville ha slått seg til ro med, selv med sitt økonomiske ”utviklingsnivå”. Bangura påpeker at den sosiale dimensjonen i mange av de vestlige landene har dempet motivet for å bryte ut av samfunn/statsfellesskapet og gjøre opprør – i motsetning til demokratiinnholdet som lå i bistandskondisjonaliteten, som altså kritiseres for å ikke inkludere en slik dimensjon.

Den vestlige teoretiseringen omkring demokrati i Afrika rundt 1990

Her legger jeg til grunn noen hovedtrender innenfor hovedstrømmen av vestlig Afrika-forskning rundt 1990; den type analyse som støtter opp om at økonomisk liberalisering og reduksjon av staten er nødvendig for demokratisering i Afrika. Dette står i motsetningsforhold til det demokratiet de afrikanske forskerne argumenterer for.

Den eksplisitte kritikken av denne teoretiseringen sammenfaller til dels med kritikken av nyliberalismen og den politiske kondisjonaliteten, ved at hovedstrømmen av den vestlige forskningen anklages for å være lite kritisk til de vestlige aktørenes politikk overfor afrikanske land. De utvalgte afrikanske forskerne er også generelt uenige i denne forskningens konklusjoner når det gjelder årsakene til politiske protester på slutten av 1980-tallet; oppfatningen om at ekstern kondisjonalitet ikke spilte inn; den ensidige vektleggingen av viktigheten av en middelklasse/borgerskap; om strukturtilpasningsprogrammenes positive virkninger for afrikanske økonomier;

om reduksjon av staten for å fjerne ”rent-seeking” og korrupsjon i statsapparatet; og om årsaker til manglende demokratisering på 1990-tallet.

Den vestlige teoretiseringens fokus på *sivilsamfunnets* rolle utfordres også av flere av forskerne, særlig gjelder det forestillingen om at en reduksjon av staten skal skape et vakuum som vil fylles av demokratisk organisering. Dette blir for enkelt, hevdes det; et vestlig-basert sivilsamfunnsbegrep tar ikke hensyn til de ulike forutsetningene mellom vestlige og afrikanske land, som for eksempel skillet mellom landsbygd og by. Mamdani mener at sivilsamfunnsbegrepet er lite presist i den afrikanske konteksten, at det er mer empirisk fruktbart å bruke begrep som ”sosiale bevegelser” og ”sosiale krefter”, og vurdere hvilken rolle disse spiller i demokratiseringsprosessen. Et slikt synspunkt henger sammen med kritikken av vestlig forsknings smale definisjon av *pluralisme* til kun den politiske sfære, som ifølge en del av forskerne ikke er tilpasset afrikansk kontekst der også sosial og etnisk pluralisme er viktig.

Vestlig liberaldemokrati som hegemoni og ”historiens slutt”

Med denne forståelsen av vestlig liberaldemokratidiskurs, menes den dominerende posisjonen vestlige demokratiideer inntok etter den kalde krigens slutt og det kommunistiske alternativets fall i 1990; noen kaller det et vestlig *hegemoni*. Dette innebar at ’demokrati’ ble brukt om den vestlige demokrativarianten av styreformene: en begrenset stat som gir rom for markedsøkonomi, sivilsamfunn og individ. Argumentet om at den vestlige formen for samfunnsorganisering har vist seg å være mest levedyktig (Fukuyama 1989) bygger opp om at et vestlig hegemoni kan sies å eksistere.

Når afrikanske forskerne utfordrer *innholdet* i den vestlige liberaldemokratidiskursen, gjelder dette implisitt at en slik idédominans, hegemoni og ”historiens slutt”-tese utfordres: afrikanske forskere argumenterer som vi har sett for et mer omfattende demokrati, og mener at vestlig liberaldemokrati er riktig ”virkemiddel” for å løse Afrikas utfordringer. Hegemoniet utfordres også eksplisitt, blant annet Tandon som kritiserer vestlige aktørers upresise bruk av demokratibegrepet og eksport av dette til afrikanske land som en måte å opprettholde hegemoni over tredje verden (1995). Mkandawire mener demokratihegemoniet først og fremst er kjennetegnet av tilknytningen til én bestemt økonomisk politikk; den markedsliberale/nyliberale.

7.2.2 Oppsummering

Vestlig liberaldemokratidiskurs utfordres med andre ord både for sitt innhold, slik det framstår i de ulike forståelsene, og i forhold til vestlige aktørers politikk overfor Afrika; særlig den økonomiske politikken. Dette gjøres både gjennom selve demokratiargumentasjonen blant de afrikanske forskerne, og eksplisitt gjennom sin kritikk av begreper, strukturtilpasning, kondisjonalitet og teoretisering.

I neste punkt diskuterer jeg om de afrikanske forskernes argumentasjon om demokrati og deres eksplisitte kritikk av vestlig liberaldemokratidiskurs også rammer liberaldemokratiteori generelt. I dette ligger det som nevnt et ønske om å skille ut de av liberaldemokratiets egenskaper som ikke er spesielle for vestlige land.

7.3 Konklusjon: Utfordres liberaldemokratiteori også?

Innfallsvinkelen til en diskusjon av dette spørsmålet, er *kjerneelementene* innenfor liberaldemokratiteorien: en relativt begrenset stat, men ikke nødvendigvis minimal; understreking av individets rettigheter – det vil si de politiske og sivile; et skille mellom statlig og privat sfære og deri viktigheten av et sivilt samfunn og en økonomi utenfor den statlige sfæren; og til slutt institusjonelle ordninger som indirekte representasjon, tredeling av makt og lovstyre. Av retninger innenfor teoritradisjonen finner vi den libertarianske (der hensynet til individets frihet må overordnes alt annet), den egalitære (der sosiale og økonomiske rettigheter til en viss grad inkluderes) og den som ser på liberale verdier og demokrati som gjensidig forsterkende. De vestlige liberaldemokratiene anses ut fra et slikt perspektiv som ulike kontekstualiserte varianter av liberaldemokratiets kjerneelementer.

Som vi har sett forholder ikke forskerne seg, med unntak av Bangura, til liberaldemokratiteori som en bredere diskurs, men knytter begrepet *liberal* og *liberaldemokrati* opp mot én bestemt økonomisk politikk (den markedsliberale) og ett bestemt system (det vestlige). Men ingen tilhengere av demokrati kan benekte at en viss form for politiske og sivile friheter og rettigheter er viktige og grunnleggende kjennetegn ved styreformen – og det gjør som vi har sett ikke de afrikanske forskerne heller. De presiserer imidlertid at slike rettigheter i seg selv ikke er tilstrekkelige, slik også tilhengere av et egalitært liberaldemokrati påpeker. Bangura mener at kulturtoleranse, åpen debatt, selvkritikk, ansvarlighet og omfattende internt demokrati i organisasjoner og partier, er elementer som hører hjemme i et liberaldemokrati, og som ingen demokratitilhengere kan benekte viktigheten av.

Anerkjennelsen av individets rettigheter er ikke like klart uttalt hos alle de utvalgte forskerne, noen mener slike rettigheter først og fremst må defineres ut fra fellesskapets behov (Shivji, Ake, Tandon). Andre mener at afrikanere lenge nok har blitt undertrykt under ulike former for tradisjonelle fellesskap og ”kulturelle” rettigheter, at det er på tide at også individets rettigheter defineres (Mamdani, Olukoshi). Men ved å skille liberaldemokratiteori fra vestlig liberaldemokrati generelt, knyttes ikke begrunnelsen om individets rettigheter i samme grad til den vestlige individualismen og økonomisk-liberale politikken, og rettighetsbegrepet får straks mer karakter av universalitet. Og Beethams (1999) argumentasjon om at mange politiske og sivile rettigheter i bunn og grunn er kollektive, men garanteres gjennom et sett av individuelle rettigheter og friheter, kan i så måte tjene som en bro mellom mer fellesskapsorientert demokrati og ikke-kontekstualiserte former for liberaldemokrati.

Det kan med andre ord se ut som om det er når disse frihetene og rettighetene benevnes som *liberale* og/eller *individuelle* at forskerne oppfatter de mer kontekstuelle enn universelle; mer vestlige enn universelle – og dermed kritiseres. Men med det sagt skiller de afrikanske forskernes vektlegging av sosiale og økonomiske rettigheter og omfattende politisk deltakelse seg fra liberaldemokratiteorien generelt.

En slik deltakelse kan som vi har sett forstås som et uttrykk for et demokrati med høy grad av substansialitet. Dette kommer da i konflikt med liberaldemokratiets posisjon om at økt demokratisering oppfattes som en trussel mot liberale verdier og hensynet til individets frihet fordi det kan medføre flertallstyranni og detaljstyring, og begrunner dermed en begrenset form for demokrati. På dette punktet utfordres også et egalitært liberaldemokrati, siden de afrikanske forskernes ikke har som utgangspunkt hvordan deltakelsen kan bli mer omfattende gjennom blant annet økt folkelig deltakelse og demokratisering. Et slikt syn henger igjen sammen med det som kan kalles forskernes ”positive statsbegrep” – staten anses ikke som et nødvendig onde, men en viktig drivkraft for utvikling. Dette ligger nærmere opp mot et sosialdemokrati snarere enn liberaldemokrati, samtidig som noen mener at forskjellen mellom et egalitært liberaldemokrati og et moderat sosialdemokrati er minimal.

I de afrikanske forskernes argumentasjon understrekes det at organisering i den ikke-statlige sfære (om det kalles sivilsamfunn eller ikke) må være demokratisk og ikke statsfiendtlig (forutsatt at staten er noenlunde demokratisk oppbygd), og at et

næringsliv som kommer landets befolkning til gode er essensielt, ikke nødvendigvis gjennom statsbedrifter, men gode mekanismer for skatt og omfordeling (Olukoshi 1998a). Denne defineringen av et skille mellom statlig og ikke-statlig sfære tilsvarer liberaldemokratiteoriens presisering, og er i utgangspunktet ikke fjernt fra den mer egalitære formen for liberaldemokrati.

De institusjonelle ordningene som ligger implisitt i enhver form for liberaldemokrati – indirekte representasjon, flerpartisystem, tredeling av makt og lovstyre utfordres i liten grad av de afrikanske forskernes argumentasjon. Det presiseres imidlertid at dersom slike ordninger er resultatet av demokratiseringsprosessen- og dialogen i et land, er det fordi disse har klare elementer av universalitet i seg. Men liberaldemokratiets vektlegging av lovstyre utfordres, slik også vestlig liberaldemokrati gjør. Med sin vektlegging av folkelig deltakelse er de afrikanske forskerne klare talsmenn for økt folkesuverenitet framfor et rigid lovstyre som har som formål å begrense de folkevalgtes innflytelse.

7.3.1 Avsluttende kommentar

Det er ikke her noe målsetting å tilstrebe en akademisk kategorisering av typen ”afrikanske forskere vil egentlig ha en form for liberaldemokrati, men sier det ikke eksplisitt”. Det er snarere et forsøk på å peke på at fellespunkter finnes, om ikke i navnet, så i gavnet. Og på bakgrunnen av diskusjonen ovenfor er det grunnlag for å si at selv om deler av kritikken av vestlig liberaldemokratidiskurs og de afrikanske forskernes demokratioppfatning også rammer liberaldemokratiteori generelt, er det flere møtepunkter her, særlig med den egalitære formen. Men afrikanske forskerne er redde for konsekvensene av et demokrati som ikke har en relativt omfattende sfære; at det kun vil være et demokrati for de få og ressurssterke afrikanerne, ikke flertallet av befolkningene som lever i fattigdom. Hvis demokratiet bidrar til å befeste ulikheter, vil det være udemokratisk, påpeker flere. Så når liberaldemokrati generelt framstår som en begrenset form for demokrati; at dets utgangspunkt ikke er hvordan demokrati er positivt både i seg selv og som et instrument for utvikling og vekst, vil det måtte kollidere med de afrikanske forskernes begrunnelse for demokrati.

Når det gjelder begrepsbruk, kan det tenkes flere grunner til hvorfor ’liberaldemokrati’ eller ’liberale rettigheter og friheter’ ikke brukes aktivt av de afrikanske forskerne. I denne sammenheng er innsikter fra diskursanalysen relevante. Etter å ha måttet forholde seg til ”Vesten” i årtier, er behovet for å konstruere sine

egen demokratiforståelse og -begreper logisk nok stor. En måte å utfordre vestlige demokratioppfatninger på vil nettopp være gjennom å *ikke* bruke deres begreper og definisjoner; en annen å bruke slike begreper, men kjempe om innholdet i de. De afrikanske forskerne er i tillegg bevisst på at det er *demokrati* afrikanske land trenger, og at afrikanere selv må være **frie til å velge** hva som defineres inn i begrepet. Utfordringen er uansett bruk av 'liberaldemokrati', 'demokrati' eller eventuelt 'afrikansk liberaldemokrati', at liberale verdier frigjøres fra vestlig liberaldemokrati, og det søkes å realisere andre teorier og praksiser. Beetham mener det er lite som taler for at demokratiet skal ofres på de liberale verdienes alter:

Liberaldemokratiets historie har absolutt ikke kommet til sin slutt, det kommer til å fortsette å være en kamp for å fjerne hindringene for mer demokratisering.

(1999:71)

7.4 Oppgavens begrensninger - og videre forskningsutfordringer

Denne studien er basert på én av flere mulige innfallsvinkler til studiet av afrikansk demokratiforskning. En annen tenkelig tilnærming ville ha vært å gå mer inn på *hvorfor* forskerne argumenterer som de gjør; altså en mer diskursanalytisk studie. Det ville også ha vært interessant å belyse hvordan afrikanske forskere som *ikke* har tilknytning til afrikanske forskningsmiljøer forholder seg til demokratispørsmålet. En komparativ analyse mellom afrikanske forskere *med* og *uten* en slik tilknytning ville i så måte ha kunnet avdekket om tilknytningen til afrikanske forskningsmiljøer/debatten i Afrika har noe å si for hva slags demokratioppfatning man har. Selv *mellom* de utvalgte forskerne i denne studien, ville en slik sammenlikning vært fruktbar – altså en studie som hadde for øye å kartlegge hva de utvalgte afrikanske forskere er *uenige* om; ikke som i denne studien der fellestrekkene i deres argumentasjon står i sentrum. Det kunne også tenkes å gjennomføre en tilsvarende studie som denne, men med en annen metodisk innfallsvinkel; for eksempel mer bruk av intervju eller dybdestudie av færre tekster. En annen mulighet ville være å fokusere mer på koblingen mellom det demokratiet de afrikanske forskerne argumenterer for og hvordan dette kan oppnås – altså mer rettet inn mot problemstillinger rundt *demokratisering*. Også forholdet mellom demokrati og økonomisk vekst/utvikling, og de afrikanske forskernes synspunkter, ville ha vært

mer interessant å gå inn på – om demokrati i afrikansk kontekst vil kunne være mer avgjørende som instrument enn hva empiri i mange andre land viser.

Hva er så utfordringene for forskning på demokrati i Afrika framover? På den ene siden har vestlige forskere som studerer demokrati i Afrika en stor utfordring hva gjelder å lytte til afrikanske forskeres synspunkter. Afrikanske forskere kan på sin side kritiseres for ikke å være synlige nok, ved ikke delta på internasjonale konferanser om demokrati, publisere nok i internasjonalt tunge tidsskrifter, og være aktive i den såkalte globaliseringskritikken. Å belyse årsakene til at hovedstrømmen av vestlige forskere i så liten grad inkluderer afrikanske forskeres oppfatninger, ville i så måte være interessant – og tilsvarende å forklare hvorfor afrikanske forskere ikke er mer synlige. Men jeg mener at vestlige forskere uansett har et ansvar for og en plikt til å oppsøke afrikanske analyser, slik Mamdani påpeker når han skriver at hvis han ville forstå nordamerikanske samfunn, ville han ha tilnærmet seg de gjennom landets egen intelligentsia (1995). Og viktigheten av dette blir ikke mindre når det nettopp er, som vist, forskjellige syn på demokrati mellom afrikanske og hovedstrømmen av vestlige forskere. Det hviler også et ansvar på vestlige giverland som finansierer mye av den afrikanske forskningen. På den ene siden er det viktig at vestlige giverland støtter opp om *fri* afrikansk forskning; på den andre siden har vestlige aktører et ansvar for å sikre at konsulentbransjen i afrikanske land, som har vestlige konsulenter på toppen, ikke trenger vekk de afrikanske forsknings- og universitetsmiljøene, slik Mkandawire (1998) advarer mot.

Men afrikansk forskning har flere utfordringer enn det å være synlig for vestlige forskere. Både hjerneflukt; manglende finansiering og andre materielle rammer; og politisk forfølgelse er problemstillinger en afrikansk forsker i Afrika ikke kommer utenom. Når det gjelder innfallsvinkel til demokratiforskningen, er det mye å gripe fatt i. Bangura mener det er nødvendig å foreta mer empiriske analyser av den politiske dynamikken i hvert enkelt land for å kunne utvikle en demokratiforståelse som er tilpasset den afrikanske konteksten. Dette kan igjen danne utgangspunktet for utvikling av nye teorimønstre om demokratisering i Afrika (1998). Utgangspunktet må være de utfordringene Afrika har når det gjelder fattigdom, rolle i verdenshandel, utenlandsgjeld/lån og deres virkninger, manglende lese- og skrivekyndighet osv. Mange forskere presiserer at demokrati og demokratisering er – og må være – kontekstavhengig, for eksempel Bangura (1998:1):

....the need to analyse concrete political processes rather than relying on standard socioeconomic determinants of, or preconditions for, democracy, in order to understand the nature of the reforms that have been underway in the region.

Ifølge Joseph (1997) skjer det mye demokratisk eksperimentering på kontinentet man ikke kan overse i utviklingen av afrikanske teorier om demokrati, og han nevner særlig Benin, Eritrea, Ghana, Senegal, Mauritius, Namibia, Rwanda og Zambia. Olukoshi mener at den største utfordringen for afrikansk forskning er å studere hvordan økonomiske reformer kan bli kompatible med demokratisk styring (1998a:49). Ake (2000) oppfordrer afrikanske forskere til å være realistiske siden afrikanske land i stor grad må forholde seg til vestlig tankegang gjennom bistands- og lånekondisjonalitet, og det er da viktig med analyser av hvordan møtet mellom modeller utenfra og de afrikanske samfunnene skjer. Akes håp er at afrikanske land vil kunne gi en ny mening til demokratibegrepet, og at *demokrati* vil kunne være drivkraften for utvikling, fattigdomsbekjempelse og fred i Afrika. Hvis dette vil skje, mener Ake at:

... then democracy has a role of unprecedented importance to play in Africa. But it cannot play this important role by following the line of least resistance or by mimicking the liberal democracy of the West. It has to be articulated in an extraordinary creative way. To the extent that this happens, it may open new possibilities of political civilization. Paradoxically it may well be that it is the late start regions, especially Africa, that democracy will finally fulfill its historical mission or betray it.

(Ake 2000:32)

LITTERATURLISTE

(se **appendiks 1** for oversikt over de utvalgte afrikanske forskernes tekster; her er det kun inkludert de av deres bidrag det refereres til andre steder enn i analysekapitlene)

- Abrahamsen, Rita (2000):** *Disciplining democracy*. Zed Books: London.
- Adejumobi, Said (2000):** "Engendering accountable governance in Africa" *Commisioned paper for the regional workshops democracy forum 2000*. IDEA: Stockholm.
- African governance in the 1990s: objectives, resources and constraints (1990)**
African governance program, Working Paper Series, Emory university, The Carter Centre, Atlanta.
- Ake, Claude (1994a):** "Academic Freedom and Material Base" i Diouf og Mamdanis *Academic Freedom in Africa*. CODESRIA, Dakar.
- Ake, Claude (2000):** *The feasibility of democracy in Africa*. CODESRIA: Dakar (post mortem).
- Bangura, Yusuf (1998):** "Democratization, equity and stability – African politics and societies in the 1990s", *UNRISD Discussion Paper*: Genève
- Beckman, Björn (1991):** "Whose democracy? Liberal democracy and its critics" i Rudebeck et al. (red.) *When democracy makes sense : studies in the democratic potential of Third World popular movements*. Uppsala: AKUT.
- Beckman, Björn (1992):** "Empowerment or repression? The world bank and the politics of adjustment" i Peter Gibbon, Yusuf Bangura og Arve Ofstads *Authoritarianism, democracy and adjustment*. NAI: Uppsala.
- Beetham, David (1999):** *Democracy and human rights*. Cambridge: Polity Press.
- Bergström, Göran og Kristina Boréus (2001):** *Textens mening och makt*. Studentlitteratur: Lund, Sverige.
- Bierschenk, Thomas og JP Oliver de Sardan (1997):** "Local powers and a distant state in rural Central African Republic" i *Journal of Modern African Studies*, no. 3.
- Blytt, Erik (2000):** "Om The Washington consensus" i *Tredje Verdenmagasinet X nr. 2*.
- Bratton, Michael og Donald Rotchild (1992):** "The institutional bases of governance in Africa" i Göran Hydén og M. Brattons *Governance and Politics in Africa*. Lynne Rienner, Colorado.
- Bratton, Michael og Nicolas van de Walle (1992):** "Popular protest and political reform in Africa" i *Comparative poitics*. 24:419-42.
- Bratton, Michael og Nicolas van de Walle (1997):** *Democratic experiments in Africa : regime transitions in comparative perspective*. Cambridge Cambridge University Press.
- Buijtenhuijs, Rob og Celine Thiriot (1995):** *Democratization in sub-Saharan Africa 1992-95 – an overview of the literature*, African Studies Centre: Leyden, Nederland.
- Carter, April og Geoffrey Stokes (1998):** *Liberal Democracy and its critics*. Polity Press: Cambridge.
- Chazan, Naomi og Donald Rotchild (1988):** *The Precarious Balance: State and Society in Africa*. Westview Press, Boulder og London.
- Chazan, Naomi (et al.) (1999):** *Politics and society in contemporary Africa*. Boulder: Westview Press/London: Macmillan.
- Chomsky, Noam (1992):** *Deterring democracy*. Vintage Books: London.
- Clapham, Christopher (1993):** "Democratisation in Africa – prospects and obstacles" in *Third World Quarterly*, vol. 14, no. 3
- Cohen, J.L. og A.Arato (1992):** *Civil society and political theory*. MIT Press, Cambridge, Massacusettes og London.

-
- Collins, Peter (1993):** *Ideology after the fall of communism: The triumph of liberal democracy?* London: Boyars.
- Cornia, Giovanni Andrea; R. van der Hoeven og T. Mkandawire (1992):** *Africa's recovery in the 1990s : from stagnation and adjustment to human development.* Macmillan Houndmills.
- Cox, Robert (1986):** "Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory", *Millenium* 12(2): 162.175.
- Dahl, Robert (1970):** *After the Revolution? Authority in a good society.* Yale University Press.
- Dahl, Robert (1989):** *Democracy and its critics.* Yale University Press: Conneticut.
- Diamond, Larry, Juan Linz og Seymour Lipset (1988):** *Democracy in developing countries. Volume 2: Africa.* Lynne Rienner: Colorado.
- Diamond, Larry, Juan Linz og Seymour Lipset (1989a):** *Democracy in developing countries. Persistence, failure and renewal.* Lynne Rienner: Colorado.
- Diouf, Mamadou og Mahmood Mamdani (1994):** *Academic Freedom in Africa.* CODESRIA Book Series, Dakar and Oxford.
- Fairclough, Norman (1995):** *Critical discourse analysis: the critical study of language.* London: Longman.
- FN (1976):** *International Covenant on Civil and Political Rights.*
http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm
- Freedom House (1999):** *Freedom in the World 1998-99.* New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Fukuyama, Francis (1989):** "The end of history?" i *National Interest*, 16:3-5, 8-15.
- Fukuyama, Francis (1992):** *The end of history and the last man.* Hamish Hamilton and the Free Press, London.
- Giddens, Anthony (1999):** *Den tredje vei: fornyelse av sosialdemokratiet.* Pax: Oslo.
- Gitonga, Afrifa K. (1988):** "The meaning and foundations of democracy" i Walter Oyugi (red.) et al: *Democratic theory and practice in Africa.* James Currey, London.
- Habermas, Jürgen (1971):** *Borgerlig offentlighet.* Oslo: Gyldendal.
- Held, David (1993):** *Models of democracy.* Stanford University Press: Stanford.
- Heywood, Andrew (1992):** *Political ideologies.* Macmillan Press: London.
- Holden, Barry (1993):** *Understanding liberal democracy.* Harvester Wheatshead: London.
- Holmes, Stephen (1995):** *Passions and constraints: on the theory of liberal democracy.* University of Chicago Press: Chicago.
- Huntington, Samuel (1968):** *Political order in changing societies.* Yale University Press. New Haven, Conneticut.
- Huntington, Samuel (1991):** *The Third Wave: Democratisation in the twentieth century,* Oklahoma State University Press: Norman, OK..
- Hydén, Göran (1992):** "Governance and the study of politics" in Hydén og Brattons *Governance and politics in Africa.* Boulder, Lynne Rienner.
- Joseph, Richard (1991):** "Africa: The rebirth of Political Freedom" *Journal of Democracy*, Vol. 1, No. 4, pp. 32-44
- Leftwich, Adrian (1993):** "Governance, democracy and development in the 3rd world" i *Third World Quarterly* 14(3), p. 605-624.
- Levine, Andrew (1981):** *Liberal democracy: A critique of its theory.* Columbia University Press: New York.

Lumumba-Kasongo, Tulumbi (2001): "Globalization, capitalism and liberal democracy and the search for new development paradigms in Africa" i *African Association of Political Sciences Occasional Paper series*, vol. 5:no.1.

Mafeje, Archie (1995): "Theory of democracy and the African discourse: Breaking bread wiht my fellow-travellers" kap.1 i Chole og Ibrahims (red.) *Democratisation processes in Africa – problems and prospects*. CODESRIA: Dakar, Senegal

Mamdani, Mahmood og Ernest Wamba-dia-Wamba (red.) (1995a): *African studies in social movements and democracy*, CODESRIA: Dakar.

Mamdani, Mahmood (1995b): "Democratic theory and democratic struggles" i Chole og Ibrahims (red.) *Democratisation processes in Africa – Problems and prospects*. CODESRIA: Senegal

Mathiesen, Werner Christie (1997): "Diskursanalyse for statsvitere: hva, hvorfor hvordan" *Forskningsnotat* 01/97, Institutt for statsvitenskap: Universitetet i Oslo.

Mbaku, John Mukum and Julius Ihonvbere (1999): *Multiparty democracy and political change. Constraints to democratization in Africa*. Aldershot: Ashgate.

Mill, John Stuart (1991): *Considerations of representative government*. New York: Prometheus Books.

Mkandawire, Thandika (1994): "Adjustment, political conditionality and democratisation in Africa" i Cornia og Helleiners (red.): *From adjustment to development in Africa: conflict, controversy, convergence, consensus?* London: Macmillan.

Mkandawire, Thandika og Adebayo Olukoshi (1995): *Between liberalisation and oppression. The politics of structural adjustment in Africa*. CODESRIA Book Series, Senegal.

Mkandawire, Thandika (1999a): "Crisis management and the making of "choiceless democracies" i Richard Josphehs (red.) *State, conflict and democracy in Africa*. Boulder: Colorado.

Mkandawire, Thandika (1999b): "Social sciences and democracy: Debates in Africa" i *African Sociological Review* 3, pp. 20-34.

Mkandawire, Thandika og Charles Soludo (1999): *Our continent, our future : African perspectives on structural adjustment*. Trenton, NJ : Africa World Press.

Nyong'o, Peter Anyang' (red.) (1987) *Popular struggles for democracy*. Zed Books: London

Nyong'o, Peter Anyang' (red.) (1992a): *30 years of independence in Africa: the lost decades*. African Association of Political Research, Academy Science Publishers, Nairobi.

Næss, Arne (1971): *Empirisk semantik*. Stockholm: Läromedelsförlagen.

O'Donnell, Guillermo og Karl Schmitter (1986): *Transitions to authoritarian rule. Prospects for democracy. Volume 1-4*. John Hopkins University Press, Baltimore og London.

Olukoshi, Adebayo (1998a): *The elusive prince of Denmark*. Research report no. 104, NAI:Uppsala.

Olukoshi, Adebayo (1999): "State, conflict and democracy in Africa: The complex process of renewal" i Richard Josephs (red.): *State, conflict and democracy in Africa*. Lynne Rienner: Boulder.

OECD (1990): *1990 report*. OECD Development Assistance Committee.

ODI (1992): *Aid and political reform*. Briefing paper, januar. Overseas Development Institute: London.

Oyugi, Walter (1988, ed.): *Democratic theory and practice in Africa*. James Currey, Heineman, England

-
- Parekh, Bhikhu (1993):** "The cultural particularity of liberal democracy" i David Held's *Prospects for democracy*. Polity Press.
- Parekh, Bhikhu (1994):** "Cultural diversity and liberal democracy" i David Beethams *Defining and measuring democracy*. SAGE Publications: London
- Riley, S.P. (1992):** "Political adjustment or domestic pressure? Democratic politics and political choice in Africa" *Third World Quarterly* 13 (3): 539-51.
- Rousseau, Jean-Jaques (1968):** *The Social Contract*. Penguin: London.
- Sartori, Giovanni (1965):** *Democratic theory*. Praeger: New York.
- Sen, Amartya (1999a):** "Democracy as universal value" in *Journal of Democracy* 3, s-3-17
- Sen, Amartya (1999b):** *Development as freedom*. Anchor Books: New York.
- Shivji, Issa (1988):** *Fight my beloved continent: New democracy in Africa*. SAPES, Harare
- Shivji, Issa (red.) (1991b):** *State and constitutionalism – an African debate on democracy*. SAPES Books, Harare.
- Soros, George (1998):** *The crisis of global capitalism: Open society endangered*. Public Affairs: New York.
- Stokke, Kristian og Olle Törnquist (2001):** *Forskningsprogram*. Senter for utvikling og miljø/Universitetet i Oslo.
- Statsvitenskapelig leksikon (1997),** redigert av Østerud, Goldmann og Pedersen, Universitetsforlaget: Oslo.
- Sørensen, Georg (1993):** *Democracy and democratization : processes and prospects in a changing world*, Westview Press: Boulder og Oxford.
- Tandon, Yash (1995):** "Hvorfor den vestlige demokratimodellen har spilt fallitt i Afrika?" i Patrik Ekløf (red.) *Demokrati i Afrika. Fellesrådets årbok 95/96*. Gazette Bok: Oslo
- Törnquist, Olle (1999):** *Politics and development*. SAGE Publications: London.
- UNRISD (1995):** *States of disarray. The social effects of globalization*. UNRISD-report: Genève.
- UNRISD (2000):** *Visible hands*. UNRISD-report: Genève.
- USAID (1990):** *The Democratic Initiative*. USAID Strategy Papers, US Agency for International Development: Washington D.C.
- van de Walle, Nicolas (2000):** "The impact of multipartyism in Africa", paper presentert på *Norsk Forum for Utviklingsforskings årskonferanse* i Bergen 5.-6.okt.
- Vedung, Evert (1977) :** *Det rationella politiska samtalet : hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas*. Aldus/Bonnier. Stockholm
- Wiseman, John (1995):** *Democracy and political change in sub-Saharan Africa*. Routledge, London og New York.
- World Bank (1989):** *Sub-Saharan Africa: From crisis to sustainable growth. A long term perspective study*. WB: Washington D.C.
- World Bank (1992):** *Governance and development*. World Bank: Washington D.C.
- World Bank (1997):** *World Development Report. The state in a changing world*. Oxford University Press: Oxford.

NETTREFERANSER

www.codesria.org/Links/Home/our_mission.htm

www.leksikon.org/html/dk/liberalisme.htm

www.prairienet.org/acas/nsep97.html .

INTERVJU

Yash Tandon, i Oslo 19. november 2000.

APPENDIKS 1

Oversikt over de utvalgte forskerne og deres relevante tekster. De tekstene det ikke refereres direkte til i oppgaven, er markert med liten skrift.

Claude Ake (Nigeria)

1990: "The case for democracy" i *African governance in the 1990s: Objectives, resources and constraints*. African Governance Programme, Carter Centre:Atlanta.

1991: "Rethinking African democracy" in *Journal of Democracy* 2 (winter) 32-34.

1992: "Devaluing democracy" in *Journal of Democracy* vol. 3, no. 1, pp.32-36

1993: "The Unique Case of African Democracy", *International Affairs*, vol. 69, No.2

1994a): "Academic freedom and material base" i Diouf og Mamdanis *Academic Freedom in Africa*. CODESRIA, Dakar.

1994b): *Democratization and disempowerment in Africa*. Malthouse Press, Oxford/Lagos.

1995: "The new world order: A view from Africa" i Georg Sørensen og Hans-Henrik Holms *Whose world order?* Westview Press: Oxford.

1996a): *Democracy and development*. Brookings Institutions: Washington

1996b): *Is Africa democratizing?* Malthouse Press, Oxford/Lagos.

2000: *The feasibility of democracy in Africa*. CODESRIA: Dakar (post mortem).

Yusuf Bangura (Nigeria)

1988: "The crisis of underdevelopment and the transition to civil rule: Conceptualising the question of democracy in Nigeria", *Africa Development* 13, 1:33-50

1992: "Authoritarian rule and democracy in Africa. A theoretical discourse" i Gibbon, Bangura og Ofstads *Authoritarianism, democracy and economic reform in Africa*. NAI: Uppsala.

1995: "Perspectives on the politics of structural adjustment, informalisation and political change in Africa" i Mkandawire og Olukoshis (ed.) *Between liberalisation and oppression in Africa*. CODESRIA, Dakar.

1998: "Democratization, equity and stability – African politics and societies in the 1990s", *UNRISD Discussion Paper*: Genève.

Mahmood Mamdani (Uganda)

1987a): "Contradictory class perspectives on the question of democracy" i Nyong'os *Popular struggles for democracy in Africa*. AAPS: Nairobi

1987b): "Some reflections on the question for democracy and development in the African experience", paper presented at the *NFU conference* at the CMI, Bergen.

1988 (red.): "Social movements, social transformation and the struggle for democracy in Africa", Working paper by *Multinational working group on social movements* CODESRIA: Senegal. (redigert sammen med Ernest Wamba-dia-Wamba og Thandika Mkandawire).

1990: "The social basis of constitutionalism in Africa" i *Journal of Modern African Studies*, vol. 28: no. 3

1991: "Social movements and constitutionalism in the African context" i Issa Shivjis (red) *An African debate on democracy*. SAPES: Harare.

-
- 1995a) (red.):** *African studies in social movements and democracy*, CODESRIA: Dakar. (redigert sammen med Ernest Wamba-dia-Wamba)
- 1995b):** "Democratic theory and democratic struggles" i Chole og Ibrahims (red.) *Democratisation processes in Africa – Problems and prospects*. CODESRIA: Senegal
- 1995c):** "Democratization and marketization" i Kidane Mengisteab og B.I. Logans (red) *Beyond economic liberalization in Africa: Structural adjustment and the alternatives*. Zed Books: London.
- 1996:** *Citizen and subject*. Princeton University Press.
- 1998:** "Africa: Democratic theory and democratic struggles" i Mohanty, Mukherji og Tørnquists *People's rights: Social movement and the state in the third world*. New Dehli: Sage Publications.
- 1999:** "The African dilemma: Indirect rule, ethnicity and civil society" i William G.Martin og Michael O. West (red.): *Out of One, Many Africas. Reconstructing the Study and Meaning of Africa*. University of Illinois Press
- 2000 (red.):** *Beyond rights talk and culture talk*. St.Martins Press: New York.

Thandika Mkandawire (Malawi)

- 1988:** "Social movements, social transformation and the struggle for democracy in Africa", Working paper by *Multinational working group on social movements* CODESRIA: Senegal. (redigert sammen med Mahmood Mamdani og Ernest Wamba-dia-Wamba)
- 1989:** "Comments on democracy and political instability in Africa" in *Africa Development* vol. 13, nr. 2 s. 77-82. CODESRIA: Dakar, Senegal.
- 1991:** "Adjustment, political conditionality and democratisation in Africa", i *African Democracy, Western Democracy or Democracy?* IDOC Dossier, Roma.
- 1992:** "The political economy of development with a democrati face" i Giovanni Cornia, R. Hoeven og Mkandawires *Africa's recovery in the 1990s: From stagnation and Adjustment to human development*. London: Macmillan.
- 1994:** "Adjustment, political conditionality and democratisation in Africa" i Cornia og Helleiners (red.): *From adjustment to development in Africa: conflict, controversy, convergence, consensus?* London: Macmillan.
- 1995 (red.):** *Between liberalisation and oppression. The politcs of structural adjustment in Africa*. CODESRIA Book Series, Senegal. (redigert sammen med Adebayo Olukoshi; felles innledningskapittel: "Issues and perspectives in the politics of structural adjustment")
- 1996:** "Economic policymaking and the consolidation of democratic institutions in Africa" i Kjell Havnevik og Brian van Arkadie (red.): *Domination or dialogue? Experiences and prospects for African development cooperation*. NAI:Uppsala
- 1998:** "Notes on the consultancy and research in Africa" *CDR Working Paper* 98:13, Centrer for Udviklingsforskning, København.
- 1999a):** "Crisis management and the making of "choiceless democracies" i Richard Josphehs (red.) *State, conflict and democracy in Africa*. Boulder: Colorado.
- 1999b):** "Social sciences and democracy: Debates in Africa" i *African Sociological Review* 3, pp. 20-34.
- 1999:** *Our continent, our future : African perspectives on structural adjustment* Trenton, NJ : Africa World Press (sammen med Charles Soludo).

Peter Anyang' Nyong'o (Kenya)

1987 (red.): *Popular struggles for democracy*. Zed Books: London

1988: "Political instability and the prospects for democracy in Africa" i *Africa Development*, vol XIII no. 1, p 71-86. CODESRIA: Senegal

1988: "A rejoinder to the comments on democracy and political instability" i *Africa Development*, vol. 13, nr.3, s. 83-88. CODESRIA: Senegal

1992a) (red.): *30 years of independence in Africa: the lost decades* African Association of Political Research, Academy Science Publishers, Nairobi.

1992b): "Discourses on democracy in Africa" i *Conference on democracy and human rights in Africa. The internal and external context*. CODESRIA/SAPES: Dakar og Harare.

1992c): "Democratization processes in Africa" i *CODESRIA Bulletin* no.2:3

1992d): "The quest for a popular and democratic national state" i *Africa Demos*, volume 2, no. 2, feb.

1995a): "A road to development in Africa: Present situation and future perspectives" i Adebayo Olukoshi og Lennart Wohlgemuths (red.) *A road to development in Africa*. NAI: Uppsala.

(1995b): "Discourses on democracy in Africa" kap. 3 i Chole og Ibrahims (red.) *Democratisation processes in Africa – problems and prospects*. CODESRIA: Dakar, Senegal.

Adebayo Olukoshi (Nigeria)

1995a): *A road to development – Africa in the 21st century*. Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala (redigert med Lennart Wohlgemuth)

1995b) (red.): *Between liberalisation and oppression. The politics of structural adjustment in Africa*. CODESRIA Book Series, Senegal. (redigert sammen med Thandika Mkandawire; felles innledningskapittel: "Issues and perspectives in the politics of structural adjustment").

1996a) (red.): *Challenges to the nationstate*. NAI: Uppsala (redigert med Lisa Laakso).

1996b): "De politiske konsekvensene av strukturtilpassing" i Patrik Ekløf (red.): *Gjeld, strukturtilpassing og konflikt. Fellesrådet for Afrikas årbok 1996/97*. Gazette Bok: Oslo.

1996c): "The impact of recent reform efforts on the African state" i Havnevik og Van Arkadies (red.) *Domination or dialogue?* NAI: Uppsala.

1997: *A new partnership for African development. Issues and parameters*. NAI:Uppsala (redigert med Henock Kifle og Lennart Wohlgemuth).

1998a): *The elusive prince of Denmark*. Research report no. 104, NAI:Uppsala

1998b): "The democracy debate in Africa – an outline" i Olukoshi, S. Kayizzi-Mugerwa og L. Wohlgemuths *Towards a new partnership with Africa : challenges and opportunities*. NAI: Uppsala.

1998c) (red.): *The politics of opposition in contemporary Africa*. Nordiska Afrikainstitutet: Uppsala.

1999: "State, conflict and democracy in Africa: The complex process of renewal" i Richard Josephs (red.): *State, conflict and democracy in Africa*. Lynne Rienner: Boulder.

2000: "Development: economic growth or democracy – a difficult choice", *IDEA Newsletter* 13.06.2000, Stockholm.

Issa G. Shivji (Tanzania)

1988: *Fight my beloved continent: New democracy in Africa*. SAPES, Harare

1990: "The pitfalls of the debate on democracy" i *Ifda Dossier*. - pp.55-5, No 79 (Oct / Dec).

1991a) (red.): *State and constitutionalism – an African debate on democracy*. SAPES Books, Harare.

1991b): "The politics of liberalisation in Tanzania: Notes on the crisis of ideological hegemony" in Horace Campbell og Howard Steins *The IMF and Tanzania*. SAPES Books: Harare.

2000: "Contradictory perspectives on rights and justice in the context of land tenure reform in Tanzania" i Mamdani (ed) *Beyond rights talk and culture talk*. St.Martin's Press: New York.

Yash Tandon (Zimbabwe)

1991: "Political economy of struggles for democracy and human rights in Africa" i *Economic and Political Weekly*. - pp. 1554-1561, Vol 26, no 25.

1995: "Hvorfor den vestlige demokratimodellen har spilt fallitt i Afrika?" i Patrik Ekløf (red.) *Demokrati i Afrika. Fellesrådets årbok 95/96*. Gazette Bok: Oslo

1996a): "African concepts of democracy and good governance", *International South Group Network*, Zimbabwe.

1996b): "On a Collectivistic Colonialistic Track" i Stortingsmelding nr. 19 (1995-1996), sett fra Nord og Sør. Idégruppen Nord/Sør: Oslo.

Andre bidrag (i kapittel 5)

Amin, Samir (1988): "The issue of democracy in contemporary 3rd world" i *Africa Development* vol. XIV no. 1, s. 5-25.

Gitonga, Afrifa K. (1988): "The meaning and foundations of democracy" i Walter Oyugi (red.) et al: *Democratic theory and practice in Africa*. James Currey, London.

Gutto, Shadrack B.O. (1988): "Social revolutions - the preconditions for sustainable development and people's democracies in Africa: A contribution to the Anyang' Nyong'o /Mkandawire debate" i *Africa Development* vol. 13, nr. 4, s. 89-103.

Ibrahim, Jibrin (1987): "The political debate and the struggle for democracy in Nigeria" i *Review of African Political Economy*. No. 37.

Turok, Ben (1991): "Debt and democracy" i Turoks (red): *Alternative development strategies for Africa*. vol. 3, Institute for African Alternatives: London

APPENDIKS 2

Oversikt over andre publikasjoner skrevet av afrikanske forskere med tilknytning til demokratidebatten i Afrika.

Adedeji, Adebayo (1994): "An alternative for Africa" i *Journal of Democracy*, 5 (4), oktober, pp 119-132.

Adedeji, Adebayo (1995): "Africa in transition: The challenge of pluralism, democracy, government and development", *David Anderson Africa Trust*, England.

Adekanye, Adebayo (1996): "Gjeld, demokratisering og konflikt – tilfellet Nigeria" i Patrik Ekløf (red.): *Gjeld, strukturtilpassing og konflikt. Fellesrådet for Afrikas årbok 1996/97*. Gazette Bok: Oslo

Adelman, Sammy (1995): "Alternative former for demokrati i Afrika" i Patrik Ekløf (red.) *Demokrati i Afrika. Fellesrådets årbok 95/96*. Gazette Bok: Oslo

African democracy, western democracy or democracy? (1994) Dossier no. 2 *International Documentation Centre*. Roma, Italia.

African Charter for Popular Participation in Development and Transformation (1990) *IFDA Dossier*, No 79. Arusha, Tanzania.

Amin, Samir (1987): "Democracy and national strategy in the periphery, *Third World Quarterly* 9, 4: 1129-57.

Amin, Samir (1993): "The issue of democracy in contemporary 3rd world" i Barry Gills (ed.) *Low intensity democracy. Political power in the new world order*. Pluto Press: London.

Amin, Samir (1996): "Democracy in the third world" i D.L. Sheth & Ashish Nandy (eds) *The multiverse of democracy: Essays in Honour of Rajni Kothari*. New Dehli: Sage Publications.

Amuwo, 'Kunle (1995): "The international (and domestic) context of democratic transition in Africa: Roadblocks to Democracy?" i Caron, Gboyega og Osaghaes (red.) *Democratic transition in Africa*. CREDU: University of Ibadan, Nigeria.

Bakary, Tessa (1998): "Democracy in Africa: The postelectoral era?", CODESRIA Bulletin, Dakar, Senegal

Barongo, Yolamu (1983): *Political science in Africa: A critical review*. London: Zed Books.

Bashir, I.L. (1995): "The new world order and socio-political transition in Africa" i Caron, Gboyega og Osaghaes (red.) *Democratic transition in Africa*. CREDU: University of Ibadan, Nigeria.

Bekoe, D.A. (red.) (1996): *Problems and prospects of democratic governance in Africa*. Friedrich Ebert Foundation, Ghana Office, Accra.

Caron, B, A. Gboyega og E. Osaghae (red.) (1992): *Democratic transition in Africa*. Ibadan, Centre for Research, documentation and University Exchange (CREDU)

Chege, Michael (1988): "The African economic crisis and the fate of democracy in sub-Saharan Africa" i Walter Oyugi (red.) et al: *Democratic theory and practice in Africa*. James Currey, London.

Chege, Michael (1995): "Democracy's future: Between Africa's extremes" *Journal of Democracy*, Vol. 6, No. 1 44-51

Cheru, Fantu (1989): *The silent revolution in Africa : debt, development and democracy*. London : Zed Books

Cheru, Fantu (1995): "Structural adjustment, poverty alleviation and democratization: Conflicting Objectives" i Mia Melin (red): *Democracy in Africa, on whose terms*. Forum Syd, Uppsala.

-
- Chole, Eshetu og Jibrin Ibrahim (red) (1995):** *Democratisation Processes in Africa. Problems and prospects*. CODESRIA Books: Dakar
- Decalo, S. (1992):** "The process, prospects and constraints of democratization in Africa", *African Affairs* 91:10
- Diouf, Mamadou, Harris Memel Fote og Achille Mbembe (1999):** "The civil status of the state in Africa", *CODERSIA Bulletin* 1&2, Dakar, Senegal.
- Diouf, Mamdaou (1998):** "Political liberalisation or Democratic Transition", *New Path Series* No.1, CODESRIA, Dakar, Senegal
- Himmelstrand, Ulf, Kabiru Kinyanjui og Edward Mburugu (1994):** *African Perspectives on Development. Controversies, Dilemmas and Openings*. James Currey Ltd.:London.
- Ibrahim, Jibrin (1995):** "The challenge of a New Agenda – Concluding Remarks" kap.8 i Chole og Ibrahims (red.) *Democratisation processes in Africa – problems and prospects*. CODESRIA: Dakar, Senegal
- Ibrahim, Jibrin (1997):** "Political scientists and the subversion of democracy in Nigeria" i Georges Nzongola-Ntalaja og Margareth Lees (red) *The state and emocracy in Africa*. AAPS Books, Harare.
- Iheduru, Obioma M. (1999):** *The politics of economic restructuring and democratisation in Africa*. Westport: Conneticut.
- Ihonvbere, Julius (1992):** "Is Democracy Possible in Africa: The Elites, the People and Civil Society" *Quest* Vol. 6, No.2
- Ihonvbere, Julius (1996):** *Economic crisis, civil society, and democratisation : the case of Zambia*. Africa World Press: Trenton: NY.
- Ihonvbere, Julius (1997):** "On the Threshold of Another False Start? A Critical Evaluation of Prodemocracy Movements in Africa" E. Ike Udogo (red.) *Democracy and Democratization in Africa. Toward the 21st Century*. E.J.Brill, Leiden, Nederland.
- Ihonvbere, Julius (1997):** *Fragile Democracies: The Legacy of Authoritarianism in Africa*. University of Pittsburgh Press: Pittsburgh, PA.
- Ihonvbere, Julius (1999):** "Where is the Third Wave? A critical Evaluation of Africa's non-transition to Democracy" i John Mbaku og Ihonvberes *Multipary Democracy and Political Change*. Ashgate Publishing, Aldershot:Storbritannia.
- Joseph, Richard (1990):** "Political Renewal" i *African governance in the 1990s: objectives, resources and constraints*, African governance program, Working Paper Series, Emory university, The Carter Centre, Atlanta.
- Joseph, Richard (1991):** "Africa: The rebirth of Political Freedom" *Journal of Democracy*, Vol. 1, No. 4, pp. 32-44
- Joseph, Richard (1997) :** "African democratic perspectives: Evaluative essays on Africa Demos", African State and Democracy Program, *ASDP Occasional Publications* No. 1.
- Joseph, Richard (red.) (1999):** *State, conflict and democracy in Africa*. Boulder/London: Rienner.
- Kasfir, Nelson (1992):** "Popular sovereignty and popular participation: Mixed constitutional democracy in the Third World", *Third World Quarterly*, 1992, Vol.13, issue 4.
- Kasfir, Nelson (1998): *Civil society and democracy in Africa: critical perspective*. Frank cass: London.
- Kawonise, 'Sina (1995):** "Normative impediments to the democratic transition in Africa" i Caron, Gboyega og Osaghaes (red.) *Democratic transition in Africa*. CREDU: University of Ibadan, Nigeria.

Kiondo, Andrew (1995): "Africa in the 21st century. Democratization and development from people's initiative" i Adebayo Olukoshi og Lennart Wohlgemuths (red.) *A road to development in Africa*. NAI: Uppsala.

Kiondo, Andrew (1995): "Afrikanske folkelige organisasjoners rolle i integrering og demokratisering av afrikanske samfunn" i Patrik Ekløf (red.) *Demokrati i Afrika. Fellesrådets årbok 1995*. Gazette Bok: Oslo.

Ki-Zerbo, Joseph (1996): "The historic framework of governance in Africa: Good governing for Africa, good governing of whom?" i Yash Tandon og Ki-Zerbos *African conceptions of democracy and good governance*. ISGN, Book Series, no. 4: Harare.

Kpundeh, Sahr John (1992): *Democratization in Africa: African views, African voices*, National Academy Press, Washington.

Lema, Antonie (1995): "Can democracy be inherited? On hunters and consensus in traditional African societies" i Mia Melin (red): *Democracy in Africa, on whose terms*. Forum Syd, Uppsala.

Lumumba-Kasongo, Tulumbi (1998): *The rise of multipartyism and democracy in the context of global change: the case of Africa*. Praeger

Lumumba-Kasongo, Tulumbi (2001): "Globalization, capitalism and liberal democracy and the search for new development paradigms in Africa" i *African Association of Political Sciences Occasional Paper series*, vol. 5:no.1.

Mama, Kä (1995): "Democracy in Africa. A basic problem" i Mia Melin (red): *Democracy in Africa, on whose terms*. Forum Syd, Uppsala.

Mafeje, Archie (1995): "Theory of democracy and the African discourse: Breaking bread with my fellow-travellers" kap.1 i Chole og Ibrahims (red.) *Democratisation processes in Africa – problems and prospects*. CODESRIA: Dakar, Senegal

Mandaza, Ibbo og Lloyd Sachiknoye (1991): *The one-party state and democracy: The Zimbabwe debate*. Mount Pleasant, Harare, Zimbabwe : SAPES Books

Mandaza, Ibbo (1995): "Demokrati i Afrika: vestlig kondisjonalitet eller folkelig krav?" i Patrik Ekløf (red.) *Demokrati i Afrika. Fellesrådets årbok 95/96*. Gazette Bok: Oslo.

Masolo, D.A. (1988): "Ideological dogmatism and the values of democracy" i Walter Oyugi (red.) et al: *Democratic theory and practice in Africa*. James Currey, London.

Mazrui, Ali (1990): "Eastern European revolutions: African origins?" *TransAfrica Forum*, vol. 7, no. 2 pp. 16-17

Mbaku, John Mukum (1997): "Effective constitutional discourse as an important first step to democratization" i E. Ike Udogo (red.) *Democracy and democratization in Africa. Toward the 21st century*. E.J.Brill, Leiden, Nederland.

Mbaku, John Mukum and Julius Ihonvbere (1999): *Multiparty democracy and political change. Constraints to democratization in Africa*. Aldershot: Ashgate.

Mugo, Micere Githae (1995): "Advocacy for empowering the masses. Translating rhetoric into action" i Mia Melin (red): *Democracy in Africa, on whose terms*. Forum Syd, Uppsala.

Negash, Tekeste (1995): "Contradictions between western democracy and African cultures: Lessons from the past" i Mia Melin (red): *Democracy in Africa, on whose terms*. Forum Syd, Uppsala.

Nnoli, Okwudiba (1995): *Ethnicity and democracy in Africa. Intervening variables*. Malthouse Press Ltd. Oxford/Lagos.

Nyang'oro, Julius E. (1994): "Reform politics and the democratisation process in Africa" *African Studies Review*, Vol. 37, No. 1 April

Nyang'oro, Julius E. (1996): *Discourses on democracy – Africa in comparative perspective*. Dar es Salaam University Press, Tanzania.

-
- Nyang'oro, Julius E. (1997):** "Critical notes on political liberalization in Africa" E. Ike Udogo (red.) *Democracy and democratization in Africa. Toward the 21st century*. E.J.Brill, Leiden, Nederland.
- Nwokedi, Emeka (1996):** *Politics of democratisation. Changing authoritarian regimes in sub-Saharan Africa*. LIT Verlag, Hamburg.
- Nzongola-Ntalaja, Georges (1993):** *Nation-building and state building in Africa*. Occasional Paper Series No. 3, SAPES:Harare.
- Nzongola-Ntalaja, Georges (1995):** "Democratic transitions in Africa", *Newsletter of the African Association of Political Science* New Series no. 9.
- Nzongola-Ntalaja, Georges og Margareth Lee (red.) (1997):** *The state and democracy in Africa*. AAPS Books, Harare.
- Nzongola-Ntalaja, Georges (1997):** "The role of intellectuals in the struggle for democracy, peace and reconstruction in Africa" *Presidential Address* delivered at the 11th Biennial Congress of *African Association of Political Science*, Durban, Sør-Afrika, desember.
- Nzouankeu, Jaques-Mariel (1991):** "The African attitude to Democracy" in *International Social Science Journal*, No. 128, p. 372.
- Nyoni, Sithembiso (1995):** "Is democracy Possible? The role of grassroots movements" i Mia Melin (red): *Democracy in Africa, on whose terms*. Forum Syd, Uppsala.
- Oculi, Okello (2000):** *Discourses on African affairs. Directions and destinies for the 21st century*. Africa World Press: Trenton/Asmara.
- Ojo, Bamidele (2000):** *Contemporary African politics: A comparative study of political transition to democratic legitimacy*. Lanham, Md. : University Press of America
- Okoth-Ogendo, H.W.O. (1991):** "Constitutions without constitutionalism: Reflections on an African political paradox" i Issa Shivji (red.) *An African debate on democracy*. SAPES : Harare.
- Olaitan, Wale Are (1995):** "Democracy and democratization in Africa: Not yet the glorious dawn" i Caron, Gboyega og Osaghaes (red.) *Democratic transition in Africa*. CREDU: University of Ibadan, Nigeria.
- Onimode, Bade (1988):** *A political economy of the African crisis*. Zed Books: London
- Onimode, Bade (1992):** *A future for Africa. Beyond the politics of adjustment*. Earthscan/Institute for African Alternatives: London/Ibadan.
- Onadipe, Abiodun (1998):** "Africa and the search for democracy", *Contemporary Review*, vol. 272, s.118.
- Osaghae, Eghosa (1994):** *Ethnicity and its management in Africa. The democratisation Link*. Malthouse Press, Oxford.
- Osaghae, Eghosa (1995):** "The study of political transitions in Africa", *Review of African Political Economy*, no. 64.
- Osaghae, Eghosa (1999):** "Democratisation in Sub-Saharan Africa: Faltering prospects, new hopes" i *Contemporary African Studies*, Vol. 17, no. 1, pp. 5-28.
- Oyugi, Walter (1988, ed.):** *Democratic theory and practice in Africa*. James Currey, Heineman, England.
- Owusu-Ampomah, Kwame (2000):** "The African of the 21st Century and Africa's Transformation" www.aaps.co.zw/publications/AIJP/Ampomah.htm
- Sarpong, Nana Akuoku (1996):** "Traditional and moral underpinnings of democracy" i D.A. Bekoe (red.) *Problems and prospects of democratic governance in Africa*. Friedrich Ebert Foundation, Ghana Office: Accra.
- Sichone, Owen og Bornwell Chikulo (1996):** *Democracy in Zambia*. SAPES Trust: Harare.

Simiyu, V.G. (1988): "The democratic myth in the African traditional societies" i Walter Oyugi (red.) et al: *Democratic theory and practice in Africa*. James Currey, London.

Soyinka, Wole (1994): Democracy and the cultural apologia" i *Afrika Spektrum: Deutsche Zeitschrift für Moderne Afrikaforschung*

Sono, Themba (1993): *From democracy to partocracy - why a party system is undemocratic*. Africa Ltd., Pretoria

Udogo, E. Ike (1997): *Democracy and democratisation in Africa toward the 21st century*. E.J. Brill, Leiden, Nederland

Uyane, F.U. (1994): "International boundaries and democratisation in Africa" Final Report for *Democracy and Democratization in Africa*; International Institute for Aerospace Survey and Earth Science, Global Coalition for Africa.

Wanyade, Peter (1988): "Democracy and the one-party state: The African experience" i Walter Oyugi (red.) et al: *Democratic theory and practice in Africa*. James Currey, London.